

Ս Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՅ ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹՅԱՆ

ԲՈՎԱՆԳԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Պետրոսի և Նիկողոզի (Գ.) հոբնագրական.— 2. Փառաւոր-
եալ Դիմիտր (Ասազ Տօկերու առթիւ). Բ. Ե.— 3. Տերեւաբալի Թա-
գը. Բանաստեղծական. Թրգլ. Շանի Ծ. Վարդապետ.— 4. Սոկրատի
Մանը. Քերթում. Համարքին. Թրգլ. Ե. Ե. Դ.— 5. Որբասունկը
և Գինին Ս. Գրոց մեջ. Հայագուց Մ. Ե. Ն.— 6. Հայ Միաբա-
նութեան մը ծագումը՝ Մար-Սարայի փակիին մեջ (Ա.). Պատմական. Մ.
Ե. Ա.— 7. Մանկականի ճանդուն մեկ նոր Ձեռագիրք. Ե. Ե. Դ.
— 8. Կրօնական Գրականութիւն. Անտարանի Ճակիին՝ Թրգլ. Եսու.
և Պարզ Քարոզներ՝ Ղեւոնդ Եսու. Բ. Ե.— 9. Տարեցոյցներ. Տա-
րեւ.— 10. Ո՞ւր ապրիմ. Richepin.— 11. Բանասիրական Ման-
րոյ. Ողիւսիտորոյ.— Գորգի. Բանան, Դաւիթ.— Տարան-Տա-
րօն. Ն. Աղբալեան.— 12. Եկեղեցական երգեցողութիւնը և Այնթա-
պի Դպրաց Դասուն 35 տեակը. Բ. Ե.— 13. Հասարակ և Կարգի
հասկացարանին ծոցովը. Գումարում 3-21 Օգոս. 1927, ի Լու-
զան Չոլիցերիս. Տեղեկագրեց՝ Ղեւոնդ Եսու. Դուրեան.— 14. Նըշ-
խարհ Նախնեաց Մասնագրութեան. Ս. Եփրեմի Ասորոյ Վեշա-
սան Աստուածք Վասն Նիկոնիկեայ փառքին. հրատարակեաց՝ Ծ.
Յ. Մ.— 15. Ս. Յակոբի Ներսէն:

The SION, an Armenian Monthly of Religion
Printed in JERUSALEM - PALESTINE

ԿՈՉ ՀԱՅ ՀԱՍԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

Կոմիտասեան ինամատար Յանձնաժողովս պատիւ ունի հրատարակել 1925 յունուարէն 1927 յուլիս չրջանի իր զրամական գործառնութեանց հաշուեցոյցը՝ Տ. Վառմապուհ եպիսկ. Քիպարեանի նախագահութեան տակ գումարուած իր վերջին նստին մէջ քըննուած և վաւերացուած:

Այս հաշուեցոյցէն պիտի տեսնուի որ այդ երկու տարուան միջոցին Յանձնաժողովս ստացած է 49,425 ֆրանք 50 սանդղիմ: Այդ գումարին (որուն մէջ հաշուած է նաև Պ. Արրահամ Ղուկասեանի 5675 ֆր. ի նուէրը՝ Կոմիտաս Վարդապետի անտիպ գործերէն երկու տետրի հրատարակութեան համար) ամենամիտքը մէկ մասը կը կազմեն Կոմիտաս Վարդապետի յարգողներու կողմէ եղած նուիրատուութիւնները. մեծադուր մասը կը կազմուի մեր վարպետ երաժշտին գործերու հին ու նոր հրատարակութեանց վաճառման և անոր նուիրուած քանի մը համերգներու արդիւնքէն (վաճառու մէջ՝ 7455 ֆր. 45 ս., Նիւ-Եորքի մէջ Պ. Թումանյանի Կոմիտասեան համերգէն՝ 10,000 ֆր., Լոզ Անճէլէսի մէջ Ֆէրանճեանի սարքած համերգներէն 11,127 և 5402 ֆր.): Այս վերջին երկու տարիներուն, մեր մեծանուն ու դժբախտ հայրենակցին զարմանման ծախքերը ուրեմն մեծ մասամբ իր պատաղութեանց տարածումին արդիւնքովն է որ զոցուած են: Մենք խորին շնորհակալութիւն կը յայտնենք անգամ մը ևս Պ. Ա. Ղուկասեանին որ Կոմիտաս Վարդապետի անտիպ գործերու հրատարակութեանց համար մեզի աջակցեցաւ, Պ. Պ. Թումանյանին և Ֆէրանճեանին որ անձնուիրութեամբ կազմեցին այդ Կոմիտասեան համերգները, ինչպէս և միջոցն բոլոր հայրենակիցներուն որ նուէրներով իրենց մասնակցութիւնը բերած են այս գործին: Կը ցաւինք անշուշտ որ նուիրատուներու թիւը այնքան սահմանափակ եղած ըլլայ: Բայց միւս կողմէ մեծապէս ուրախ ենք որ վարպետին գործերուն տարածումը այսքան լայն ծաւալ ստացած ըլլայ վերջերս, բոն մը որ, աւաղ, իր առողջ եղած տանն երբեք այս չափով տեղի չէր ունեցած:

Յանձնաժողովս նպատակը արդէն, ինչպէս ամէն ոք գիտէ, կրկին է. Ա. հոգալ մեր թանկագին հայրենակցին հիւանդանոցի ծախքերը. Բ. հրատարակել իր անտիպ գործերը: Իր առողջական վիճակի բարւոքման մասին դժբախտաբար կարող չենք ուրախատիլ յուրեր տալ. բայց ամէն ոք մեզի հետ համաձայն է անշուշտ թէ մեր ժողովրդին համար նուիրական պարտք մըն է մինչև վերջը հոգալ այդ բազմաբախտ արուեստագէտին զարմանման ծախքերը: Իսկ իր անտիպ աշխատութեանց հրատարակման ամէն տեսակէտով ազգօգուտ գործը մենք պիտի շարունակենք աւելի քան երբեք եռանդով, խրախուսուած այն ֆերմ ընդունելութեանէն զոր գտան այն երկու տետրակները որ մեր նախաձեռնութեամբ և Պ. Ղուկասեանի օգնութեամբ հրատարակուեցան: Այժմ Յանձնաժողովս ունի 23,435 ֆրանք 40 սանդղիմ. այս գումարին մէկ մասով պիտի հրատարակենք ի մօտոյ անտիպ երկերու նոր փուլ մը, վստահ ըլլալով որ մեր հասարակութիւնը, այդ տետրակն ալ փութալով գնել, անոր տպագրութեան յատկացուած գումարին երեք անգամը պիտի դարձընէ Յանձնաժողովս:

Մենք մեծ յոյս ունինք նաև որ Պ. Ղուկասեանի օրինակին հետեւողներ պիտի գտնուին, և Յանձնաժողովս ի վիճակի պիտի ըլլայ քանի մը տարուան մէջ հրատարակել Կոմիտաս Վարդապետի մեր ձեռքը եղած բոլոր անտիպները որ մեծարժէք գործեր են:

Կը յուսանք նաև որ մեր գաղութներուն մէջ տրուած զանազան անհոտական կամ բարեգործական համերգներու յայտագրին մէջ երբ Կոմիտաս Վարդապետի կտորներ կը զրուին, այդ համերգներու կազմակերպողները հասոյթէն գէթ փոքրիկ բաժին մը Յանձնաժողովս զրկելու պարտականութիւնը, զոր ցարդ ոչ ոք կատարած է, պիտի սկսին այսուհետև կատարելու խղճմտութիւնը ունենալ:

Այդպիսի ուղարկումներ, ինչպէս և ամէն ձևով նուիրատուութիւններ պէտք է ուղարկին Յանձնաժողովս գանձապահին Օր. Մարգարիտ Բարպայեանի, 17 Rue Denfert-Rochereau, Paris V°.

ԿՈՄԻՏԱՍԵԱՆ ԽՆԱՄԱՏԱՐ ՅԱՆԶՆԱԺՈՂՈՎ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ՊԵՏԱԲԹԵԻՆ ԵՒ ԵԿԵԶԵՅԻ

Դ.

Պատմութեան մէջ ի՞նչ եղած է Հայաստանեայց եկեղեցւոյ դիրքը հանդէպ իր վրայ տիրող կառավարութիւններուն:

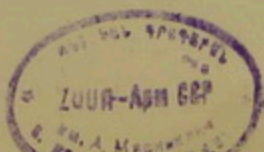
Նախ խօսինք Հայց. եկեղեցւոյ և Հայ պետութեան մասին:

Դժբախտաբար թէ բարեբախտաբար Հայոց պատմութիւնը մեզ հետաքրքրող տեղեկութիւններէն զուրկ է գրեթէ: Եւ ասիկա կը նշանակէ թէ Հայաստանի մէջ Հայ եկեղեցին ինքն իր գլխուն պետութիւն մը չէ եղած ու է ատեն Հռոմի եկեղեցւոյն պէս: Պէտք է հոս դիտել որ իբրեւ արեւելքի ամէնէն մեծ եւ զօրաւոր եկեղեցին, Յոյն եկեղեցին իսկ պետութիւն մը չէր եղած Հռոմի եկեղեցւոյն նման: Ասիկա ալ ապացոյց մըն է հաստատելու համար թէ միայն Հռոմի եկեղեցւոյն յատուկ վիճակ մըն է աշխարհիկ պետութեան մը պէս ոյժ կազմել եւ դիրք բռնել՝ իրապէս աշխարհիկ պետութիւններու հանդէպ:

Հայաստանի եկեղեցւոյն հոգեւոր իշխանութիւնը տնտեսական ոյժ մը ունեցած է, բայց ասիկա իբրեւ ապրուստի միջոց միայն եւ իբրեւ հարկ՝ հոգեւոր իշխանութեան գիրքն ու հմայքը բարձր պահելու համար:

Այս մասին պատմական առաջին տեղեկութիւնները կը գտնենք Ագաթանգեղոսի մէջ, որուն համեմատ՝ երբ Լուսաւորչի ջանքերով Քրիստոնէութիւնը պետական կրօնք եղաւ Հայաստանի մէջ, բոլոր մեհեաններուն դանձերն ու կալուածները Տրդատի հրամանով նուիրուեցան եկեղեցւոյն (*), եւ ինքն ալ իբրեւ թագաւոր, իր երկրին ամէն կողմը, ուր որ եկեղեցի չի ունեցաւ, ամէնուն ալ հողային նուէրներ տուաւ, ազարակներու մէջ չորս չորս հող իսկ աւաններու մէջ եօթն եօթն երդոյ հող (Ագաթ. 624): Դարձեալ Ագաթանգեղոսէն

(*) Անի ամրոցին եւ Թիլիս անանի մենեաներու մասին այսպէս կը գրէ Ագաթանգեղոս. «Եւ ամոյ (յԱնի) կանգնեալ գէտունական նշանն, եւ զուանն ամրաւն Խանդերձի ծառայութիւն եկեղեցւոյ նուիրէին. — Եւ զգանձս եւկոցուն մենեանցն աւարեալ ժողովեալ ի նուէրս սուրբ սպասու եկեղեցեաց Աստուծոյ բողին տեղօքն Խանդերձ» (Ագաթ. սղ. վեցնէսիկ, 1835, էջ 590-91): Բազմաւային զիւղին մենեանք կործանելէ յետոյ «զգանձս մթերեալս աւար հաւկանէին եւ աղբասաց բախէին եւ եւ զտեղիսն նուիրէին եկեղեցւոյ» (Անդ. էջ 594):

կը տեղեկանանք թէ չորս ճարիւղէ անկի եպիսկոպոսներ ձեռնադրուեցան Լուսաւորչէն, որոնց ամէնքն ալ կացին սեռուչս սեղեաց սեղեաց (Անդ, էջ 637), թո՛ղ խոնարհ աստիճանի պաշտօնեաները, որոնք անթիւ էին։ Արդ՝ ասոնք պիտի ապրէին, եւ այս ապրուստը ապահովելու համար է որ Տրդատ պարտք կ'զգար հոգալ հարկ եղածը։

Ազաթանդեղոսէն ետքը Փ. Բիւզանդ կուտայ մեղի շատ հետաքրքրական տեղեկութիւն մը իր պատմութեան Դ. Դպրութեան ԺԴ. գլխուն մէջ։ Մեծն Ներսէսի կաթողիկոսութեան միջոցին է (353-373), Արշակ թագաւորին ներքիւ նապետը Հայր Մարդպետ, չար, ժանտ, անիրաւ ու անօրէն մարդ մը, Աշտի-չատ կուգայ, հիւր կ'ըլլայ կաթողիկոսին, բայց տեսնելով կաթողիկոսարանին մեծ վայելչութիւնը եւ կալուածներուն բարգաւաճեալ վիճակը, կ'զարի, եւ քիչ մը գլուխը տաքնալէ ետքը սեղանին վրայ, կ'սկսի փշել թէ՛ Տրդատ թագաւորին եւ թէ՛ բոլոր Արշակունեաց մեռածներուն եւ ողջերուն, ցեղին, տակին եւ տոհմին թէ՛ ինչպէս ասանկ հրաշալի տեղերը տուած են «կսնանցահանդերձ» մարդոց եւ ոչ թէ արանց, ակնարկելով եկեղեցականներու լայնչի զգեստներուն։ Եւ կ'սպառնայ թէ պիտի երթայ, պիտի խօսի Արշակ թագաւորին, անշուշտ յարքունիս գրաւել տալու սաղբանքով։ Հայր Մարդպետ սակայն իր տեղը եւ իր նպատակին չհասած, ճամբան, հին Մծուրքի անտառին մէջ, նետահար կ'սպաննուի Շաւասպ Արծրունիի ձեռքով։ Այս պատմութիւնը կարդալով պիտի կրնայինք ըսել թէ Հայր Մարդպետ կարծես թէ թագաւորականէն աւելի ճոխութիւն մը կը տեսնէ Աշտիչատի կաթողիկոսարանին մէջ եւ շուրջը, եւ տեսակ մը զգացումով—որ Եւրոպայի մէջ պետութեան եւ եկեղեցւոյ բաժանման զգացումին պիտի կրնար համապատասխանել անկէց 1300 տարի ետքը—չէր քաշեր որ եկեղեցին այնքան փայլուն դիրք մը գրաւած ըլլար Տրդատի քրիստոնէանալէն յիսուն տարի ետքը։ Բայց շատ ուշադրաւ է Փ. Բիւզանդի սա տեղեկութիւնը թէ Մեծն Ներսէսի կաթողիկոսութեան ատեն եկեղեցւոյն այդ կալուածները կը տարածուէին տասնըֆնգ դաւառներու վրայ, որոնք իրենէ սեփական էին իրենց, այսինքն՝ հայրենի սեփական ժառանգութիւն մը։ Եւ պատմութենէն գիտենք որ Մեծն Ներսէս այս բոլոր հարստութիւնը գործածեց ոչ միան չայց. եկեղեցւոյ հոգեւոր իշխանութեան դիրքը բարձր եւ փայլուն պահելու համար, ալ նաեւ այդ հարստութենէն շինեց հիւանդանոցներ, աղքատանոցներ, ուրկանոցներ, հիւրանոցներ, եւ ապահովեց ատոնց ապրուստի եւ յանձանձուսի միջոցները։

Փ. Բիւզանդ իր պատմութեան Ե. Դպրութեան ԼԱ. գլուխը նուիրած է նկարագրելու այն փոփոխութիւնները, զորս Պապ թագաւոր ի գործ դրաւ եկեղեցւոյ հեղինակութիւնը նսեմացնելու համար Մեծն Ներսէսի մահէն ետքը։ Փ. Բիւզանդի պատմածին համեմատ Պապին ըրածները Մեծն Ներսէսին հաստատած բոլոր կարգերը եղծելու եւ խանգարելու դիտումով էին։ Նա յարքունիս գրաւեց Տրդատ թագաւորի կողմէն Լուսաւորչի ատեն եկեղեցւոյն նուիրուած հողերուն մեծ մասը, այսինքն եօթը հոգէն հինգը գրաւեց եւ երկուքը միայն թողուց եկեղեցւոյն, եւ նոյն համեմատութեամբ ալ պակսեցուց հոգե-

ւոր պաշտօնէից թիւերը: Պատմիչին բացատրութիւնը այն է պետական այս կարգադրութեան մասին, թէ Պապ որովհետեւ թշնամութիւն ունէր Մեծն Ներսէսի դէմ, ատոր համար քրաւ այս չորափոխութիւնները անոր մահէն ետքը, որոնց հետեւանքը եղաւ եկեղեցւոյ տկարացումը:

Եթէ հեռանանք պատմիչի կարծիքէն եւ յանձնին Պապին ենթադրենք հակադերական ոգի կրող վեհապետ մը, որ կը ձգտի իր երկրին մէջ աշխարհականացնել մարդասիրական բոլոր հաստատութիւնները, եւ այդ նպատակով միայն կը հարուածէ հոգեւոր իշխանութիւնը եւ նեղի մէջ կը ձգէ զայն՝ կարծելով եւ կտրելով անոր հասոյթի եւ ապրուստի միջոցները, դարձեալ կը դիտենք որ Հայց. եկեղեցւոյ նուիրապետութիւնը, իր այնքան հարստութիւններով, տիրող աշխարհիկ պետութեան դէմ պետութիւն մը ստեղծելու նոյն իսկ հոգին չէ ունեցած: Փ. Բիւզանդի պատմածը եթէ տառապէս ճիշդ ընդունինք, շատ ցաւալի է որ Պապ փոխանակ պետական հսկողութեան ենթարկելու Մեծն Ներսէսէն հաստատուած մարդասիրական հաստատութիւնները, կը փակէ եւ կը կործանէ զանոնք. մինչ ատենք, այդ հաստատութիւնները, Աւետարանի եւ Քրիստոնէութեան գործնական ապացոյցներն էին որ կ'արձանանային Հայաստանի մէջ՝ Դրդ. դարուն, և կը կազմէին փառքը հայ քաղաքակրթութեան:

Չենք գիտեր թէ Պապէն ետքը՝ ուրիշ Հայ թագաւորներ ինչ կարգադրութիւններ բրին: Գիտենք միայն թէ 428ին, Հայոց թագաւորութիւնը ջնջուեցաւ եւ Հայաստան բայ բաժին եղաւ Պարսից եւ Յունաց միջեւ, երկու երկրներու հայութեան մէջ միութիւնը պահող Հայաստանեայց եկեղեցին էր. թէև յունաբաժին Հայաստանի մէջ Ս. Սահակ պահ մը դժուարութիւններու մատնուեցաւ տեղական պաշտօնեաներու կողմէն, զոր օրինակ, նորագիւտ հայ այբուբենքը տարածելու եւ հայ դպրոցներ բանալու առթիւ, եւ մինչեւ որ յատուկ պատգամաւորութեան մը միջոցաւ Բիւզանդիոնէն արքունի հրաման ձեռք չընտաւ, չկրցաւ իր իշխանութիւնը գործադրել:

Ըսել է Հայաստանեայց եկեղեցին եւ հայկական պետութիւնը, 300-428, այսինքն Տրդատի քրիստոնէացումէն մինչև հայ վերջին թագաւոր Արտաշէս, երբ պետական միութիւն և ամբողջութիւն մը կը ներկայացնէր Հայաստան, բացի Պապ թագաւորի պարագայէն, գործակից եղած են իրարու երկրին շինութեան եւ բարեկարգութեան մէջ: Եւ պէտք է յիշել որ այս ժամանակամիջոցին կը պարտինք հայերէն գիրերուն գիւտը, եկեղեցւոյն նախաձեռնութեամբ և Վառնապուհի պէս հասկըցող թագաւորի մը առատաձեռնութեամբ:

Հայաստանի եկեղեցին, իբրեւ կրօնական հաստատութիւն, հայ պետութեան նեցուկ մը եղաւ անշահախնդրօրէն եւ թանկագին զոհողութիւններով, երբ Հայաստանի առաջին բաժանումէն ետքը, հարկ եղաւ երկրին ներքին ինքնավարութիւնը ապահովել, Հայաստանի վրայ խուժող և տարածուող օտար գերիշխան պետութիւններուն դէմ: Վարդանանց ատեն, զոր օրինակ, պարսկաբաժին Հայաստանի մէջ Հայ ժողովուրդին Պարսից հետ ձուլումը արգելելու համար թուժը կանգնեցաւ Հայց. եկեղեցին: Յունաբաժին Հայաստանի մէջ Յոյներուն հետ ձուլումը արգելելու համար՝ Հայց. եկեղեցին դաւանաբանական խնդիրներու ամբարտակ մը բարձրացուց, և ասիկա դարերով մինչև Բիւզանդական կայսրութեան կործանումը Արաբա-

կան և Սելճուղեան գերիշխանութեան դառնագին եւ տառապագին շրջաններուն Հայոց կաթողիկոսներն էին բարեխօսութեան եւ միջնորդութեան պատկառելի անձնաւորութիւնները, եւ ասիկա ի դին թանկագին զոհողութիւններու նոյն իսկ երբ Հայեր փոքրիկ պետութիւն մը կազմակերպեցին Կիլիկիոյ մէջ, դարձեալ Հայոց եկեղեցին էր որ մէկ կողմէն Հռոմի եւ միւս կողմէն Բիւզանդիոնի կրօնաքաղաքական կամ քաղաքակրօնական մրցակցութեանց թափը մեղմացնելու համար իր բարեխօսութիւնները, իր զոհողութիւնները քաւ, հնարաւորութեան պայմաններով, Հայ պետութեան գոյութիւնը եւ քաղաքականութիւնը ապահովելու համար:

Հայաստանի եկեղեցին այս բոլորը քաւ ի նպաստ Հայ պետութեան, եւ ամենեւին բան մը չապահովեց իրեն համար, իբրեւ աշխարհիկ պետութիւն: Նոյն իսկ Հայաստանի պետական կեանքին ներքին դժուարութիւններուն մէջ, ընդհանրապէս եկեղեցւոյն կաթողիկոսներն ու եպիսկոպոսները ի հարկին իրենց անձը ենթակեցին զրկանքի, զոհողութեան, եւ նոյն իսկ չվախցան մեռնելէ:

Այս պատկերը, իր պատմական սեղմ շրջանակին մէջ, շատ պերճաբոս է արդէն: Հպատակ եւ հարկատու երկրի մը մէջ, ինչպէս էր պատմական Հայաստանը, ոչ Հայ պետութիւնը, ո՛չ ալ Հայոց կաթողիկոսութիւնը ինքնին չէին կրնար դիւրք բռնել իրարու դէմ, իբրեւ զատ զատ շահեր հետապնդող հաստատութիւններ: Ասանկ բան մը եւրոպայի մէջ կրնար գոյութիւն ունենալ, և Հռոմի պապերը կրցան մեծ ճարպիկութեամբ օգտուիլ եւրոպայի մէջ տիրող քաղաքական կեանքի պայմաններէն եւ շինեցին իրենց աթոռին համար աշխարհիկ պետութեան մըն ալ կազմակերպեալ գորութիւնը:

Պետութիւն մը հաստատելու համար պէտք է հող, եւ այդ հողը մշակող մարդ, ինչպէս նաեւ դրամ եւ ղէնք: Հայաստանի եկեղեցին չունեցաւ իր պատմութեան մէջ այսպիսի միջոցներ, և չէր կրնար ունենալ. այո՛ւ ունեցաւ հողեր, բայց իբրեւ ապրուստի միջոց միայն, եւ ո՛չ թէ զինուոր կամ բանակ պահելու համար: Հայոց բոլոր վանքերուն եւ եկեղեցիներուն հողերը, հասցիւթի աղբիւր եղած են պարզապէս դպրոցներ պահելու, աղքատներ հոգայու, ներքին կարօտութիւնները դարմանելու եւ Հայաստանի եկեղեցին պայծառ եւ չէն պահելու համար միայն: Այս այսպէս եղած է մինչեւ մեր օրերը՝ երբ դեռ ատենք մե՛ր՝ Հայ ժողովուրդին՝ սեփականութիւններն էին:

Եկեղեցին ի դին ամէն զոհողութեանց աշխատեցաւ պահել իր դիրքը՝ ի նպաստ Հայ ժողովուրդին եւ Հայ պետութեան:

Գետադարձ Պետրոս կթղս. (1019-1058) Հայոց պատմութեան մէջ յանիւրաւի դատաւիետուած է իբրեւ պատճառ Անի քաղաքի յանձնումին Յունաց, Բայց իր կեանքին եւ գործունէութեան քիչ մը մանրամասն ուսումնասիրութիւնը, աւելի նպաստաւոր գաղափար մը կուտան մեզի իր մասին: Պատմութեան մէջ իրականութիւն սա է որ Անիին յանձնումը հետեւանքն էր այն ատեն տիրող յոյն քաղաքականութեան. — Բիւզանդիոն պէտք ունէր Բագրատունեաց մայրաքաղաքին: Հայաստանի փոքրիկ թագաւորութիւնները ինքնին անձնատուր կ'ըլլային Յունաց, եւ անպահովութեան համար իրենց երկիրները կը փոխէին Բիւզանդիոնի դրօշին տակ գտնուող եւ իրենց ցոյց տրուած երկիրներուն հետ:

Անի չէր կրնար գիմադրել ընդերկար, հակառակ Գաղիկի քաջութեան եւ բաղձանքներուն. Գետադարձ կը տեսնէր անխուսափելի վտանգը. Այս վիճակին մէջ իսկ ան գիմադրեց երկար ատեն, եւ վերջապէս Բիւզանդիոնի կառավարութիւնը Պոլիս հրաւիրեց զինքն, որպէս զի ոչ միայն այս կարեւոր անձնաւորութիւնը հեռացնէ Հայաստանէն, այլ նաեւ իր ձեռքն անցնէ Հայոց կաթողիկոս նշանակելու իրաւունքը. Գետադարձ դնաց Պոլիս, բայց իրեն յաջորդը ձեռնադրելէն եւ ուրիշ կարեւոր կարգադրութիւններն ընելէ ետքը ապագային համար, Այս կաթողիկոսն է որ այդ տաղնապներու շրջանին չուղեց բան մը կորսնցնել հայրապետական իշխանութեան փայլէն. Մատթէոս Ուռհայեցի կը նկարագրէ թէ Գետադարձ ճոխ հայրապետանոց մը կը սլահէր. հինգ հարիւր ընտիր նշանաւոր գիւղեր ունէր, զորս հայ թագաւորներ տուած էին, եւ հինգ հարիւր եպիսկոպոս ունէր նոյնչափ թեմերու մէջ. իսկ իր մօտ կը պահէր հայրապետական տան պէտքերուն համար տասներկու եպոս, չորս վրդապոս, վաթսուհ կրօնաւոր եւ 500 աշխարհական. Պատմիչը զիտել կուտայ թէ «եւ չէր նուստ ախոռ հայրապետութեան քան զթագաւորութիւնն Հայոց» (էջ 184-185). Պատմիչը միամտութեամբ՝ արտաքին փայլի տեսակէտէն կը գնահատէ Գետադարձին այս ճոխութիւնը. բայց երբ պատմական արժէքի կողմէն զիտուի իրողութիւնը, պէտք է ըսել թէ Գետադարձ՝ ազգային գոյութեան ամէնէն տաղնապալից մէկ շրջանին՝ կարող եղած է Հայոց եկեղեցւոյն հոգեւոր իշխանութեան հմայքը բարձր բռնել եւ ի սպաս դնել զայն Հայ ժողովուրդին շահերուն. — Գետադարձի այդ ճոխութիւններուն ամբողջը կղերապետութիւն մը ըլլալէ բոլորովին հեռի է. Ուրիշ խօսքով լատին կղերապետութիւնը օտար իրողութիւն մըն է Հայոց. եկեղեցւոյ նուիրապետութեան, նոյն իսկ Գետադարձի մը պէս կաթողիկոսի ատեն:

Հայոց եկեղեցւոյ հոգեւոր իշխանութեան այս ճոխութիւնները տեւական չեղան, որովհետեւ չէին կրնար ըլլալ. Հայաստանի մէջ ոչ մէկ բան ապահով էր երբ գիտենք տիրապետող օտար պետութիւններուն սպառնիչ հարկապահ հանձնութիւնը, ոչ-բրիտաններուն ատելութիւնը հանդէպ քրիստոնէութեան եւ յարուցած հալածանքը կրօնական աղատութեան դէմ, քրիստոնեայ պետութիւններու դաւանաբանական խճճանքներն եւ Հայերը իրքեւ ուղղափառութենէ հեռացածներ ատելու եւ նեղելու քաղաքականութիւնը, որք օր մը վերջ պիտի տային կալուածներու եւ տնտեսական գիրութիւններու. եւ այդպէս ալ եղաւ:

Ներսէս Շնորհալի (1166-1173), փակուած Հռոմկլայ բերդին մէջ, դառնութեամբ կը յայտարարէ թէ — Այժեամի պէս որսորդներէն եւ չուներէն փախչելով եկած նստած ենք այս բերդին մէջ, ուր մեր մարմնաւոր պէտքերը հոգալու համար դիւղ կամ աղարակ չունինք. նոյն իսկ արտ չունինք որ մեր վաստակով մեր պէտքերը հոգայինք, ոչ ալ ոեւէ տեղէ օգնութիւն կայ, ինչպէս որ պէտք էր ըլլալին թագաւորներու եւ իշխաններու կողմէ (Ընդհնրկն):

Գետադարձէն մինչեւ Շնորհալի, 1058-1173, կըր թիւով դար մը անցած է, եւ ահա Հայաստանեայց եկեղեցւոյ նշանաւոր կաթողիկոսներէն մէկը կը յայտարարէ իր անգրանիկ կոնգակին մէջ թէ ուտելու հաց չունին:

Պատմութեան լոյսերուն տակ կը տեսնենք ուրեմն թէ Հայց. եկեղեցւոյ նուիրապետութիւնը Լուսաւորչէն մինչեւ Կիլիկեան թագաւորութեան վերջը, չէ՛ եղած ոեւէ ատեն նոյն խոյ աշխարհիկ պետութեան պէս բան մը, եւ ասիկա ուղիղ հետեւանքն է միջավայրի պահանջներուն եւ պատմական իրողութիւններուն:

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ՓԱՌԱԻՈՐԵԱԼ ԴԷՄՔԵՐ

(Աւագ Տօնեալ արքիւ)

« Եւ որ ինչ ի՛մ է՝ ամենայն քո՛ է,
եւ որ ինչ քո՛ է՝ այն ի՛մ է: Եւ փառաւորեալ եմ ի մասսա: » Յովն. ԺԷ. 10:

Աւետարանին դասերը ամուլ չեն մընացած աշխարհի խլացուցիչ աղմուկներուն մէջ: Թէեւ թրմ-
փրկեալ ՓԱՌՔԵՐԸ բաժնի բայց առողջ հոգիներ արթնցան Փրկչին ձայնէն, որ աւետիքն էր նոր կեանքի մը, և հետեւեցան անոր՝ փտտահ և ամուր քայլքով: Հայաստանեայց եկեղեցին փայլուն կաճառ մը կազմեր է Փրկչին այս հետեւողներէն, որոնք, սուրբ լուսապատկը իրենց գլխուն, կուգան կը շարունակեն եկեղեցւոյ մէջ, իրարու ետեւէն և իրարու հետ, իրենց աներեւոյթ բայց փառաւորեալ դէմքերով, տօնախմբութեանց հանդիսաւոր, լուսազարդ, պերճաշուք, սրտայայտ, հոգեռանգն արարողութիւններուն, սաղմոսներուն, շարականներուն, քարոզներուն, երգերուն, աղօթքներուն, խունկերու բուրմունքին և մոմերու խորհրդալոյս պսպղումներուն մէջ: Մեր աչքերով չենք տեսներ զանոնք. նոյն խոյ անոնց անունով նկարուած պատկերներ չեն կրնար արտացոլացնել իրենցմով խորհրդանշուած հոգիները. բայց մենք կ'ըզգանք անոնց արժէքները, և մեր մտքին ու երեւակայութեան մէջ կը պատկերանան անոնք իրենց փառաւորեալ դիմերով:

Աւետարանի դասերուն ուշիմ և նուիրեալ հետեւողներն են անոնք: Փրկիչը ապրած է անոնց հոգիներուն մէջ և իրենք ապրած են Փրկչով: Աստուածորդին կը պան-

ծայ անոնցմով, փասն զի անոնք իր փառքերն են, և այդ հանգամանքով ալ Աստուծո՛յն են անոնք:

Անոնց առաջինն է Ս. Յակոբ, Մծրնի նշանաւոր եպիսկոպոսը, և Հայ շարականագիրն Յաղթող և տուրք Հայրապետ: Իր պատմութենէն շատ քիչ բան գի-

տենք. բայց մեզի շատ բան հասուցած է սուսնորքիւնը անոր հրաշալի կեանքէն: Հաւատքի, աղօթքի, նուիրումի, սիրոյ, զործի, ծառայութեան տիպարն է Ս. Յակոբ: Անոր պատանութիւնը և երիտասարդութիւնը մարտնչում մը եղած է մարմնի բռնապետութեան դէմ, և յաջողած անմարմին կեանք մը ապրել իր պարտուած միսերուն մէջ: Պօղոսի ահնարկածին պէս գիտցած է սորվիլ հրեշտակներու լեզուն և ընտելանալ Աստուծոյ ներկայութեան: Յիսուս ըսած էր « իմ ետեւս եկէք »: Ս. Յակոբ լսեց այդ կոչը, հետեւեցաւ անոր և նմանեցաւ Փրկչին, փառաւորեց անորն զործ ու անունը և փառաւորուեցաւ Անով: Յիսուս հաւատած էր, եթէ մանանխի հուներին չափ հաւատք ունենաք, կարող պիտի ըլլաք լեռները տեղափոխել: Ս. Յակոբ եղաւ այդ հաւատքին մարդը, և հրաշալիքներ զործեց: Լեռներու առանձնութեան մէջ կը թեցան ինքզինքը և պատրաստուեցաւ ծառայութեան, իրեն տօնակից մէկ ճգնաւորի մը, Սուրբ Մարուգէի սիրով, խորհրդով ու զործակցութեամբ:

Բոլորովին հրաշալի է Ս. Յակոբին կեանքը, մեր զրապաշտ միտքերուն ընդհարող կեանք մը: Բայց արդէն ինքնին հրաշք մըն է զազափարի ու հաւատքի կեանքը այս զրաքան աշխարհի կեղտերուն և կեղծիքներուն մէջ:

Աւետարանի առակով, անոր խօսքը ալ եղաւ անհամ ռամկութեան համար, անոր կեանքը յոյսի պէս փայլեցաւ տգիտութեան

խաւարին մէջ. իր հաւատքին վէմը չխախտեցաւ զործունեայ կեանքի ալեկոծութիւններէն. իր անձին ու խօսքին հմայքը կազդոյր մը եղաւ վշտազին հոգիներու և իրենք կայութիւնը՝ կեանքի բոլոր տառապանքներուն և անձկութիւններուն մէջ՝ հրաշագործութիւն մը:

Հայ շարահանագիրը նմանցուց զայն մեծըն Մովսէսին, Յովհաննէս Մկրտչին, Վիմանուն Պետրոսին: Նարեկացին իր հոգեւունջ ներբողներէն մէկին մէջ վերլուծեց Մծբնայ հայրապետին հոգեւոր ճոխութիւնը և անոր Սրբութեան մեծութիւնը և անոր կրօնքին յատկութիւնը:

Այսպիսի անբիծ կեանքերու մէջ կ'արտայայտուի Քրիստոնէութեան շիտակ և պարզ նշանակութիւնը, և եթէ ուզէք՝ զործնական ուղղափառութիւնը, զերծ դաւանաբանական կնճիռներէ և վե՛ր յարանուանական յաւակնութիւններէ:

Ո՞ր ըսաւ թէ Աւետարանը «խօսք» է և հակոտնեայ զրութիւն մը այս աշխարհի կենցաղին: Նայեցէ՛ք Ս. Յակոբի պէս կենդանի տիպարներուն, որոնք կ'ապրին գեռ, որովհետեւ ըմբռնած են յաւիտենական կեանքին դասերը Աւետարանէն, և խմած են կենդանի ջուրին անցամաքելի աղբիւրէն:

Փրկչին ծննդեան Տօնը կը կանխեն Աւագ Տօներուն հերոսները: Առաջին զոյգը յօրինուած է Հին կտակի հովիւ — Բանաստեղծ — Թագաւորին և նոր կտակի սիւներէն մէկուն ղէմքերէն. — Դաւիթ Մարգարէ և Տեառնեղապար Յակոբ:

Դաւիթ Իսրայէլի պատմութեան հզօր և հոյակապ ղէմքն է: Անոր բոլոր թերութիւնները և տկարութիւնները, իբրեւ ռազմիկ, պատմական իրողութիւններ են, արատաւոր իրողութիւններ:

Բայց Քրիստոնէական Եկեղեցւոյն մէջ սուրբի լուսապսակով թաղուած զուլթը Յիսներորդ Սաղմոսը մըմնջող Դաւիթն է, մեղքին գիտակցութիւնը արտափայլող հոգին, որ կեանքի բոլոր հանգրուաններէն գին, որ կեանքի բոլոր հանգրուաններէն անցած այս աշխարհի մէջ, և իր հանգիստը կը փնտոէ աստուածայինին մէջ միայն, և համարձակ կը պոռայ, Ողորմեա՛ ինձ Աստուծո՛ւ:

Քանինե՛ր կան «քրիստոնեայ» աշխարհին մէջ որ Դաւիթի պէս գիտնան յայտարարել թէ մեղք իմ տուաքի իմ եւ յաւենայեմա՛մ:

Յակոբոս Առաքեալ, Տեառնեղապար, Արդար կոչուած, նոյն իսկ իր ազգէն, նորահազմ քրիստոնէութեան երեք սիւներուն առաջինը, միւս երկուքն ըլլալով Պետրոս և Յովհաննէս Առաքեալներ, նախագահը Երուսաղէմի Ժողովին, առաջին եպիսկոպոսը Երուսաղէմի Եկեղեցւոյն, հեղինակը կաթողիկէ Թուղթերէն առաջինին, տիպար հաւատացեալ մը, որմէ կը պատկառին Հրեայք և նորադարձներ հաւատարապէս, որ կը քաջալերէ Պօղոսին առաքելութիւնը հեթանոսներու:

Աւանդական պատմութեան համաձայն ճգնասուն կենցաղի մը Ժուժկալութիւններուն մէջ մարդուած, Արդարն Յակոբ իր բերանը չէ՛ դրած միս և ցքի:

Ան իր սրբութեամբ և գիտութեամբ եղած է Էփիլոս մը, որ կը նշանակէ ո՛չ միայն Արդար, այլ նաեւ պարխապ, պաշտպան Ժողովրդեան՝ իր արդարութեամբ:

Յարուցեալ Յիսուս-Քրիստոսի անունն ու զործը այնքան շեշտուած էր Հրեաներուն մէջ որ օր մը եկան հարցուցին իրեն. Ո՞րն է Յիսուսին դուռը. — Ինքն Փրկչին է, պատասխանեց: Վկայութիւնը բարձրէն կու գար, և շատեր հաւատացին Փրկչին: Բայց ասիկա անհանգիստ ըրաւ խտասիրտներն ու թերահաւատները, և ըսին. «Աւա՛ղ, Արդարն ալ մոլորած է. պէտք է մէջտեղէն վերցնել զայն»: Աշտարակէն վար նետեցին զինքն, բայց չմեռաւ Արդարը, և սկսան քարկոծել. բայց նա ծնրադրի կ'աղօթէր Խաչեցեալին խօսքերով. Հայր, ներէ՛ աւսոնց վասն զի ըրածնին չեն գիտեր: Ասիկա աւելի կատղեցուց Աւետարանին թըշնամիները, և թափիչ մը իր տօփանով զարկաւ Էփիլայի գլխուն և մահացուց զայն:

Երուսաղէմի եպիսկոպոսութիւնը, իբրեւ անմիջական հաստատութիւնը կազմակերպուած Եկեղեցւոյն, Արդար Յակոբին անունով կ'սկսի պատմութեան մէջ, որուն վրայ հիմնուեցան յետոյ յարանուանական եպիսկոպոսութեանց կամ պատրիարքութեանց աթոռները, որոնց շարքին երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութիւնն ալ:

Հայց. Եկեղեցին մեծ չքով կը տօնաւորուի:

խրմբէ Աւագ Տօներուն այս առաջին զոյգը՝ իսկ Երուսաղէմի մէջ, մասնաւոր հանդիսութիւններով կը պատուուի ասոնց յիշատակը ու կը փառաւորուի, և Հայոց Պատմութիւնը, տեղական սովորութեան համեմատ, տարին միայն մէկ անգամ Յակորոս Տեառնեղոր տօնին առաւել, պահ մը կ'ելլէ Ս. Յակորին Աթոռը, առաւօտեան ժամերգութեան վերջերը, «Փառք ի բարձունսի եւ Մանկունի շարականի երգեցողութեան միջոցին, և կ'ընդունի Միաբանութեան շնորհաւորութիւնը»:

Ասիկա Տօնն է Երուսաղէմի Առաքելական Աթոռին: Իսկ Աթոռը, խորհրդանշանն է առաքելական իշխանութեան, եկեղեցւոյ կանոնական հաստատութեան, և Աւետարանի ուղղափառ ոգիին պահպանութեան դարերու ընթացքին:

Երկրորդը Աւագ Տօներուն նուիրուած է Երուսաղէմի եկեղեցւոյն Նախասարկական ժողովի ու առաջին Մարտիրոսին: Աւանդութիւնը

ԲԱՐԻ

ՆԱՅԱՏԱԿ

նր զայն նկարած է սարկաւազի պատմութեանով, պատանի, սիրուն գլուխ մը թագադարուաբար, Փրկչին լուծին խորհրդանշանը, ուսին կամ ուսնդանութ, մոմ, բուրձառ ձեռքերուն մէջ: Ինքնին սուրբ սպասարութեան խորհուրդ մը, պատկեր մը չքնաղ, նկարագիր մը լի՝ սուրբ հոգիով և շնորհքով: Պատրաստ ծառայութեան ամէն մէկ վայրկեան. ուրաքը, թեթեւ, սիրուն, լծեր է նախասարկաւազը ծառայութեան մը, որուն ծայրը մեռնիլ է գաղափարի և հաւատքի համար: Մոմը խորհուրդն է լոյսին, ճշմարտութեան, գիտութեան, որ ոչ միայն կը փարատէ մութը օդին մէջէն, այլ և հոգիներէն կը հալածէ տգիտութեան խաւարը. բուրձառը արծաթ՝ կը ծխէ ու կը ճննճերէ ո՛չ միայն խուկը, զմուսը և հալուէն, ցայտեցնելով բանաւոր աղօթքին խորհուրդը, այլ և սրբաւէր կենցաղի մը և մաքուր բարքին փառքերը հաւատացեալներու մէջ: Այսպէս Աւետարանին լոյսն ու գիտութիւնը վերածնելով գործնական կեանքի:

Ստեփանոս, պսակ մը իր անունովն իսկ, իր ծառայութեան առաջին հանգրուանին վրայ, ապացոյցը տուաւ իր հաւատքին ամրութեան, մեծաւ Աւետարանի համար,

դէմնդիման գալով խաչուած Փրկչին, անոր փառքերուն մէջ, երբ արատաւոր ձեռքեր քարերու կարկառին տակ կ'ուզէին խեղդել անոր ջինջ և հնչուն ձայնը:

Սրբազան երգիչը Նանասակ բարի շարականով բարացուցած է Ստեփանոսի ճշմունթիւնը:

Ստեփանոսի քարկոծումը կամեցողներուն միջև միայն մէկ մարդ կար որ ազդուեցաւ Բարի Նահատակին կեցուածքէն, և ներշնչուեցաւ անոր խօսքերէն:

Ո՛ր գիտէ, եթէ Ստեփանոս մը չնահատակուէր, թերեւ Պօղոս մը չվերածնէր յանձին Սողոմոն:

Ստեփանոսի տօնը Հայց. եկեղեցւոյ մէջ տօնն է բոլոր դպրոցականներու, բոլոր դպիրներուն, իսկ Երուսաղէմի մէջ, իրեն դասակից սարկաւազներուն:

Անո՛ւշ են իմ մանկական և պատանեկան յիշատակներս Ստեփանոսի տօնախմբութիւններէն ու հոգեւոր խրախճանքէն: Եւ երբ հիմայ, կեանքի սաստիճաններուն վրայ բաւական վերելքէ մը ետքը, կը տեսնեմ որ Ս. Յակորայ կոմարներուն տակ նոր և նուիրեալ Ստեփանոսներ կը փառաւորեն աստուածային պաշտամունքը և պահ մը կը հոգեկցին իրենց տիպարին, Բարի Նահատակի հոգիին, կը յուզուի սիրտս, և կ'ուզեմ որ այս Ստեփանոսներուն ուղղուած ըլլայ Փրկչին խօսքերը. ևս ասուցնով պիտի փառաւորուիմ:

Աւագ Տօներուն երրորդին փառաւորեալներն են երկու մեծ դէմքեր:

ՊԵՏՐՈՍ	Պետրոս հակասական
ԵՒ	դէմք մըն էր, յանդուգն
ՊՈՂՈՍ	և վեհերոտ միանգամայն,
	բայց կը ճառա-

գայթէր մաքուր հոգի մը. իր անուան խորհուրդը արդարացուց իր հաւատքին ժայռի նման ամրութեամբ: Փրկչին մատուցեալ գիշերը ուրացողը, և դեռ մինչև վերջին վայրկեանը իր ծառայութիւններուն մահէն վախճողը, Յո՛ւ երբս հարցումէն սթափած՝ չվարանեցաւ իր արիւնով վկայել իր սորված և քարոզած Աւետարանին ճշմարտութեան:

Պօղոս մարդն է տեսիլներու և յայտնութիւններու: Աւետարանի համարձակ հալածիչ մը, եղաւ հաւատացեալ քարոզիչն անոր: Իսկ իր քարոզչութիւնն եղաւ

նահատակութիւն մը ծայրէծայր: Այս պարմանալի քրիստոնեայն իր խօսքերուն թողքը սփռեց Պաղեստինէն մինչև Հոռոմ, եւ աշխատեցաւ Աւետարանին դասերը տալու այնպիսի պայմաններու մէջ, որոնք պարզապէս յուսահատական պիտի ըլլային հասարակ մահկանացուներուն համար: Պօղոս գիտէր թէ ինչի՞ հաւատացած էր ինքն: Հոն էր իր ոյժը:

Պետրոս՝ Գալիլիոյ ծովուն վրայ ծով կ'որսար, երբ կոչուեցաւ մարդ որսալու:

Պօղոս՝ Երուսաղէմէն Դամասկոս կ'երթար Աւետարանէն որսացումները հաւածելու, երբ ճամբուն վրայ լսեց ցնցող ձայնը: Սատու ինչո՞ւ կը հալածու գիտ: Պօղոս փրկուեցաւ այդ տեսիլքով եւ փրկեց հեթանոսութիւնը՝ շահելով զայն Աւետարանով:

Պօղոս եւ Պետրոս գործակից եւ առաքելակից եղան իրարու, վէճեր ու խնդիրներ ունեցան Աւետարանի հասկըցողութեան եւ անոր ուսուցման շուրջ, բայց վերջապէս կրցան հասկնալ զիրար եւ գործեցին: Երկուքն ալ փառաւորեցին Փրկիչը իրենց գործքով ու արիւնով, ու փառաւորուեցան Անով:

Աւագ Տօներուն չորրորդ եւ վերջին օրակը կը կազմեն Ջերեզեան եղբայրներ, Յակոբոս եւ Յովհաննէս,

ՈՐԳԻՔ ՈՐՈՏՄԱՆ Փրկչին մօրքուրորդին երբ: Երկու եղբայրներ,

կրակոտ բնոյթ մը ունէին յառաջ, որ ինչպէս կ'երևի աւելի բուռն էր Յակոբոսի վերայ, եւ փութացուց անոր նահատակութիւնը, իսկ Յովհաննէսի վրայ փոխուեցաւ եւ սէր եղաւ բոլորովին: Իրենց շատ եւանդուն մէկ շարժումին եւ արտայայտութեան համար Փրկիչը՝ Բաներեցիս (Որդիք որոտման) տխրորսը տուաւ անոնց:

Բարեկեցիկ տան մը զաւակներ էին Ուղիք որոտման, հետեւեցան ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ, եւ պահ մը փորձուեցան, իրենց մօր մըջնորդութեամբ, փառաւոր զիբեր տպահովել իրենց համար, երկնից թագաւորութեան մէջ, նստելով Փրկչին աջ ու ձախ կողմերը:

Փրկիչը չմերժեց իրեն եղած խնդիրքը, այլ հարցուց անոնց թէ պիտի կրնա՞ք զիմանալ իմ կրեւիք փորձութիւններուն: — Այո՛, անշուշտ, պատասխանեցին, այնպէս կարծելով թէ այդչափ խոստում մը բաւա-

կան պիտի ըլլար Աւետարանի թագաւորութեան մէջ տպահովելու իրենց փափաքած զիբերը: Բայց Փրկիչն զիտել տուաւ, այդ զիբերը եւ չեմ տար, եւ չեմ կրնար տալ, վասն զի այդ զիբերը կ'առնուին, տուողը եւ չեմ, Հայրս է:

Ջերեզեան եղբայրներու այս փափաքին կը պարտինք աւետարանական այն սկզբունքը, զոր ինքն Փրկիչ բանաձեւեց. Ձեզմէ ո՞վ որ կ'ուզէ մեծ ըլլալ՝ ձեզի պաշտօնեայ թող ըլլայ, եւ ձեզմէ ո՞վ որ կ'ուզէ ատաղծն ըլլալ, թող ծառայ ըլլայ ամէնուն (Մարկ. Ժ. 43, 44):

Որոնք որ Աւետարանի կը մօտենան փառքի եւ զիբքի համար, կը սխալին: Հոն մեծ ու պզտիկ չկայ. հոն առաջին, միջին եւ յետին չկայ: Ամէնքը հաւասար են հոն: Աւետարանեալներ իրենք են որ պիտի մեծցնեն իրենք զիրենք՝ իրենց հասկըցողութեան, իրենց հաւատքին, իրենց ծառայութեան համեմատ: Իւրաքանչիւր քրիստոնեայ ինքն է որ իր իսկ առժանիքով կը մեծնայ կամ կը պզտիկնայ: Իսկարիքովտացին Յուդա, ինքն մաքնիլ եղաւ իր հասկըցողութեամբ, իր հաշտոյն, եւ զղջաց. բայց . . . շատ ուշ էր: Պետրոս ինքն նախադրեալ եղաւ եւ յայտարարեց մեռնիլ իր Վարդապետը պաշտպանելու համար. բայց չկրցաւ մտանգի պահուն իր ինքնութիւնը պաշտպանել, ուրաղա իր Փրկիչը, բայց զղջաց. . . փութով եւ փրկուեցաւ: Պօղոս ինքզինքը յանձնեց Փրկչին, եւ կրցաւ բռնել, եւ ինչո՞վ պակաս եմ միւս առաքեալներէն:

Եւ Ջերեզեան Յակոբոս եթէ չկրցաւ ուղղակի Փրկչէն առնել խոստում մը Աւետարանի թագաւորութեան մէջ Անոր աջ կողմը նստելու, բայց առաջին նահատակ առաքեալը եղաւ: Հերովդէս Ագրիպպոս գլխատել տուաւ Սուրբ 44ին (Գործք. ԺԲ.):

Երուսաղէմի Հայոց Ս. Յակոբ վանքը եւ մանաւանդ Տաճարը, իր անունը կը պարտի Ջերեզեան Յակոբոսին, որուն զուխը թաղուած է, Դիլիպիոյ կոչուած մատուռին մէջ:

Ապաւիացիներու աւանդութեամբ Ջերեզեան Յակոբոսն է որ Աւետարան քարոզած է իրենց:

Յովհաննէս՝ Առաքեալն ու Աւետարանիչը եղաւ ՍԻՐՈՅ, մեծ մտերմութեամբ

ծառայեց Փրկչին. ան էր որ այդ մեծ եւ խորհրդաւոր գիշերը, ընթերցեց սեղանին վրայ՝ ինկաւ Թիսուսի լանջքին եւ հարցուց, ո՞վ է քեզ մատնողը . . . :

Յովհաննէս երկար, շատ երկար ապրեցաւ, ըստ աւանդութեան հարիւրամեայ մը եղաւ, իր խօսքով ու անձին օրինակով քարոզեց Աւետարանը, աշակերտութիւն մը հասուց:

Երկու եղբայրներ ալ փառաւորուած են իրենց առաքելական ծառայութեան մէջ: Յակոբոս գլխատուժով կարմրեցաւ Աւետարանի ճամբուն վրայ, Յովհաննէս օժեալ ձեւութեան մը խաղաղութեան մէջ հանգեցաւ, կտակելով Թիսուս-Քրիստոսի եկե-

ղեցւոյն սիրոյ Աւետարան մը:

Յակոբոս, հետաքրքրական է չեւտել, մեր Ս. Յակոբ վանքով ամէնէն շատ հընչուած սուրբ մը եղաւ Հայոց մէջ: Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան Աթոռին պաշտպաններէն մէկն ալ Զեբեդեան Յակոբոսն է, առաջինը ըլլալով Տեառնեղբայր Յակոբոս:

Ո՛րչափ պարզ է այս սուրբերուն հաւատքը, և ո՛րչափ խորունկ անոնց սէրը հանդէպ Աւետարանի:

Աւետարանով փառաւորուեցան ասոնք ալ, որովհետեւ նախ իրենք փառաւորեցին Աւետարանը:

Բ. Ե.

ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ

Տ Ե Ր Ե Ի Ա Ք Ա Փ Թ Ա Գ Ը

Պիտի երբամ, պիտի երբամ ծաղկաբափ քաղս ճանկու
Հօրս պարսկը՝ ուր նոր կեանք կ'առնուն ամեն ծաղիկներ.
Հոն ծրնարայի՝ պիտի քանամ հոգւոյս այլեր ծաղ ծաղ,
Զի դեղքափներ ունի իմ Հայր Մեծ վիշտերուն յարկերու:

Պիտի երբամ, պիտի երբամ ըսել Իրեն գիթ արցունքով
«Տէ՛ւ, քի ո՛րքան ատապեցայ...»: Պիտի նայի նա ինձի
Այլափոխուած իմ կեանքիս, դաշկուքեմու ճակ անհրապոյր
Պիտի ճանչնայ գիտ նա նորեկ, զի Հայրս է իմ հորաքառ:

Պիտի ըսէ՝ ա՛հ, այդ Դո՛ւն ես. քաղցրի՛կ հոգի վըշտան,
Երկրագունդը ա՛յ ճեղ չունի՝ քաղցրոյ համար մոդորած.
Անու՛շ հոգեակ, ես Աստուծ եմ, այլ ես մի՛ խորոպիր,
Աւափի է քո բուն տունդ, ամա՛ իմ Սիրս, օ՛ն մըսի՛ր:»

Ո՛վ գրութիւն, ո՛վ Քաղցրութիւն, Սուրբ Ապաստան. ո՛վ իմ Հայր.
Դու լուսեցիր հեծեմանքներն այս զաւակիդ որ կուշար.
Ժամանած եմ արդե՛ն Քեզի, վասնզի Քեզ կը յուսամ,
Քանզի ունիս Դու այն ամենքն, զորս ես յասիս կորուսի:

Դու չե՛ս մեծեր այն ծաղիկը՝ որ գեղեցիկ չե՛ այլ ես.
Երկրագունդի այս ոճիրը երկրնի մէջ է քառուած.
Դիտեմ քի Դու պիտի՝ չանիծես այս Քու զաւակդ ասպիտա՝
Որ չե՛ երբեք ԾԱԽԱՄ ոչինչ, այլ ՏԸԻԱՄ է ամեն ինչ:

Mme DESBODES - VALMORE

Թրգւ. ՇԱՀԷ Ծ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Պոսքըն

ԳՐԱԿԱՆ

ԼԱՍԱՐԹԵՆ

ՍՈԿՐԱՏԻ ՄԱՆԸ

(Շար. Սիոն, քիւ 11 էջ 334)

- Բոլորեի կողերուն վրայ լայնաւորք ամանին
Որուն ծոցէն յաւէս մանր միայն կը հոսէր ,
- 520 Բոցեղէն շունչի մը ճակ արուեստագէտն էր ձուլած
Փսիքէի վէպն՝ որ հոգւոյն խորհրդաւոր էր նշանն ,
Եւ իբրեւ անմահութեան աւելի հետք նշանակ՝
Քերեւ քիթեռնի՛կ մը քանդակուած փրկուսկէր
Մըխելով իր անյագ պատինն հեղուկ ժամրին մէջ՝
- 525 Կը կազմէր ունկն ամանին՝ թելապարփակ գրկումով :
Փըսիքէ՛ զոր Սէրին ձգնած էին իր ծնողքն՝
Արեւոյսյը չը ծագած կը թողոր յարկն հոյակապ՝
Սըգաւոր քափօրէ եղապատուած , ու կ'երբար
Փորձելու մահուան պէս այդ սքեղան հարսանիքն .
- 530 Յետոյ՝ դէմքը ծունկին , մենիկ նսած կ'արտասուէր ,
Ամուսնին ըստասելով անսպասին մէջ անեղ :
Բայց Ջեփիւռն յեղեղուկ անոր վիշտին կարեկէց՝
Վերէն մեզ ներհնչող աստուածային իբրեւ տենչ՝
Հառաչով մը սրբելով անոր աչքն արցունքոս՝
- 535 Իր գիրկին մէջ քննացած՝ երկինքն իվեր կ'սանէր զայն :
Գեղեցիկ իր հակասն ուսին վրայ էր հակած ,
Ու մազերն էր տրած Եւդեան քաղցր համբոյրին ,
Եւ Ջեփիւռն՝ իր սիրական բռնին ներքեւ ընկնուած՝
Տարփալից որրան մ'անուր կը ձեւէր իր բերելովն .
- 540 Ու հրաւապ շունչովն ալ քարթիչներուն հրպելով՝
Սէրին դէմ նախանձաբեկ՝ հազիւ կ'ուզէր յանձնել զայն :
Հոս , գողտրիկ Սէրն ընկողմնած վրայ վարդի թերթերուն՝
Գըրկապինդ կ'ողջագուրէր յար զողջոյուն Փըսիքէն ,
Ու , գաղտնի սոսկումին չըկրնալով դիմադրել ,
- 545 Համբոյրի փոխան չէ՛ր համարձակէր համբուրել .
Ձի փետան երկնային՝ խաբելով սէրն իր փափկիկ՝
Մի՛ս օրուան լոյսին հետ կը խուսէր սուրբ անկողնէն :

521. Փսիքէ , յունարէն կը նշանակէ **հոգի** . եւ դիւցադրամութեան մէջ՝ անձնաւորումն է հոգիին :

537. Եւդոս , աստուածն էր հովերուն :

- Իսկ անդին, բաղձանեմ գաղսագողի արքընցած՝
 Եւ կէս մը մերկացած զիւրման ֆողն երեսին՝
- 550 Մէկ ձեռնով նրազը բռնած եւ միւսովն ալ դառնոյն՝
 Ակնարկի մը համար Փսիք վսանգեց սէրն, աւա՛ղ,
 Երբ քնացող փեսայէն չիմացուելու դողն ի սիրս՝
 Մէկ ոսի՛ վրայ կեցած յակնիո՛ մաննին կը հակէր,
 Կը նանչնար Սէ՛րն, եւ նի՛չ մը կ'արձակէր յեղակարծ.
- 555 Ու նրա՛զը նոյն ասեմ կը դողդրդար ձեռնին մէջ:
 Քոցավառ այդ իւղին զեղուն կայակը սակայն՝
 Դէպի վար ծռած նրազէն խուսափելով, ի՛նչ աղէս,
 Ննջող սարփաւորին կաթեց լանջին վրայ մերկ.
 Անհամբեր Սէրն յանկարծ կէս մ'արքընցած իր ֆունէն՝
- 560 Մերք դառնոյնը կը դիտէր, ու մերք այն շիթն հրաբորբոք,
 Ու ցասկո՛ւս՝ փախ կուտար դէպի կամարն երկնային.
 Սպառնալից նրբանա՛կ այն անխորհուրդ իղծերուն՝
 Որ դիմերն կը պղծեն շա՛ւ մօտէն զանոնք տեսնելով.
 Եղկելի կոյսն այս անգամ երկրի վրայ քափառկո՛ս՝
- 565 Կ'ողբար ո՛չ իր հիփուրիւնն՝ ալ սարփաւորն իր մասդաւ.
 Բայց Սէ՛րը վերջապէս անոր լալէն ըզգածուած՝
 Կը ներէր յանցանքին, եւ երջանիկ Փրսիքէն
 Երկնաւոր իր փեսայէն հափափուած դէ՛պ Ողիմպոս՝
 Ասուծոյն շուրթերէն կեանքի ուխտը ըմպելով՝
- 570 Վեհերոս ֆաղերով յառաջացաւ երկնից մէջ:
 Եւ Աստղիկ ժայռով մ'անոր զեղեցկութիւնն ողջունեց.
 Ա՛յսպէս առաքինին ասուածացած հոգիով
 Եղիւսեան կը մտնէ դաւե՛ս՝ իշխելու դից հաւասար:

- Իսկ Սոկրատ վերամբարձ բաժակն իր ձեռնը բռնած՝
- 575 «Ձօնե՛նք, ձօնե՛նք նախ մանկանացուաց պէտերուն
 Անմահ կեանքի մը երանաւէտ այս նորին»
 Ըսաւ, եւ բաժակը ծրոելով դէպի վար՝
 Իբրբ քէ քանկագին նեկսար մ'ըլլար խնայելու՝
 Երկու շիթ միայն անկէ կաթեցուց դից ի պաշիւ .
- 580 Ու ծարաւ քրտնոյնն մօտ տանելով ըմպելին,
 Ծանր ծանր խրմեց զայն՝ առանց երբեք խռովելու.
 Ինչպէս հի՛ւր մը որ՝ չելած դեռ խրախնանքի սեղանէն՝
 Կը լեցնէ զինուոյն մնացորդն իր բաժակին մէջ ոսկի,
 Ու, լա՛ւ ըմբռնելու համար յետին հոյզն համեղ,
- 585 Յամբօրէն կը հակէ զայն ու կը խրմէ շիթ առ շիթ:
 Յետոյ՝ իր մաննին վրայ յուշի՛կ տարածուած՝
 Իսկոյն շարունակել ըսկըսաւ խօսքն իր առկախ:

573. Եղիւսեան դառան՝ երանութեան վայրն էր հոգիներուն, ըստ դիցաբանութեան:

- «Յոյս դրնենք դից վրայ, ու հաւատանք մեր հոգւոյն .
Արծարծենք մեր սիրտերուն մէջ անեւջ բոցը սիրոյ .
- 590 Մեր կա'պն է միայն աստուածներուն ու մարդոց .
Վախ կամ վիշտ կրնան անոնց սրբապղծել բազմներն :
Երբ հասնի բարեբասիկ նըսանք մեր վրկութեան ,
Յոյսի քով'չն , ո՛վ բարեկամ , առնենք' անոնց երբալու .
Ո՛չ յըսուր մնաք բարովներ , ո՛չ նիչ եւ ո՛չ ալ ողբեր .
- 595 Միքէ զոհն երկրի վրայ չե՞նք պըսակեր ծաղկներով .
Թող սիրով եւ խնդութեամբ պըսակաւոր մեր հոգին
Ընդ առաջ երթայ անոնց' մըսնելու իր առաքաւսն .
Հոն կա'ն դասանգներ , անուշ իւղեր ծանրագին ,
Չայներ ու զործիներ , քաղցրիկ երգեր , որոնցմով՝
- 600 Գերագոյն կոչուցին նըրաւիրաւած մեր հոգին՝
Հարկ է որ դիւրութի քովուի , դեռ դիմերուն չը գացած :
Վեր առէք արհաւիրքէ տգումած այդ հակասնիդ ,
Մի՛ ինծի հարցընէք՝ թէ պէ՛տք կա՞յ զիս քաղելու .
Այս մարմինն որ եսս եղաւ ի՞նչ իւղով պէ՛տք է օծել ,
- 605 Ո՞ր տեղ , ո՞ր սափորին մէ՛ջ պէ՛տք է անխնայ պահել ,
Ի՞նչ փոյթ ձեզ կամ ինծի՝ թէ այս ըզգեսը փըցուն
Բոցերու կամ ողբերու պիտի ըլլայ հուսկ հարսկ .
Ի՞նչ փոյթ՝ թէ ցարդ փռի մ'երբեմն ինծի միացած՝
Ալիքէն կամ Սանդուղիի վրայէն պիտի ալըրի .
- 610 Պէտպէս տարբեր է շինուած անարգ այս մարմինն
Այլ ե՛ւս իմ ետըս չէ , ինչպէս կոհակը ծովուն ,
Ինչպէս չո՛ր այն տերեւն՝ որ կը տարուի հիւսիսէն ,
Ինչպէս ա՛յն ծըփուն հիւլէն՝ որ կան եղաւ մարդկային ,
Ինչպէս հո՛ւրը խարոյկին որ կը ցնդի օդին մէջ .
- 615 Կամ կոխած ձեր գետնին վրայի աւա՛ղը բարձուն :
Բայց մեկնած պահուս կ'թողում արեւիտուտ այս երկրին
Աւելի ազնիւ նշխար մը տարբերէն իմ անձիս ,
Ոգի՛ւ՝ Պղատնին , լաւութիւններըս ձեզի ,
Հոգի՛ւ՝ արդար դից . Մելիսոսին տալով կեանքս՝
- 620 Ինչպէս որ սեմին վրայ հաչող շունի մը լափիւէ՛զ՝
Խընկոյտէն ելողները կը նետեն փերթ մը որսի .

(Շարունակելի)

Ե . Ե . Դ .

609. Սանդուղի կամ Գերմոնայք, գլխապարտներու տեղն էր Հռովմի մէջ, ուրկէց դիակներն յետոյ
Տիբեր գետը կը նետուէին :
619. Մելիսոս, Սոկրատի մանուշակի քցնամիներէն մէկը :

ՈՐԹԱՏՈՒՆԿԸ ԵՒ ԳԻՆԻՆ Ս. ԳՐՈՑ ՄԷՋ

Ա. ՈՐԹԱՏՈՒՆԿԸ⁽¹⁾

I.— «Ջուրէն աւելի զին»

Քրիստոնէական թուականէն աւելի քան քսան դարեր առաջ Սինուհիդ անունով եղիպտացի փախստական մը խօսելով Պաղեստինի հարաւակողմը իր տեսած այգիներուն մասին, ըսած էր. «Գինին հոն չուրէն աւելի առատ է»: Այս յատկանշական խօսքը կը ցուցնէ թէ որթատունկի բերքը որքան հարուստ էր կրային, հետեւապէս՝ առատ աղբիւրներէ գոռկ այդ երկրին, ինչպէս նաեւ եղովմի մէջ⁽²⁾։

«Չեզի երկիր մը տուի, կ'ըսէր Աստուած Իսրայելացիներուն, երկիր մը լեցուն այգիներով եւ ծիրթներով, զոր դուք չանկեցիք» (Յես. 4. 13)։

Մովսէսի կողմէ Բանանու երկիրը զրկուած լըտանները Բերրոնէն ընդ մը հիւսիս, Եսրողի կամ Ողկուզաց ծորին մէջ, որ մինչեւ հիմայ կը պահէ այս անունը, կտրած էին որթատունկի ուս մը, որուն ողկոյզը արտակարգ մեծութիւն մը ունէր։ (Այսօր ալ կը տեսնուին մինչեւ տասնական ընդ ծանրութեամբ ողկոյզներ)։ Մովսէսէն զրկուածները, ոչ թէ անոր ծանրութեան, հապա չձգմելու եւ դիւրաւ տանելու համար, լծակէ մը անցուցին ողկոյզը ու երկու մարդով տարին (Թու. 34)։

Իսահակ կը մաղթէ Յակոբին՝ որ Աստուած առատացնէ զինք ցորենով ու զինով. «Տայ քեզի Աստուած երկինքի ցողէն ու երկրի պարարտութիւնէն, ու առատութիւնը ցորենի ու զինի» (Ծննդ. 28)։ Նմանապէս Եսիբորդ Օրինաց մէջ Մովսէս իւր մարգարէական օրհնութիւններու կարգին՝ Ասերի համար կ'ըսէ. «Իսրայէլ առանձին պիտի ընակի ապահովութեան մէջ եւ Յակոբի աղբիւրը ցորենի ու զինի երկրին մէջ պիտի ըլլայ ու անոր երկինքէն ցող պիտի կաթի» (Բ. Օրէնք. 14. 28)։ Յակոբ Նահապետի մարգարէութեան մէջ, Յուդա «իւր աւանակը որթին պիտի կապէ եւ իր իշուն ձազը՝ որթի բունին, պատմուճանը զինով պիտի լուայ ու հանդերձը՝ խաղողի արիւնով։ Գինիէն աւելի կարմիր աչքեր ունի անկեղայ ու կաթէն աւելի սպիտակ ատամներ» (Ծննդ. 14. 11)։

Այգին Յուդայի հողին ընտելագոյն մասը կը համարուէր։ Ասոր համար Եսայի մարգարէ անոր թագաւորութիւնը կը նմանցնէ ընտիր այգիի մը. «Իսրայէլի տունը եհովայի այգին է եւ Յուդայի

մարդիկը՝ Անոր սիրելի նորատուններ» (Ես. 5. 7)։

Ուրիշ տեղ մը նոյն Մարգարէն կը գտնէ. «Այն օրը զինիի այգիին վրայ՝ երգեցէր։ Ես Տէրս կը պահեմ ու կ'ոռոգեմ զայն ամէն վայրկեան. զիշեր ցնդէ անոր պահպանութիւնը կ'ընեմ, որ մի՛ գուցէ անոր վրայ յարձակին» (Ես. 14. 2, 3)։

Եօթանասուն իններորդ Սաղմոսը մաղթանքներ կ'ընէ Իսրայէլի վերականգնումին համար ու միեւնոյն ժամանակ կը խօսի Աստուծոյ ծնաբով անկուած այդ այգիին վրայ. «Եղիպտոսէն այգի մը փոխադրեցիր, հեթանոսները դուրս հանեցիր ու զանկաւ անկեցիր։ Անոր առջեւէն տեղ պարտաստեցիր ու արմատները հաստասեցիր ու անկա երկիրը լեցուց։ Անոր հովանին լեռները ծածկեց եւ բարունակը՝ Աստուծոյ մայրերը։ Անկա իր ծիւղերը մինչեւ ծովը՝ ու շառաւիղները մինչեւ գետը երկարեց։ Ինչո՞ւ քակեցիր անոր ցանկը որ անցորդները զայն կ'ընեն։ Անտառի խոզը զայն կ'ապականէ ու վայրի երէնները հոն կ'արածին։ Ո՛վ Ջօրաց Աստուած, զարծի՛ր, Նայէ՛ր երկինքէն ու անձ, այցելու եղի՛ր ու զարման տար այս այգիին, զոր քու աչք արեւկեց, եւ մարդու որդիին՝ զոր քեզմով զօրացուցիր»։

Յիսուս ինք ալ յաճախ որթի նմանութիւններ առաջ կը բերէ։ Բաւական ըլլայ միայն յիշել Աւետարանի երկու հոյակապ էջերը. — Այգիի տիրոջ այլարանութիւնը եւ այգեպանի առակը (Մատթ. 13. Մարկ. 12. Դուկ. 10)։ Ինք է Շնարիտ որթը ու Հայրը՝ մշակ, ու մենք պէտք է այդ որթին միանանք, որպէսզի անպատու չմնանք (Յովհ. 15)։

Վերջապէս Ս. Գրքը մէջ որթատունկի ու թզնիի յաճախակի յիշատակութիւնը կը ցուցնէ թէ որքան բազմաթիւ էին այգեստանները Պաղեստինի մէջ։

Անոնց մասնաւոր յարգ կ'ընծայուէր Բերրոնի ու Յորդանանի ձովիտին մէջ. Սամարիայի բլուրներուն եւ Կարմեղոսի լեռնաշղթային վրայ։

2.—Որթատունկի մշակութիւնը եւ այգեգործական օրէնք

Որթատունկը Պաղեստինի մէջ կարօտ չէր այն բազմազան ու տեսական ինամըներուն, զոր կու տան այսօր Եւրոպայի մէջ, մանաւանդ որթալուծի երեւնալէն առջին։ Սակայն եւ այնպէս այգի անկելէ առաջ բաներու միջոցաւ ինամըով կը բրբրէին հողը եւ դուրս կը հանէին քարերը (Ես. 5. 2)։ Այգեստանը գողերէ ու շնագայլերէ պահպանելու համար, անշաղախ քարերով կամ շատ շատ չոր փուշերով ցանկապատ մը կը շինէին ու մէջտեղը կը կառուցանէին քարաշէն աշտարակ մը, վրան ոստերէ շինուած հիւղակով մը, ինչպէս է այսօր ալ, որպէսզի խաղողի հատուցած ժամանակ պահապանները հոն ընակէին (Թու. 14. 24, Ես. 5. 2 եւ 11. Մատթ. 13. 33)։ Ինչպէս մեր օրերուն, անշուշտ այն ժամանակ ալ արտաքին աստիճան մը կար կազմուած ստորին ելարանով մը վարէն եւ ցցուն քարերով վերէն։

Պինիոս կը հաստատէ թէ Սիւրիոյ մէջ թոյլ կուտային որ որթատունկը հողին վրայ տարածուէր։ Հիմակ ալ նոյնն է Պաղեստինի մէջ շատ մը տեղեր, ինչպէս նաեւ Բերրոնի շրջակաները, Բնակութիւն-

(1) S^hu VIGOUROUX, Dictionnaire biblique, Vigne, Vendange, Pressoir, Vin, բառերը։ S^hu նաեւ P. SCHWALM, La vie privée du peuple juif à l'époque de Jésus—Christ.

(2) Այսօր Յուդայի երկրին մէջ կը գտնուին մօտաւորապէս 20,000 հէքթար այգիներ եւ մերգաստաններ։

ներու մօտ որթատունկը անբաժան էր թզենիէն. ասկէ ծագում առած է Հին Կտակարանի մէջ տա-վորական գործած այս առածը. «Հանգչիլ ընդ որ-թով եւ ընդ թզենեալ»:

Որթատունկը յառողմներով կը յատանէին: Երջանի՛կ ժամանակ, երջանի՛կ կիմայ եւ երջանի՛կ տունկ, որ աւելի բան մը չէր պահանջեր:

Ս. Գիրքը կը պարունակէ այգեգործական ամ-րողջ օրէնսդրութիւն մը: 1. Այգեստանները, ցո-րենի արտերու նման, ենթակայ էին եօթներորդ կամ շարաթ տարիի հանգիստին, որ կը պատահէր ամէն եօթը տարին անգամ մը կամ յորելինական տարի-ին⁽¹⁾ վերջը (Ելք. ԻԳ. 11. Դևա. ԻԵ. 1-7): 2. Ար-գիլուած էր խաղողը ամբողջութեամբ բաղել. Տը-ռաբաղը պէտք էր թողուլ աղբաաններուն: 3. Պա-պական անցորդը իրաւունք ունէր խաղող ուտելու այգիին մէջ, բայց չէր կրնար անկէ դուրս հանել: 4. Այն այգեգործները որ նոր նայի անկած էին ու անոր պատուը դեռ չէին քաղած, ազատ էին զին-ուորական ծառայութենէ (Բ. Օրէնք Ի. 6): 5. Եթէ մէկը զբաղի այգիին վնաս հասցնէր, պարտաւոր էր, իրեն հատուցում, ապա իր այգիին լաւագոյն բերլը (Ելք. ԻԲ. 5): 6. Սրբութեան ուխտի շրջանին չէին կրնար ուտել ոչ խաղող, ոչ չամիչ եւ ոչ նոյն իսկ անոնց կուտերը (Թիւք. 2. 34): 7. Գինին ալ են-թակայ էր երախայրիներու օրէնքին (Թիւք. Ժ. 12):

Յ. — Այգեկուրք

Պաղեստինի այգեկուրքը կը կատարուէր դաշ-տներու մէջ՝ Յուլիսի երկրորդ կէսին եւ ցած բլուրներու վրայ՝ Օգոստոսին: Իսկ լեռնադաշտներու վրայ կը սկսէր Սեպտեմբեր ամիսէն ու կը տեւէր մինչեւ Հոկտեմբեր 15, Տաղաւարաճարաց Տօնը, որ առնել աւարտած կ'ըլլային ամբողջ հունձքերը:

Ինչպէս մեր օրերուն, այն տառն ալ հունձքե-րու եղանակը ուրախութեան ժամանակաշրջան մըն էր: Այգիներն ու հնձանները կը հնչէին ցնձութեան աղաղակներով, զոր հետաւա կ'անուանէին: Երեմիա Մովսարի աւերը կը նկարագրէ այսպէս. «Երա հունձ-քիդ ու այգեկուրքիդ վրայ աւարտուել հասաւ: Ու-րախութիւնն ու խնձիղը վերջան մրգատաններէն ու Մովսարի երկրէն: Հնձաններու մէջէն զինին ցած-րեցուցի. հոն ալ խաղող պիտի չկոխեն ցնձու-թեան աղաղակներով ու պիտի զաղրի հնձաններու ուրախութեան ծայրը» (Երեմ. ԻԸ. 32, 33):

Հնձուած խաղողը կողովներով կը տանէին հր-ձանները, որ սովորաբար այգիին մէջ կը գտնուէր կամ ծեփուած եւ կամ ծալոյի մը մէջ փորուած, ու յատակը քաջուած էր ծալ մը, որմէ հեղուկը կը հո-սէր վերելի կամ ներքելի ընդունարանին մէջ: Մե-սիայի ժամանակ, կը մարդարէանայ Յովէլ. «Կայերը ցորենով պիտի լեցունին ու հնձանները զինիով եւ իւզով պիտի յորդին» (Յովէլ. Բ. 24): Արիկա խոր-հրդանշանն է հոգեկան հարստութիւններու առա-տութեան:

Եսայի իր ումն ու արդարութիւնը գործ դնող Տէրը կը նմանցնէ հնձանին մէջ աշխատող հնձա-

նահարին. «Կոխեցի զանոնք բարկութիւնովս եւ սրտմտութիւնովս Տմբեցի ու անոնց արիւնը զգեստ-ներուս վրայ ցայտեց ու ներկեց» (Ես. ԿԳ. 3):

Բանն Աստուած, Թազաւորներու Թազաւորը եւ տէրերու Տէրն է, կ'ըսէ Յովհաննէս աւետարանիչ Յայտնութեան գիրքին մէջ, «որ ամենակալ Աստու-ծոյ բարկութեան զինիին հնձանը պիտի կոխէ» (Յայտ. ԺԹ. 13):

Երբոր զինին խնամքով կոխուէր կ'թողներու կողմէ կամ Տմբող գործիքներով, փայտեքով լծակ-ներով եւ կամ կտաններու մէջ զայարելով, քամ-ուած հեղուկը կը լեցնէին այծեմորթէ տիկերու կամ քրձուն հողէ անօթներուն մէջ (Երեմ. ԺԳ. 12, Եթ. 1Բ. 19):

Քաղցուն, որ խմորուելով տիկերը կը պատէ, Յարի գիրքին մէջ կը ներկայացնէ Խորհուրդը, զոր անկարելի է զսպել (Յար. 1Բ. 19), եւ Աւետարանի մէջ՝ նոր Սրէկը, զոր հետք չէ պարսիպել Հին Օ-րէնքի ծիսական պաշտամունքներու մէջ (Մատթ. Թ. 17, Մարկ. Բ. 22):

Ոմանք հետաքրքիր են իմանալու թէ Եբրայե-ցիներուն ծանօթ էր խմորեայ գինին, թէ միայն քաղ-ցուով կը զոհնային: Այդ պարագային հարկ կ'ըլլայ նախ ստուգել՝ թէ կա՞ր արդեօք զինիին խմորումը արգիլող նախընթաց մը:

Խաղողի մէկ մասը կուտէին քնական վիճակի մէջ, եւ կամ չամիչի մեկին տակ կը մտցնէին կարգ մը կարկանդակներու քաղաղութեան մէջ:

Բ. Գինին

1. — Իր զանազան տեսակները

Գինին Հրէից մօտ բաւական մեծ կարեւո-րութիւն ունէր սնունդի եւ վաճառականութեան տեսակէտով, այնպէս որ Ս. Գրոց եբրայական քնա-գիրը, որ բաւական աղբատ է բառերով, մինչեւ հինգ տարբեր անուններ տուած է անոր: **Մային** (yain) անունին տակ հաւանաբար պէտք է հասկնալ նախ-նական քաղ մը, որուն նմանութիւնը ուշագրաւ է ասորական **ինու** (inou), հեթանոսական **վային** (vain), յունական **ինոս** (oinos), լատինական **վինում** (vi-num) բառերուն հետ: Վերջինէս ծագում առած է Յրանսերէն քաղը **վին** (vin)⁽¹⁾:

Գինին միւս անուններն են՝ **եւմէր** (խմորեայ գինի), **սօրէ** (ազնիկ գինի), **սեմէր** (յատակ գինի), **մէզէլ** կամ **մէզէլ** (խառնուած գինի): Գինին, կար-միր գոյնին պատճառով, փոխարեաբար կը կոչուէր նաեւ «խաղողի արիւն»: Ինչպէր է գիտնալ՝ թէ հը-րեաներուն ծանօթ էր արդեօք սպիտակ գինին:

2. — Հին գինի եւ խառնուած գինի

Հին գինին յարգի էր. «Նոր գինին» նոր բարե-կամ, կ'ըսէ Սիրաք, թո՛ղ հիննայ, եւ զուէ հասցնողով պիտի խմես զայն» (Սիրաք Թ. 14): -Ոչ որ, կ'ըսէ Յիսուս հին գինին խմելէն ետք անմիջապէս նորը կ'ուզէ. որովհետեւ կ'ըսէ թէ հինը աւելի անուշ է՝ (Դուկ. Ե. 39):

Խառնուած գինին, շատ յարգի Հրէից մօտ,

(1) Յիսուսներորդ տարին Յօրեմիական տա-րի էր:

(1) Ասկէ ծագած է նաեւ հայերէն **գինի**: Ե. Թ.

պէտք չէ բնաւ շփոթել ջրախառն գինիին հետ, խառնուրդ մը՝ որմէ կ'ախորժէին Յոյները եւ Հռոմայեցիները, քայց ո՛չ հին Հրեաները, ըստ հետեւեալ հաստատան, ուր Եսայի նկարագրելու համար երուսաղէմի ապականութիւնը, կ'ըսէ. «Չեք արծաթք մետաղի աղտ դարձած է, ձեր վաճառականները գինիին ջուրէն խառնեն» (Ես. Ա. 22)։ Սակայն, ընդհակառակը, Մակարայեցեաց Բ. Գիրքին հեղինակը կը գտնէ՝ որ «ջուրով խառնուած գինին քաղցր ու հաճելի վայելք մը կուտայ» (Բ. Մակ. ԺԵ. 40)։ Ասկէ կը հետեւի՝ թէ Աստուծոյնեքու յոյն-հռոմէական նորոյթը ասոր մէջ ալ, ինչպէս ուրիշ շատ մը բաներու մէջ, մուտ գտած էր։

Սակայն եւ այնպէս իտայէլացիները կը սիրէին միշտ գինին խառնել համեմունքներով (Երգ. Է. 2)։ Այսօր իսկ Արեւելոցքի կը նախընտրեն համեմունք գինիները, Խաչելութենէն առաջ, ինչպէս սովորութիւն էր, ուժ տալու համար մեր ֆրկչին, մատուցին «գինի զմանայ», ըստ Մարկոսի։ Մատթէոս կը գրէ. «գինի ընդ լեզի խառնեալ», անշուշտ ցոյց տալու համար այն թիւ մը դառն համր, որ զմուտը կուտար գինիին (Մարկ. ԺԵ. 23, Մատթ. ԻԷ. 34)։ Գլխիս կը հաւատտէ թէ այս դառն համր շատ փոքր մէկ էր իր ժամանակակիցներուն։ Եթէ մեր Տէրը համեմունքով այդ համեմունք գինին՝ չուզեց խմել, պատճառն այն է որ չէր ուզեր անոր արդիւնքով ուժով ամբիւր իր տանջանքները։

Ընթերցողներու համար «խառնեալ գինին» ուրիշ բան չէր, քայց միայն համեմունքներով խառնուած գինի։ Սյս միտքով Առաւկաց Գիրքին մէջ կը կարդանք. «Իմաստութիւնը . . . զենեց իր զուարակները, գինին խառնեց ու սեղանը պատրաստեց» (Առակ. Բ. 2)։

3. — Գինին յարգի էր

Ցարդ ըստաճանքէն քացայայտ երեւցաւ՝ թէ գինին յարգի ըմպելիքէն էր։ Նոյ արբեցաւ գինիով կամ թերեւս պարզ քաղցուով, առանց անոր զօրութեան գիտակ ըլլալու։ Քիչ ետք, Հրէից մօտ, ինչպէս խնջոյքներու, նոյնպէս պարզ ընթերցողներու ժամանակ գինին կը խորհրդանշէր մեռելակիւն ընթերցողը, այդ պատճառով սովորական ըմպելիք մը դարձած էր։

«Մարգուս կեանքին համար կարեւոր են, կ'ըսէ Սիրաք, ջուր, կրակ, երկաթ եւ աղ, ցորենի ալիւր, մեղր եւ կոթ, խաղողի արիւն, իւղ եւ զգեստ»։

Սուտ մարգարէները գիտնալով թէ գինին պակասը ո՛րքան պատճառ կ'ըլլայ տխրութեան, ինք-գինքնին լսելի ընել տալու համար գինիի առատութիւն կը խոստանային կ'ըսէ Սիրաք (Բ. 11)։

Աստուկ ըմպելիք մը, պատգում՝ Գաղատիին ջեր ու ջինջ աբելին տակ, որախութեամբ պէտք էր որ խմուէր։ «Հազգ կ'ըն հրճուանքով ու գինի խմէ՝ որախ սիրտով», կ'ըսէ Սողոմոն (Ժող. Բ. 7)։ «Ուրմիջեան գինին կ'ուրախացէ՛ր զԱստուած եւ մարդիկ», եւ «կեանքը կը զուարթացնէ»։ «Ինչպէս է զմբուխէ՛ր կոնք մը ոսկիէ՛ր կազմածի մը վրայ, այնպէս ալ է անուշ մեղեդին ազնիւ գինիի մը հետ» (Սիրաք)։

Գատուիրուած է գինի տալ հիւանդներուն.

«Կորսուելու վրայ եղողները արբեցուցէ՛ր ու գինի՛ խմցուցէ՛ր ցաւագոտներուն» (Առակ. ԼԱ. 6)։ Սուրբ Գօղոս խորհուրդ կուտայ իւր Տիմոթէոս աշակերտին՝ ստամոքսի տկարութեան համար ջուրին թիւ մը դինի խառնել (Ա. Տիմ. Ե. 23)։

Սակայն այնքան ազնիւ, այնքան օգտակար այս ըմպելին (որովհետեւ «ի՛նչ կարժէ կեանքը երբ զուրկ ըլլայ գինիէ՛ր» կ'ըսէ Սիրաք) վտանգներ ալ կը ներկայացնէ։ «Գինիով քաջութիւն մի՛ ծախեք, կ'ըսէ Նոյն ներշնչեալ Հեղինակը, ինչու որ գինին շատերը կորսնցուց, Միտուած պողպատը կը փորձուի կրակով, այսպէս ալ գինիով կը փորձուին կուռքան ու ամբարտաւան սիրտերը, Գինին հաճելի է մարդկային կեանքին, եթէ արդար չափով մը խրմելու ըլլաս . . . Սուղգիւ գինին զուարթութեան համար ստեղծուած է։ Սրտի ցնձութիւն եւ հոգիի ուրախութիւն. ա՛յսպէս է գինին, երբոր խմես ժամանակին եւ չափաւոր։ Իսկ առատութեամբ խմուած գինին հոգիի դառնութիւն է, որ ցատու ու կռիւ առաջ կը բերէ, Արբեմութիւնը անմիտին կատաղութիւնը կը բորբոքէ ու պատճառ կ'ըլլայ անոր անկումին» (Սիրաք. Ա. 30-40)։

Հին գինիէն ետք նորը չի տրուիր։ Ասիկա կը տեսնենք Կանայի հարսանքիի աւետարանական պատմութեան մէջ, երբ սեղանի վրայ նախ ազնիւ գինի մեծաբանքին։ Կասկած չկայ թէ ետքէն կոշտակներու ճաշակը կը քիչեւ (Յովհ. Բ. 10) ու տաճարապետ օգտուելով անոնց կէս անգիտակից վիճակէն, ուզած գինին կը հրամայէ։

Աւելցնենք թէ գինին Տաճարին մէջ կը գործածուէր ռուբրիական գինեծոնքներու համար (Եր. ԻԲ. 20)։ Երբեմն ալ իրրեւ դեղ կը ծառայէր, ինչպէս կը տեսնենք պատմութեանը մէջ Բարի Մամարացիին, որ վերաւորին վէրքերը մէթով ու գինիով պատեց (Դուկ. Ժ. 34)։

Զմոռանք մանաւանդ թէ վերջին ընթերցողներին ժամանակ Յիսուս գինին իւր արիւնին փոխարկեց՝ մեր հոգիներու սփոփանքին ու փրկութեան համար։

4. — Այլարանական գինին

Գինին, ինչպէս ըստեցաւ, Սուրբ Գրքը մէջ շատ անգամ այլարանական իմաստով կը գործածուի, իմաստութիւնը մարդուն գինի կ'ընծայէ, այսինքն քարոյական բարիքներ (Առակ. Բ. 5)։ Մեսիայի ժամանակ գինին ոչինչով ձեռք պիտի բերուի, որ կը նշանակէ թէ աստուածային շնորհաց լաւագոյն բարիքները պիտի բաշխուին ծրիարար (Ես. ԾԵ. 1)։ Ս. Գրքը մէջ կը յիշուի գինի յիմարութեան կամ հոգեկան կուրախութեան (Սաղմ. 4. 5)։ **Գինի բուրբուրեան**, այսինքն՝ չար գինի որ չարատէրները կը զրգո՛ւ. **գինին՝** գոր Բարեկոնց կը խմցնէ ազգերուն, որ է ամբարտաւանութիւն եւ պղծութիւն (Երեմ. ԾԱ. 7, Յայտ. ԺԷ. 2, ԺԷ. 3), **աստուածային բարկութեան գինին**, որ է Աստուծոյ կողմէ չարբեր սահմանուած պատիժը (Երեմ. ԻԵ. 15)։

Խմենք ուժեղ ուժեղ իմաստութեան եւ շնորհաց գինին, եւ խոյս տանք յիմարութեան գինիէն, ըրանութեան գինիէն, Բարեկոնց գինիէն ու աստուածային բարկութեան գինիէն։

Հայացուց
Մ. Ս. Ն.

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՀԱՅ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԸ ԾԱԳՈՒՄԸ

ՄԱՐ-ՍԱԲԱՅԻ ՎԱՆՔԻՆ ՄԷՋ

Ա.

1.— Մար-Սաբայի Վանքին Տեղագրութիւնը.

Մեր պատմագրական աշխատանքներուն առիթով ծանօթացած էինք որ, ի հնումն, Մար-Սաբայի վանքին մէջ գոյութիւն ունեցած է Հայ Միաբանութիւն մը: Այս մասին մեր պատմական տեղեկութիւններն ու յիշատակարանները հազորդելէ յառաջ, փափաքեցանք գաղափար մը կապմել այդ վանքին մասին, տեղագրական և պատմական տեսակէտով. ուստի, այս նպատակաւ, Սեպտ. 23'ին, Բեթղէհէմի մեր տեսուչ Տ. Աշոտ վարդապետի և տեղւոյն ուսուցիչ Պ. Յակոբի հետ, զէպի Մար-Սաբա ճամբորդութիւն մը ուղեցինք կատարել: Բեթղէհէմէն երկու քուէս ժամ պէտք էր ձեռնով ճամբորդել զժուարին ճանապարհէ մը, որուն անընդհատ ելեւէջները մինչև Մար-Սաբա, ճամբորդի մը համար քաւական յոգնեցուցիչ էին: Մար-Սաբա, Բեթղէհէմէն զէպի Արեւելք, 2,30 ժամ հեռավորութիւն ունի, Մեռեալ ծովէն ալ, զէպի արեւմուտք, 1,30 ժամ: Որոշեալ ժամուն հասանք Մար-Սաբա, որուն համառօտ տեղագրականը ընելէ յառաջ, պէտք է որ անոր հիմնադրին նկատմամբ քանի մը պատմական տեղեկութիւններ տանք: Մար-Սաբա կապողովկացի էր, ծնած է 439'ին, և Երուսաղէմ կ'կած է 456'ին, երիտասարդութեան սկիզբը. քիչ ժամանակ ետքը կը ներկայանայ համբաւաւոր անապատական Եւթիմիոսի և անոր յանձնարարութեամբ կը մտնէ Թէոկտիստոսի մերձակայ վանքը և կը հաստատուի հոն: Մար-Սաբայի կենսագրութիւնը, 556'ին, զրած է իր աշակերտը, Սկիւթուպոլսեցի Կիրեղ կրօնաւոր: Սկիւթուպոլսեցին ստուգապատում պատմիչն է Երուսաղէմի Մեծ-Անապատին ա'յն հոյակապ վանականաց, որ Դրդ

և Երդ Դարերուն կարեւոր դեր մը կատարեցին Երուսաղէմի և շրջակայից կրօնական և եկեղեցական կեանքին մէջ. ան ո'չ միայն Եւթիմիոսի և Մար-Սաբայի նրման մեծ դէմքերու կեանքը ուրուագծած է, այլ նաև պատկերացուցած է իր ապրած դարուն դաւարանական վէճերը և վանական յարաբերութիւնները, շահեկան տեսութիւններով. այդ պատճառաւ ձեռնհասներ Սկիւթուպոլսեցին նմանցուցած են Պլուտարքոսին: Այս սիւնակները չեն ներեր Կիրեղի զրած կենսագրութեան բոլոր մասերը ծանօթացնելու, որուն յունարէն բնագրէն զատ կը գտնուի նաև Լատիներէն թարգմանութիւնը, հին տպագրութեամբ: Սկիւթուպոլսեցիին համաձայն, Մար-Սաբա վերջապէս իր գատարակութիւնը կ'ընդունի Եւթիմիոսի վանքին մէջ, և մեծ համբաւ կ'ստանայ իր սրբակեաց վարքին, բնական ու շիտուկեան և անխոնջ դործունէութեան պատճառաւ. տարիքին կատարելութեամբն՝ ան կ'ըլլայ մեծ կալմակերպիչ մը Երուսաղէմի Անապատին և զեկավար մը հազարաւոր անապատականաց: Ս. Քաղաքի պատրիարքները մասնաւոր համակրանք մը կը տամն անոր հանդէպ և կը յանձնեն անոր զանազան առաքելութիւններ: Բացի իր մասնաւոր վանքէն, զոր շինած է 483'ին, քառասունհինգ տարեկանին, կը հիմնէ նաև ուրիշ եկեղեցիներ, այլ և այլ առիթներով, ինչպէս կը վկային մեր Յայտաւորքը և պատմիչներ: Իր ըստացած կայսերական առատաձեռնութիւններն ու մասնաւոր նպաստները կը յատկացնէր միմիայն աղքատաց և եկեղեցիներու շինութեան. անոր հրաշակերտ մեծ վանքը, որ մինչև այժմ գոյութիւն ունի, կը մնայ իրը հոյակապ կոթող մը՝ հիմնադրին եկեղեցանուէր կեանքին և անխոնջ դործունէութեան, ինչպէս նաև անոր արտակարգ ազդեցութեան, որ կը տարածուէր մինչև Բիւզանդական արքունիքը:

Բախտն ունեցանք նոյն անապատաւուն ծերունիին հիւնաւորց վանքին այցելութիւն մը տալու. հիացումով դիտեցինք և քննեցինք նոյն փառաւոր հաստատութեան ամէն կողմերը. վանքը՝ հոյակապօրէն՝ և լայնանիւտ բերդի մը նման նստած է մեծազանգուած ժայռի մը գագաթը. լայնշի մասերով իրը աշտարակ կը

բարձրանայ կեդրոնի Չորին՝ վրայ՝ վանքին երկաթեայ դուռը չմտած հանդիպակաց կողմը կը տեսնուի Կանանց Աշտարակը սուած բերդանման շէնքը, ուր կը հիւրընկալուին կին ուխտաւորները, վասնզի Մար-Սարայի վանքը հինէն ի վեր արդիւնաւոր է ընդունելու կին ուխտաւորները։ Երկաթեայ դրան քովն ի վեր շինուած է Եւրոպեայ Աշտարակը, ի յիշատակ Եւրոպեայ թագուհիին՝ Եւթիմիոսի տուած այցելութեան. ունի եկեղեցի մը յանուն Ս. Սիմէոն Սիւնակեացին և կը ծառայէ իբր գիտանոց մը վանքի դռնապանին համար։ Երկաթեայ դռնէն՝ կրկնակի աստիճաններով կը հասնինք դաւիթ մը, ուր կայ ութանկիւնի գմբէթաւոր փոքրիկ շէնք մը։ Այս շէնքին ներքին մասը գեղեցիկ դարդարանքներ ունի և նորակերտ պատկերներ. հոս է Մար-Սարայի գերեզմանը և Տապանը, որուն վրայ քանդակուած է յիշատակարան մը. այժմ Սրբոյն մարմինը հոն չի դառնուի, վասնզի փոխադրուած է Վենետիկ, ինչպէս կը վկայէ Պարոնիոս իր յայտնաւորքին մէջ։ Մար-Սարայի գերեզմանին հիւսիսային արեւելեան կողմն է Ս. Նիկողայոսի Մատուռը, ժայռի մը մէջ փորուած և յատակը մոզայիք. երկաթաթել վանդակի մը ետեւ, ինչպէս նաև մասնաւոր երկու փայտէ սնտուկներու մէջ, հոս ցուցադրուած էին կուտակուած դանակներն ա՛յն վանական քառասուն վկաներուն, որ նահատակուած են էրդ դարուն, Պարսից արշաւանքին ժամանակ։ Նոյն մատրան ա՛յ կողմը կայ չափահասներու յատուկ մարմարեայ մեծ աւազան մը։ Մեզ առաջնորդող փոխ տեսչին բացատրութեան համաձայն, Մար-Սարան այս մատուռն յատկացուցած էր Հայ միաբաններուն՝ ժամերգութեան և պատարագի համար։ Գաւիթին արեւելեան կողմը կը բարձրանայ վանքին խաչաձև եկեղեցին, որուն գմբէթը հաստատուած է մեծադանդուած կամարներու վրայ. գմբէթը սիւներ չունի. միայն հարաւային և հիւսիսային պատերուն մէջ շինուած են կամարներուն իբր յենարան՝ հնգական սիւներ, որ եկեղեցւոյ արտաքին կողմէն ալ կ'երևան լայնանիստ շինուածքներով։ Այս գեղատեսիլ եկեղեցին, որուն երկարութիւնն է 24 մէթր և լայնութիւնը 9 մէթր, ծածկուած է որմանը-

կարներով, որոնցմէ ոմանք չափ հին, ոմանք ալ շինուած 1865-ին։ Դասը կոնքէն (nef) բաժնող մասը ունի ոսկեղօծ փայտէ ճարտար քանդակադրժութիւններ. եկեղեցւոյն ճարտարապետական կառուցուածքը արժանի է գնահատութեան։ Այս եկեղեցիին հիւսիսային դռնէն դուրս ելնելով աստիճանէ մը վեր ելանք գէպի տանիք, որ 150 մէթրէ աւելի բարձրութիւն ունեցող կիրճի մը չորցած հեղեղատին վրայ կը ծոխ։ Չորին միւս կողմը քարամայրին մէջ կը տեսնուին երդ և Զրդ դարուց ճգնաւորներու բնակած բազմաթիւ այրերուն բացուածքները։ Այցելեցինք նաև Յովհաննէս Դամասկացի նշանաւոր վարդապետին գմբէթադարձ և յատակը մոզայիք մատուռը, նախապէս քարայր մը, ուր ան ապրած էր Ըրդ դարուն, և հոն ցոյց տըւին մեզ անոր գերեզմանը։ Ոմանց ըսածին նայելով՝ Դամասկացիին մարմինը փոխադրուած է Մոսկուա։ Յետոյ երկու հարիւր աստիճաններէ վար իջանք, գէպի հեղեղատը, ուր Մար-Սարա սառնորակ ջուր մը բղխեցուցած է. ջուրը ահագին ապառաժէ մը կաթկթելով այլ և այլ տեղերէն՝ կը լեցնէ երկու փոքր աւազաններն և աւելորդը դուրս կը հոսի ճամբորդներուն համար։ Զախէն կը տեսնուի ա՛յն հնամենի արմաւենին գոր Մար-Սարան իր ձեռքովն տնկած է ժայռի մը պատուանձքին մէջ, անկորից են անոր արմաւենը. աւանդաբար կը պատմուի թէ երբ ծառը կը չորնոր ուրիշ մը կը ծլէր անոր արմատէն։ Փափաքեցանք այցելել Մար-Սարայի բուն իսկ ճգնարանը. կեդրոնական դաւիթէն աստիճանով մը իջանք փոքրիկ պարտէզ մը, ուրկէ բարձրանալով տանիք՝ հասանք Մար-Սարայի մատուռը, ամբողջութեամբ փորուած ժայռի մը մէջ։ Դուռ մը որ կը բացուի մատրան անջրպետին մէջ, հաղորդակցութիւն ունի ա՛յն քարայրին հետ, ուր Մար-Սարան կէս դարու միջոց անցուցած է իր ժամանակը աղօթքով և մեծ խտակրօնութեամբ։ Այս քարայրին հետ կապակցութիւն ունի սիրուն աւանդալէպը ա՛յն տոիւծին, որ երկար տարիներ բրնակակից եղած է Մար-Սարայի, որուն մէկ մեծագիւր նկարը՝ առիւծին հետ միասին, ճգնարանին դրան վրայ գետեղուած է։ Ըգնարանին իբր առաստաղ կը ծառայեն

իրարու վրայ դրուած վիթխարի քարեր, յատակն ալ ամբողջութեամբ մոզայիք: Աւարտելով մեր այցելութիւնը, շնորհակալութիւն յայտնեցինք մեզ առաջնորդող տեսչին և ասպնջական վանականներուն, եւ երեք ժամ միայն մնալով, Տէյր Տօղի վանքն ալ հանդիպելէ յետոյ, վերադարձանք Բեթղեհէմ: Մեր առած տեղեկութեան նաշելով Մար-Սաբայի միաբանութիւնը պատերազմէն առաջ կը բաղկանար 70 վանականներէ, ներկայիս անոնց թիւն է 30: Իրենց տարեկան ծախքն է 500 ոսկի, որ կը հայթայթուի վանքին ձիթատաններէն և այգիներէն: Իրենք սակաւապէտ են և աշխատաւոր. բնաւ միս չեն ուտեր, կը զոհանան ձկնեղէնով և բանջարեղէնով. հացը իրենք կը պատրաստեն զուտ ցորենէ: Վանքին 700 հատորի չափ ձեռագրերն փոխադրուած են Յունաց երուսաղէմի պատրիարքարանի մատենադարանը:

2. — Մար-Սաբայի Վանքին Պատմութիւնը

Ըստ Մարինոսի, Կիրեղ Ակեթուպոսեցիին գրածին նայելով՝ Մար-Սաբա այս վանքը շինած է Յուստինանոս կայսեր նիւթական օժանդակութեամբը, ինչպէս որ կը հասկցուի նոյն կայսեր գրած մէկ նամակէն՝ ուղղեալ առ Եպիսկոպոսն զաւառին, շրջակայ թշնամիներէն զերծ մընալու համար. վանքը շինուած է բերդի նման, ըստ յանձնարարութեան կայսեր: Նոյն իսկ Մար-Սաբայի օրով, այս վանքին մէջ կ'ապրէին բազմաթիւ անապատականներ, որոց գլխաւոր բնակարաններն էին մերձակայ ձորակին փապարները. երկաթի մը ծայրով շատ զիւրիւն էր փխրել ժայռը և շինել բնակարաններն, որ մինչև ցայսօր կը մնան, ինչպէս ըսինք: Կ'ըսուի թէ այստեղ բնակած են մինչև 10,000 վանականներ, որ կ'ապրէին իրենց ձեռական աշխատութեամբ: Դարձեալ, ըստ Մարինոսի, այս վանքին մէջ ընծիւղած են Սաբայցիի, Կիրեղացիի, Եսեքեմեմի և Դամասկացիի, նոյն իսկ Ոսկերեան, որ իբր թէ իր մէկ գրքին մէջ նշանակած է այս պարագան: Սաբայի վանքը՝ իսկզբանէ ևնթակալ էր զբացիներուն յարձակմանց: Էրզրաբու սկիզբն ալ պարսիկներն հիմնադար

տակ կործանեցին զայն: Յիշատակութիւն մը չունինք թէ Խաչակիրք ժամանակ ունեցան վերականգնելու այս վանքը: Մեր երուսաղէմացի Յովհաննէս Եպիսկոպոսը (Հաննէ) իր պատմութեան մէջ (էջ 282) կը գրէ թէ Կիւ Մանուէլ Թադաւորը վերանորոգած է զայն պարիսպներով, աշտարակներով և խուցերով, և ան կը թուէ ութը եկեղեցիներ նոյն վանքին մէջ: Պատմութենէ յայտնի է թէ Կիւ Մանուէլ (1143-1180) քաղաքական նկատումներով սերտ յարաբերութեան մէջ էր երուսաղէմի լատին թադաւորին և կղերին հետ, և թէ անոնց կ'ընծայէր նիւթական և բարոյական օժանդակութիւն Բեթղեհէմի Ս. Մընընդեան եկեղեցոյն վերանորոգութեան առթիւ, ինչպէս կը վկայէ նոյն եկեղեցոյն մէջ գտնուած լատիններէն յիշատակարան մը. այս պատճառով, հաւանական է որ նոյն կայսրն վերաշինած ըլլայ Մար-Սաբայի վանքը: Դարձեալ, ըստ Մարինոսի, կը հասկցուի թէ ժամանակ մը Մար-Սաբա վանքը սեփականութիւնը եղած է յունադաւան Վրացոց, որոնք ԺԴրդ զարուն վերջերը, զբացիներուն յարձակումներէն ձանձրանալով՝ ծախեցին զայն Սեբպերուն, և վերջիններս ալ աւերեալ տեղերը նորոգեցին և կը պահպանէին վանքը, բայց Սեբպ տէրութեան անկման հետեանքով չկրցին մշտապէս զիմազրել Վրացիներու թշնամութեանց: Սուլթան Սէլիմի գրաւումէն յետոյ, ինչպէս կը գրեն պատմիչք, 1570'ին նոր կուսակալ մը կը հասնի երուսաղէմ, Մար-Սաբայի հազարի չափ կրօնաւորները՝ ընծաներով շնորհաւորութեան կուգան կուսակալին և կը խնդրեն անոր պաշտպանութիւնը. կուսակալը կ'ընդունի ընծաները, բայց այդ բազմաթիւ կրօնաւորներուն՝ Մար-Սաբայի բերդանման վանքին մէջ բնակութիւնը տէրութեան շահուց իբր թէ հակառակ գտնելով՝ կը հրամայէ եէնիշէրիներուն որ անոնց միայն երեսունը վերադարձնեն և մնացեալներ մահացնեն: Մինչև 1639 Սեբպ որդ իրաւունքներ ունէին Ս. Տեղեաց մէջ, և տակաւին իրենց ձեռք կը մնար Մար-Սաբայի վանքը: Նոյն թուականէն քանի մը տարի առաջ անոնք շատ աշխատեցան ի հոգեւորս անկախ ըլլալ յոյն պատրիարքարանէն, 1634'ին թէ և ձեռք

բերին կրօնական անկախութիւն, բայց իրենց վանքերը 54,000 դահեկանի պարտքի տակ ինկած և զրաւի դրուած էին. և Մար-Սարան ալ աւերակ վիճակ մը ունէր: Սերպերը ճարահատեալ ուզեցին ծախել իրենց գրաւի դրուած վանքերը և պարտքերն ինչպէս հատուցանել: Քրիստոնեայ ազգերը իմանալով Սերպերուն նպատակը՝ ուզեցին ծախու առնուլ անոնց վանքերը: Յունաց Պատրիարքարանը սակայն, ինչպէս որ կը պատմէ Աստուածատուր Եպիսկոպոս Արաբայի պատմիչէ առնելով, ամէն գնով աշխատեցաւ Սերպերուն վանքերը սեփականել՝ վճարելով պարտոց ամբողջ գումարը պետական անվճար տրոց հետ միասին: Այս գումարին հայթայթումը ձեռք բերուած է գլխաւորապէս ի Ռումանիա և յնգիպոսոս և ահա այս կերպով Յոյն Պատրիարքարանը տէր եղած է Մար-Սարայի վանքին (Տե՛ս «Ժամանակագրական Պատմութիւն Երուսաղէմի». Հատ. Ա. էջ 322-24): Յաջորդով՝ Հայ Միաբանութեան մը ծագումը Մար-Սարայի վանքին մէջ:

(Շար.) ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՆՈՒՆԻ

ՄԱՆԴԱԿՈՒՆԻԻ ՀԱՌԵՐՈՒՆ ՄԵԿ ՆՈՐ ՁԵՌԱԳԻՐԸ

Շար. ՍԻՈՆ ԹԻԼ 11. 343 էջ

Տպագիրը

Ձեռագիրը

— » — »	38	և ոչ այս միայն փոխորէն	և ոչ աստ միայն զոր...
— » 55 »	30	ի տեսս երթաս հիւանդին	ի տես հիւանդաց երթաս
2. » 57 »	6-7	զսկիզբն իրացն երեւցուցանէ... վարուք	զսկիզբն ցուցանէ... վարուց
— » — »	14	պատարագաց ընծայից	պատարագաց ծախից
— » — »	19	զանօգուտն	զանաւազն
— » — »	24	»	»
— » — »	25	և թէ ընկալայց	միթէ ընկալայց
— » 58 »	1-2	զանօգուտն... մատուցեն	զանաւազն զենուցուն
— » — »	6	առանց օրինացն	առանց աւրինակացն
— » — »	7	հանդերձ օրինօքն	հանդերձ աւրինակաւք
— » — »	7-8	զի որ ի չնորհացն որ ի հնումն էին՝ ոչ էին վայելեալք	զի եթէ ի հնումն որ ի Քրիստոսի շընորհացս չէին վայելեալ
— » — »	33, 36, 37	փոխորէն	փոխարէն (եւթ+ աւթ)
— » — »	տալ մարմնոյդ		տուր մարմնոյդ և մարմնաւորացն
— » — »	3-4	արդ ահա զմի օրն չարկանես տալ հոգեւորացն և հոգւոյդ ի կոչունս	և զոր հոգեւորացն նուիրես՝ տուր հոգւոյդ և հոգեւորացն. և մի՛ մոռնանելով զազգականս և զմեծատունս և զմարմնաւոր սիրելիսն ի հոգւոյդ և ի հոգեւորացն կոչունս: սպասելով (°)
— » — »	13	սպասաւորելով	նոցա աշտուկով, զնոսա պատուելով,
— » — »	14-15	նոյն աշտուկովն զնոսա, զնոքօք շըջելովն, զնոսա ի վեր մատուցանելով...	զնոքաւք զբաղելով (զբաղնելով)... Կէտէ. բազում ևս այլ զբաղանաւք զնոքաւք զայցես

- » — » 15, 17 և կերակուր և գինի ոչ
վերանայի ի նոցանէ, և
սեղանք նոցա դատարկք
- » — » 20 զբազմականացն
23-24 անվարձ լինիցիս
- » — » 27 զկարօտեալսն
- » — » 38 յղարկէ՛ (·)
- » — » 39 ոչ եթէ ծախեցեր
- » 60 » 13 և արդ մի՛ ինչ այսպիսի
դատապարտութիւնք ի կո-
չունս աղքատացն ունիցիս
. . . ժողովելով
- » — » 34 զաղքատս հանգուցանել
- » 61 » 10 ոչ ասէ՝ եթէ զյագեալսն
կերակրեցէք
- » 62 » 5 չըջանակաւ
- » — » 8 պատրաստեա
- » — » 9 զզոյշ լեր յախտէն . . . և
ի զիւէն
- » — » 20-21 մի առ հաճոյ[ս] սնամիտ-
ութեան զկոչունս ընդու-
նելութեան արասցես
- » — » 29 զանօգուտն
- » — » 35 կացցուք . . . և պատուօք
- Է. » 63 » 16 զոր և արտաքս կացուցանէ
յերկնային խորանացն
- » — » 31 ի վիմաց ասր ստանալ
- » — » 9 և քեզ քանի կողկողանաց
. . . ետ պատճառք
- » — » 12 վաշխառողացն
- » — » 15 որ առանց երկրի տնկեալ
յանդգնի
- » — » 22 ժողովէ ի տունս փոխոցն և
տոկոսացն
- » — » 24 ըղձանայր հեռանալ
- » — » 34 զմիտսն քարացուցանէ ի
գութ կողկողեալ եզրօրն
խոնարհել
- » — » 39 վասն սերմոնց և լիութեանց
աշխարհի
- » 66 » 2 և հարկապահանջս աշխարհի
ըղձանայ
- » — » 3 ինչքն արկանիցին
- » — » 8 զժոխեալ
- » — » 9 անհաշտ
- » — » 12 արտաքոյ զգուրս պահէ
- » — » 15 ի կեանս
- » — » 17 երկնչի յամօթոյն
- չառնէ յառնէ
անվարձ ելանիցես
զչքաւորսն, զկարաւտեալս, զմերկս և
զամա [յ] իս
յուզարկեա
ոչ եթէ մեծ ինչ ծախեցեր
և արդ մի՛նչ զայսպիսի դատապար-
տութիւն ի կոչոնոց պատարագացն ըն-
դունիցիս . . . մուծանելով
կ'առնէ. զաղքատս յանձանձել
կ'առնէ. ալ զքաղցեալս տեսէք, ա-
սէ, և կերակրեցէք
չուրջանակի
պատասպարեա
զզոյշ լեր ախտին . . . և զիւին
և արդ զայս ամենայն լուեալ մի՛
մարդահաճոյ ինչ սնամիտութեամբ ըզ-
կոչունս անընդունելութեան արասցես
զանարդն
կեցցուք . . . և պատուով
(ՃԱՄ Զ.) զոր և Դաւիթ արտաքոյ կա-
ցուցանէ երկնային խորանացն
ի վիմաց արարս (·) պահանջէ
և քանի կողկողանաց . . . ետ պատճառք
վաշխառողացն
որ յանդգնեալ առանց երկրի տնկեալ
ստանայ
ժողովէ ի տուն իւր զփոխոց տոկոսին
ստանայր (·) հեռանալ
զսիրտն քարացուցանէ չխոնարհել ի
գութ կողկողանաց եզրօրն
վասն սերմոնց յաճախութեան և լիու-
թեան աշխարհի
և հարկահանս պահանջանօք աշխար-
հի ըղձայ
իրք անկանիցին
զժգմեալ
անվշտանալի
արտաքոյ զգուրս տան նորա պահէ
զկեանս
երկնչի յամոյն

(Շարունակելի)

Ե. Ե. Դ.

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

ԱՌԵՏԱՐԱՆԻ ՃԱՄԲԵՆՔԻ Թարգմ. Եպս. Ի
ՔԱՐԶ ՔԱՐԱՋՆԵՐ՝ Ղ.Եւոնց Եպս. Ի

Պ.

1927-ի ընթացին Հայց. Եկեղեցւոյ շէնքակալին մէջ, զարկ մը տուեցաւ գրականութեան կրօնական նիւղին, որ շատեալ համար հետաքրքրական է եւ միւս բազմաթիւ, ամենց համար ալ զո՛ւրկ շանկեալութենէ:

Տարակոյս չկայ որ դիւրին չէ ձեռք գտնել կրօնական նիւղերու եւ զանազան մասշնչի եւ սիրելի ընել ժողովուրդին ու ամուր մատուցական դասակարգին մասնաւոր: Վասն զի բուն կրօնական նիւթեր գերբնական կամ բրնձողանցական են ըստ իմեան, եւ հետեաքար այդ մասին գրուածներ, ի՞նչ ձեռք ներհեալ ալ բլլան, մասնաւորապէս կը խօսին անոնց, որ ռեւէ չափով խորհրդագրած (Initié) են կրօնին: Կը մնայ անցին կրօնին բարոյագիտական (etique) մասը, որ առ հասարակ մասշնչի եւ հասկնալի է հաւատացեալներու ամէն դասակարգին:

Անուրոնայի է որ այս դարու կրթական եւ դաստիարակչական մեթոդները դրական կամ զործնական կեանքի մը սկզբունքներուն վրայ են հաստատուած, եւ ասոր հետեւանով կրօնի ուսուցումը այլեւս էական մաս մը չի կազմեր դպրոցներու ծրագրին մէջ, ժողովրդական կրթութեան շնտակէտն:

Մեր Հայ դպրոցներ ալ, հակառակ կրօնական դասերու մը գոյութեան իրենց ծրագրին մէջ, բնականօրէն կ'ազդուին դարու ուղիներ:

Այսուամենայնիւ Հայ ժողովուրդը, իր ամբողջին մէջ, կը սիրէ կրօնը, եւ խենթի պէս կը սիրէ նաեւ իր մայրենի եկեղեցին, եւ կ'ուզէ կրօնական զիւրեր եւ յօգուածներ կտրղալ յանախ: Այնպէս որ նոյն իսկ մեր Սիոնի ընթերցողներուն մէջ հոսանք մը կայ որ կ'ուզէ աւելի հարուստ շենքի Սիոնի կրօնական բաժինը:

Բայց կենսական խնդիրը սա է. ի՞նչպիսի նիւթեր պէ՛տ է մտալ, եւ իսկապէս կրօնական բլլայ եւ զորացում ապ թէ՛ հաւատացեալներու վապաքին եւ թէ՛ հետաքրքիրներու մէջն:

Կրօնի պատմականին իսկ կարգի է շատ աղուոր բաներ զրել եւ խօսիլ, բայց իրօք այս գրուածներ (զիւր, յօգուած, եւ այլն) եւ խօսուածներ (հարգ, խրատ, եւ այլն) **կրօնական** են բառին ստոր իմաստով. այսինքն՝ առանց ստուգիւ կը համարուան իրենց կրօնի վերջի աղբիւրին ծառայող հոգիներու պէ՛տին եւ հետաքրքիրներու ալ մէջի որդուածներուն:

Ինչպէս այս վիճակին մէջ, երբ նկատի առնենք դարու կրօնական ուղին ձկնութիւն, կը տեսնենք որ անկա կը ստուանի կրօնին բարոյագիտական ոլորներուն մէջ, կրօնին հաւաստի եւ դատարանի մասը պակասեցանով կը պարտի իր դարու որ զանաւորանին, եկեղեցւոյ մէջ, եւ միայն աստուածաբանական դպրոցներու մէջ է որ տեսնենք առաւելալ կ'ըլլան խորհրդամտութեան եւ ուսումնասիրութեան, իբրեւ մասնագիտական նիւղ մը:

Առէ՛ք, օրինակի համար, այսօր Ամերիկայի պէս աշխարհ մը, որ բազմաթիւ պէս շրջանայ նկարագիր մը ունի, ամերիկեան հարգիչներ աւելի կը հակին կրօնի բարոյագիտական կողմը: Զարմանալի երեւոյթ մըն է այս որ կը սիրէ Ամերիկայի մէջ նոյն իսկ նոր հրէութեան վրայ. զոր օրինակ, Ռաբբի Ռայդի սինակոնին մէջ վերջում են ինն սինակոնի ծիսական եւ արարողական ձեւերն ու ծանօտութիւններ. կենդանի խօսքն է հոս՝ իրողը եւ երգարանութիւնը, այնպէս որ հարգներու մէջ միայն Յիսուս-Քրիստոսի անունը չի ենչեր. կենցալ բոլորիլ թէ ուրիշ ամէն կերպով բողոքական եկեղեցի: մը տարբերութիւն չունի ան. ասիկա բարեկարգեալ հրէութեանն է Ամերիկայի մէջ, եւ կը շեշտէ մեր բառը թէ ընդհանուր կերպով, կրօնին, երբ ուզէ՛ք՝ նաեւ կրօններուն բարոյագիտական կողմն է որ կը մտալի այժմ. որովհետեւ այդ է դարու ուղին ձրկատեմ, եւ պէ՛տ է խոստովանիլ նաեւ կրօնին զործնական նշանակութիւնը, երբ, վերջապէս, կրօն կը երեւանակէ կրօնին ձրկով դաստիարակուած եւ ապրուած կեանք մը, հաւատացեալին կենցալը:

Ո՛րտախ այ այս է դարու իրականութիւնը, եւ սակայն վստահ մը կայ հոս, որուն կ'արժէ ուշադրութիւն ընել. — բնէ կ'ուզենք թէ կրօնին նիւթ հաւաստի է, մարդուն հաւաստալու կարողութիւնը, հոգին, եւ ո՛չ թէ միտքը. վասն զի արդի միտքը՝ դրականութեան կողմն է միւս, մտնուածը երբ դրականապէս դաստիարակուած է: Աւետարանի խօսքով, կրօնական խնդիրներու մէջ **հոգի՛ն է կենդանաւոր, մարմին ինչ ոչ օգնէ** (Յովն. 2. 64):

Ք.

Արդ, նիմայ մեր մէջ, ի՞նչ է կրօնական գրականութեան ուղղութիւնը, դիպի ո՛ր կ'երանի կոր մեր մշակած կրօնական գրականութեանը:

Այս հարցումը կը ծագի մեր մեքին մէջ նկատի առնելով կրօնի ամուսնով մշակուած գրականութիւնը մեր մէջ, քերթի, զիւրի եւ այլն ձեւերու սակ, եւ կանց առնելով երկու կրօնական աշխատութիւններու առջեւ:

Առնց մէկն է եպիսոսոսի Առաքնոր Թարգմ եպիսկոպոսին **Աւետարանի Համբէն** գրքոյը. իսկ մյուսը՝ այժմ Մանչեսթրի Հոգեւոր Հովիւ Ղ.Եւոնց եպիսկոպոսին **Գարգ Գարգներու** շարքը:

Աւետարանի Համբէն գրքոյը մասնաւոր խնամքով եւ մեքանով գրուած կիրակնօրեայ խոսկումներու շարք մըն է, Հայց. Եկեղեցւոյ մէջ կիրակիէ կիրակի կարգացած Ս. Գրքի ձերբեցումներու մէկին կամ միւսին ներշնչութիւնի սակ: Ասանկ հակիրճ, կուս. հաստատներ են, եւ քերեւ Սրբազան հարգչին աւուր պատշաճ հարգներուն խնամքները: Աւէն պարագայի մէջ, լաւ հարմուած, լաւ տարաբանուած եւ գրեթէ առանձնաւոր առանձնութեան շարք մը. դարձումայ ոնի մը օգտակարով նկատուած հասարակ հաստատներ են անոնք որ **Աւետարանի Համբան** մասնաւոր կ'ընեն հաւատացեալ հոգիներու:

Թարգմ Սրբազան իր կրօնական համոզումներուն մէջ կը ներկայանայ իբրեւ խորհրդ, եւ միւրի ուղղած է իր կոյը. ընթերցողը իբրեւ հետ պալաւարկուով պիտի վերցնէ կրօնին բարոյագիտական նշանակութիւնները,

սեղ սեղ պիտի կենայ եւ պիտի հարցնէ աղիւծ աշխարհը եւ, թէ ուրիշ կերպով ալ կարելի է գիտել առաջադրուած խնդիրները:

Երբ ընթերցողը պիտի տեսնուի խորհիլ աշխարհ առ մէկ մէկ հասկացողութեան առջեւ, ասիկա քէն չի խանգարուեր. բայց կ'օգնէ որ ուշիմ ընթերցողը մտածելով կտրէ համբան, եւ երբայ իրանայ Աւետարանի մէջ առաջադրուած բանկազին մարգարէն:

Կրօնի մէջ հոգեւորին դաժան կերպարանքն, իմաստասէրի ծանր տրամաբանութեան եւ աստուածաբանի խոժոռ եւ խորատու մարտաւէճն աւելի հոգեկան զուարթութիւնն է որ կը լինուի: Եւ մենք Աւետիքի գաւալներն, մանաւանդ Հայերն, որ առեւին դաստիարակութեան մը ծանոթութեան ալ մեծցած ժողովուրդ մըն ենք, պէտք ունինք հոգիներու զուարթ եւ կայտառ տեսողութեան: Կրնանք ըսել թէ ասիկա հարկն է նոյն իսկ գործնական կրօնին, այսինքն կեանքի-կենցաղի վերաճուած Աւետարանի մը լուսաւոր սկզբունքներուն:

Ուրիշ ենք որ Թարգմ Սրբազանի այս գրքի մէջ էջերէն կը հառապայքեն կենսաւոր հանձններ, որոնք կը լուսաւորեն կրօնական մտայնութեան մէջ խախտիչութեան հայերը, ցոյց տալով Աւետարանի Համբան:

Փ.

Ղեւոնդ Եզա. առաջ տեսողութեան մըն է: Սրբազան կը ծափահարենք իր մտածած ներքը, կրօնական գրականութեան մէջ Քառագոյնութիւնը:

Քառագոյն կան որոնք երբ կը խօսուին, քառագոյն եւ լուսնային զգայնութեան, հուսալքն ու համադրման տեսողութեան բախիկն համեմատ կ'ազդեն ունեցողներուն վրայ: Այսպիսի քառագոյն գրի առնուելով, յաճախ կը կորսնցնեն իրենց ազդեցութիւնը. վասն զի այդ ազդեցութեան զանգեմքն է կենցաղի խօսքը, իսկ շունչը, որ կը հոսի քառագոյն հոգիին խորքէն եւ կը յուզէ ունեցողի բազմութիւնը:

Սրբազան բնոր առաջնական դեր մը չունի միայն հաւատացեալներու հանդէպ. այլ նաեւ ունի խանգարողութեան պարսէ մը. այսինքն՝ ժողովուրդը պիտի դաստիարակէ զանոց ոգեւորելով: Ոգեւորում Աւետարանի շունչով, անոր իսկայնելով, ինչ որ չոր խօսքը չի կրնար բնել, ո՛չ ալ սլաղարին գրած մը:

Կրօնական գրականութեան մէջ ուրեմն քառագոյնութիւնը այնքան դիւրին առուես մը չէ: Մանաւանդ երբ պահ մը հարցնենք թէ գրուած քառագոյն որոնք համար է. այսինքն պարզապէս ժողովուրդին հրգետն շինութեան համար գրուած է քառագոյն, երբ ոչ եկեղեցականներուն համար ալ, մանաւանդ անոնց, որ կրնան առաջնորդուիլ այսպիսի գրուած քառագոյնէն՝ ժողովուրդին շինելու քան մը խօսելու համար եկեղեցւոյ մէջ:

Հայց. եկեղեցւոյ վարդապետներ ժողովուրդը դառն սկզբնայ մասնաւոր խնամք տարած են քառագոյնութեան եւ շատ քան գրած են. ասով առ հասարակ շատազգական նկատալիք մը ունին, եւ հետեւեալ գրուած են իբրեւ առաջնորդ եւ քննադիր մասնաւորապէս եկեղեցականներուն եւ եկեղեցական կազմ ունեցողներուն համար: Իսկ նիմանական Քառագոյնի մասնաւորապէս կը զբոսնին ժողովուրդին համար իբրեւ նիւր հոգեւոր բնորութեան եւ շինութեան:

Եւ Ղեւոնդ Եզաիկոսն ալ նիւր ժողովուրդին համար գրած է իր քառագոյնը, որուն վերջինք երբ հասար

մըն է, եւ երբ Գրք հասարակ ալ, որ դեռ չէ տպագրուած, լոյս տեսնէ, բոլոր նիւր հասարակները աշխարհ 1600 էջերէն աւելի խոշոր հաւաքածոյ մը կ'ազդուած պիտի ըլլայ: Ինչ որ մեր մէջ գտնէ նոր երեսը մըն է մեր ժամանակներուն համար, իբրեւ գրական տեսողութիւն եւ մանաւանդ իբրեւ գիրք տպագրելու յաջողութիւն:

Ղեւոնդ Եզաիկոսնի քառագոյնը պարզ են, պարզ մտածումի կողմէն, պարզ գրական առուեսի կողմէն. առաջնեւ իր նպատակն է ուղղակի պարզ ժողովուրդին խօսիլ, եւ սուրբական կրօնական եւ բարոյագիտական գիտելիքներն ու նմանութիւնները ժողովուրդականացնել պարզապէս: Եւ այս նպատակին համեմատ համար ուղղակի, Ղեւոնդ Եզա. գտնած է խորհելու եւ գրելու առուեսին խիստ հաւելքը:

Քառագոյն Սրբազանը դիտել կուտայ թէ իր գրածներն իր անձնական համոզումներուն եւ իր խորհուրդներուն տեսողութիւններն են: Եւ ասոր մէջ է առաջին իր գրուած քառագոյններուն մասնաւոր առեւելքը:

Եւրոպ. թէ այս սիրուն հրաշաւարութեան շարքն ընդգրկած ըլլաւ նիւր դաստիարակութեան մեքոնք. առաջնեւ իր շնորհիւ այս մեքոնքն՝ աւելի յաջող կերպով կ'իրարարուած պիտի ըլլաւ ներկայիս կարողը, եւ ընթերցողն ալ պիտի չսխալուէր նիւր նիւր ստանձնել ընել հասկնալու համար թէ ինչ է ներկայիս համոզումը եւ փաստերը իր աշխարհի նիւրներուն շարք, եւ թէ ո՛րչափ յաջողութեամբ պատուած է զազախարի եւ իմաստներին միտքի մըն առաջադրուած նիւրներու առաւելաւորութեան մէջ:

Այս դիտողութիւնները կ'ընենք. զմեզանքով համեմատ Սրբազան Քառագոյնն եւսանք, նպատակը, որ է Աստուծոյ խօսքին կարողութեամբ տպագրուող հոգիներու նպատակ մը ընծայել:

Սիւնիք ընթերցողներուն եւ առ հասարակ բոլոր կրօնասէր հոգիներուն եւ նմանաբանութեան շնորհապէս կը յանձնարենք Թարգմ Սրբազանին ԱՅԵՏԱՐԱՆԻ ՀԱՄԲԵՆԸ եւ Ղեւոնդ Եզաիկոսնին ՊԱՐԶ ՔԱՐԴԱՆԵՐԱՆ շարքերը, որոնց խնամքն առաւելաւորութիւնը շատ քիչադրական պիտի ըլլայ ընթերցողներուն համար:

Բ. Ե.

ՏԱՐԵՅՈՅՅՆԵՐ

Ա.

ՏԱՐԵՆԻ

Տարեցոյց Կրօնական, Բանասիրական, Գրական, 1928, Դ. Տարի. (կազմող) Արտաւարդ Վարդապետ, Տպ. «Արար» - Բ. Յ. Քոփալեան, Հալէպ - Սուրիա, 8⁰ էջ 356. Գին Մէկ Տոլար:

Այս տարի ՍՄՈՒ ամէնէն յառաջ տալաւ Արտաւարդ Վարդապետի ՏԱՐԵՆԻ, որ կը բաղկանայ երեք շարքով մասերով. Ա. Աշխարհի Արեւմտեան էջ 13—38. Բ. Բանասիրական էջ 42—187. Գ. Գրական էջ 146—248. Դ. Հայ Կեանք էջ 251—317. Ե. Օրացոյց էջ 338—353: Կը պակսի Կրօնական մասը, որ կը շնորհիւ սակայն Տարեցոյցի կողմին եւ Տակաւին վրայ:

Ինչպէս կ'երեւի նիւթերու աշխատութենէն, Սրբաւագոյ Վարդապետ, աշխատած է իր ՏԱԹԵԽԻՆ շուրջը հաւաքել աշխատակիցներ ամէն կողմէ, որոնք եկած ներկայացած են հոն իրենց լաւագոյնով:

Կ'զգանք որ առաջնորդական աթոռի մը վրայ ծանր պատասխանատուութիւններով բեռնաւորուած անձի մը իրաւունք չունինք աւելին պահանջելու քան ինչ որ կուտայ ան մեզի այս հաւաքածոյին մէջ: Կարելի է հետաքրքրութեամբ դարձնել իւրաքանչիւր էջը ՏԱԹԵԽԻՆ՝ շահեկան նիւթի մը առջեւ կանգ առնելու համար:

Կ'արժէ որ ամէն գրաւոր Հայ օրինակ մը ունենայ ՏԱԹԵԽԻՆ իր ձեռքին սակ:

Բայց, ի շահ նոյն ինքն **Քարեցոյցի** տեսական յաջողութեան, դիտել կուտանք թէ կ'արժէ աւելի խնամք տանել նիւթերու ընտրութեան եւ աւարտող ու մարտելի հաւաքածոյ մը աւել ժողովուրդին ձեռքը:

Եւ բաժնի որ այժմ Սիւրիոյ մէջ կը հրատարակուի ՏԱԹԵԽԻՆ, պէտք է օտիւ բաժին մը բանալ Սիւրիոյ համար, ուր պէտք է երեւի երկրին վարչական, տնտեսական, կրթական ընտանեկան, կրօնական վիճակը եւ մասնաւորապէս Սիւրիոյ Հայութեան վիճակը: ՏԱԹԵԽԻՆ նոյն իսկ իր այս բաժինով եզակի ան պիտի ըլլայ եւ ապագոյ տեսակէտէն ալ իրապէս շահաւոր:

ՏԱԹԵԽԻՆ ճակատին վրայ «**Նիդարուեստական**» բաժին մըն ալ նշանակուած է, ինչ որ կը պակասի կողքին վրայ:

Տարակոյս չկայ որ Հաւելի մէջ կարելի չէ գեղարուեստի վրայ ծառել եւ ո՛չ ալ զօնէ գեղարուեստական տպագրութեամբ մը օժտել ՏԱԹԵԽԻՆը, ջո՛րձափ կը պակասին այդ նպատակին յատուկ կատարելագործուած միջոցներ: Բայց պէտք է շնորհաւորել «Աւարտ» Տպարանը, որ ՏԱԹԵԽԻՆ այս հատորը կրցած է բաւական գեղեցիկ տպագրութեամբ մը ներկայացնել ընթերցող հասարակութեան:

Ո՛ր ապրիլ, ո՛ր սեպտեմբեր մեջ
Խեղդեմ ձանձոյտքս վիճեր,
Թախծորս մո՛ւր ք եւ զիջ
Քան զգիշեր:

Ո՛ր մեռնիմ, ո՛ր աշունքի շալ
Ղօղեմ իմ սուգս հոգեխոյ,
Տագնապս ք խո՛ր սնայսակ
Քան ըզձով:

Ո՛ր փախչիմ ես, կառ ի՛նչ ցեղ
Մորթեմ խիղճիս խայրը, ո՛ր,
Բռուն եմ ցաւերս ու գործի
Քան ըզմահ:

RICHEPIN

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՄԱՆՐՈՒՔ

ՈԼԻՄՊԻՈՂԻՈՐՈՍ.— ԳՈՐԻԻ, ԲԱՆԱՆ,
ԴԱԻԻԹ.— ՏԱՐԲԱՆ — ՏԱՐՕՆ.

Ա

Իորենացին գրում է (Ա. զ. հրատարակ. 1913 թ. Թիֆլիս) — « Բայց պարէ մէջ զամենց անգիր հին գրոյցս, որ պատմեալ եղեն վաղ ուրեմն ի մէջ իմաստեցոցն Յունաց (եւ հասին մինչեւ ի մեզ այս գրոյցք ի Գորգի եւ ի Բանան անուն կոչեցեցոյց, եւ երեսդ ոմն Դաւիթ), թէպէս եւ յոյժ սակաւու՛մ երկրորդէ: Յորոց մի ոմն ի նոցանէ, վարժեալ փիլիսոփայութեամբ, աւեր այսպէս, թէ. » Ո՛վ ձեռք, յորժամ էի ի մէջ Յունաց զհմաստարիւն վարժելով՝ դէպ լեզու ի միում աւուր, զի վասն աշխարհագրութեանց եւ բաժանեցոց բանաւորս ի մէջ արանց իմաստեցն եւ հմաստեցն բանաւորս. ոմանք այլազգայութեւ ոմանք այլաբանաբար գրոյցս մտանցիկ սոյնի. իսկ որ կասուի. զոյնն էր ի նոսա, Ոլիմպիոդորոս անուն, այսպէս ասաց. » Պատեցից ձեզ, ասէ, եւ գրոյցս անգիրս յաւանդութենէ ի մեզ հասեալ, զորս եւ բազումք ի գեղեցիկաց գրութեն մինչեւ ցայժմ: Մասեան լեալ գփոխութեայ եւ զորոցնց նորս, որ այժմ ոչ ուրէ՞ երեւի, յորում, ասեն, կարգ լեալ բանից այսպիսի: Յէս նաւելոյն Բոխաութեայ ի Հայս եւ զիպելոյ ցամաքի, զնայ, ասէ, մի յորոցնց նորս կոչեցեալն Սեմ ընդ արեւմուտս հիստիոյ դիսէլ գեղիքն. եւ զիպելոյ դասի միում փոխ առ երկայնանալս միով լեւամբ, զնայ ընդ մէջ նորս անցանելով, ի կողմանս Ասորեստանի, դարձաւ առ զեռովն երկուսեանց աւուրս, եւ անուանէ յանուն իւր զԵրանուն Սիմ, եւ դառնայ անդէմ յարեւելս հարաւոյ, ուստի եկն: Իսկ ի կեսերագունից որչափց նորս Տարբան անուն, երեսուն ուսերի: Եւ հնգհասանց դասերօք եւ նոցին արամբ մեկնեալ ի հօրէ՛ն՝ բնակէ անդէմ ի նոյն գեթեգեր, յորոյ անուն եւ զպաւտն անուանէ Տարոն, եւ զանուն ձեղոյն ուր բնակեցան՝ կոչէ Տրոնս. զի անդ զառաքինն սկիզբն եղեւ բաժանելոյ որոցնց նորս ի նմանէ:)

Այս գրոյցները պատմելուց յետոյ՝ Խորենացին գրում է Սահակ Բագրատունուն, «բայց առաւել յաճախագոյն հինքն Արամազենայց ի նուագս փանդաւնս եւ յերզս ցլուց եւ պարուց զայստօրիկ ասեն յիշատակաւ: Եւ այստօրիկ գրոյցք սուսա եւ կամ թէ արդարեւ լեալ՝ մեզ չէ ինչ փոյթ: Այլ վասն գիտելոյ քիզ զամենայն, որ ինչ ի լրոյ եւ որ ինչ ի գրոց՝ անցանեմ ընդ բնաւն ի գիրսս յայստօրիկ, զի իմացիս զառ քիզ պարզամտութիւն իմոց խորհրդոցս»:

Այս հատուածի մտքերն աղուցուած են իրար մէջ՝ չինական փիղոսոփէ գունդերի նման: Այդ աղուցուածքն այնքան խրթին է, որ կարող է թիւրիմացութեան մէջ ձը-

գել ընթերցողին, ինչպէս իրօք ձգած է Հ. Ղ. Ալիշանին, որ կարծում է թէ մենք ունեցած ենք Գորգի, Բանան և Դաւիթ անունով հէթն-վէթ (տե՛ս, Հայաստանում հատ. Ա.):

Արժէ մանր քննութեան ենթարկել Խորենացու այս էջը: Փորձենք հետևել իր պատմածին քայլ առ քայլ: Խորենացին պարտք է համարում ոմանց պատմած հին և անգիր գրոյցները համառօտելով դնել իր պատմութեան մէջ («յոյժ սակաւութեամբ երկրորդել»): Այդ գրոյցները տարիներ առաջ («վաղ ուրեմն») պատմուած են եղել յոյն իմաստունների շրջանում («ի մէջ իմաստնոցն Յունաց»): Խորենացին ինքն անձամբ լսած չէ այդ գրոյցները, երբ ներանք պատմուել են Յունաստանում, յոյն իմաստունների շրջանում: Այդ գրոյցները նրան հասել են երեք հայերի միջոցով, որոնք են Գորգին, Բանան և մէկ ուրիշը՝ Դաւիթ: Այս երեք հայերն են որ լսած են այդ գրոյցները Յունաստանից: Իմաստունների շրջանում: Դրանցից մէկը, («յորոց մի ոմն ի նոցանէ») այդ գրոյցները պատմել է Հայաստան մի քանի ձեռուներով: Որ ունկնդիրները ձեռուներն են եղած, երևում է պատմողի զիմումից. «մի ձեռք» ասում է նա, զիմելով իր ունկնդիրներին: Պէտք է կարծել որ պատմողն ևս արդէն հասակով մարդ էր. որովհետեւ նախ՝ գրոյց է սնում ձեռերի հետ և ապա՝ պատմում է մի բան, որ լսած է տարիներ առաջ («վաղ ուրեմն»), Յունաստան եղած ժամանակ, ուր նա ապրում էր «զիմաստութիւն վարժելով»: Ուրեմն պատմողը ուսանող է եղած Յունաստանում և ուսանող ժամանակն է լսած այն գրոյցները, որ հիմա, Հայաստան վերադառնալուց յետոյ, տարիներ անցած, պատմում է իր ձեռուների ունկնդիրներին: Այս ձեռուներից մէկն եղած է Խորենացին (յիշեցէք իր խօսքը. «զի և ես այր եմ ձերացեալ և հիւանդոտ և անպարապ ի թարգմանութեանց» Բ. 44): Որ Խորենացին ունկնդիր ձեռուներից մէկն է եղած՝ երևում է նրա այն խօսքից, որ ասում է. «և հասին մինչև Բշ այս զըրոյցք». նաև հետեւեալ խօսքից թէ՛ «յորոց մի ոմն ի նոցանէ, վարժեալ փիլիսոփայութեամբ, աւել այսպէս, թէ «մի ձեռք» . . . և այլն: Ուրեմն նա լսած է

պատմողի «մի ձեռք» ասելը, հետեւապէս ներկայ է եղել պատմելու ժամանակ: Յունաստանում այդ գրոյցները լսել են վերի երեք հոգին, բայց Հայաստանում նրանցից մէկն է պատմում: Դուրս է միւս երկուսըն էլ ներկայ են եղած այն ժամանակ, երբ երրորդը պատմել է Խորենացուն և իր ձեռնկերներին: Կամ գուցէ երրորդի պատմածը Խորենացին լսել կամ ստուգել է նաև միւս երկուսից. այնպէս չէր զրի թէ այդ գրոյցները մեզ հասել են Գորգի, Բանան և Դաւիթ անունով անձերից: Պարզ է որ նա եւեթն էլ համարում է գրոյցների փոխանցող, թէև նրանցից մէկն է միայն որ պատմել է իրան և իր ընկեր ձեռերին:

Երեք հայերից մէկը Հայաստան պատմում է Յունաստան լսած իր գրոյցների մասին: «մի ձեռք», ասում է նա, երբ ևս Յունաստան էի և իմաստութիւն էի ուսանում՝ մի օր իմաստուն և հմտագոյն մարդկանց շրջանում խօսք եղաւ աշխարհագրութեան և ազգերի բաժանման մասին: «Ոմանք աշխարհագրաբ և ոմանք աշխարհաբար գրոյցս մատենից տային»: Ուրեմն Յունաստան, իմաստուն և հմտ մարդիկ, խօսելով աշխարհագրութեան և ազգերի բաժանման մասին, պատմում էին զրքերի մէջ կարգացած բաներ («գրոյցս մատենից»): Ոմանք նոյն բանը տարբեր ձևով էին պատմում («աշխարհագրաբ»), հաւանօրէն առնելով տարբեր զրքերից. ոմանք զրքերի պատմածին աշխարհական մեկնութիւն էին տալիս. զրքերի տուած տեղեկութիւնները հասկանում և մեկնում էին աշխարհօրէն. («աշխարհաբար գրոյցս մատենից տային»): Նրանցից մէկը, անունը Ոլիմպիոդորոս, եղածների մէջ, «կատարելագոյն» էր: Ներան «կատարելագոյն» համարում է այն երրորդ հայը, որ Յունաստանում եւեթն լսած իր գրոյցները հիմա Հայաստանում պատմում է Խորենացուն և նրա ընկերներին: Երրորդ հայն իր անձնավան տպաւորութիւնն է յայտնում Ոլիմպիոդորոսի մասին, համարելով նրան «կատարելագոյն»: Ոլիմպիոդորոսն իր խօսքն ուղղելով ունկնդիր իմաստուններին և հմտաներին՝ ասում է. «Պիտի պատմեմ ձեզ նաև անգիր գրոյցներ, որ աւանդաբար հասել են մեզ և որ շատերը գեղջուկներից պատմում են մինչև այսօր»: Եղածների մէջ «կատարե-

լազոյնը» լինելով՝ Ուիմպրոգորոսն անշուշտ իր կարգին նոյնպէս տուած էր բաւական պարոյց մատենից»։ Նրա տարբերութիւնըն այն է իր ընկերներէց որ նա պատմում է Նալ անգիր զրոյցներ (պատմեցից ձեզ Լ՝ զրոյցս անգիրս)։ «Քսիսուէթէսի և նրա որդիների մասին մատենն է եղած, ասում է Ուիմպրոգորոս, որ հիմա որեւէ տեղ չի երևում։ Ասում են, այդ մատենի մէջ պատմութիւններ են եղած այսպիսի կարգով» (սկարգլէալ բանից այսպիսի)։ Եւ արդեւ է պատմել Սեմի և Տարբանի մասին։

(Շարունակելի)

Ն. ԱՂԲԱԼԵԱՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Ս Ի

ԱՅՆԹԱՊԻ ԴՊՐԱՅ ԴԱՍՈՒՆ 35 ԱՄԵԱԿԸ

Հայց. եկեղեցւոյ ժամակարգին մէջ շատ լայն տեղ տրուած է երգեցողութեան։ Պէտք է խոստովանել որ աստուածային պաշտամունքին ամենէն աւելի գուարթ եւ ոգեւորիչ մասն է երգեցմունքը իր այլազան ձեւերուն տակ։ Բայց ի՞նչ է սրբազան երաժշտութեան այսօրուան վիճակը։ Հայոց եկեղեցիներուն մէջ, կրնայ ըստիլ թէ մեծ բաղաւնեւոր եւ պատմական կեդրոններու մէջ անթերի է՝ նկատի առնելով պաշտամունքին ամբողջութիւնը, այսինքն՝ Տէր գի բազումնէ մինչեւ Օրհնակ եղեւոթ, զոր օրինակ, կիրակի օր մը։ Բայց ընդհանրապէս թերի է եւ անգործացուցիչ, որովհետեւ մեր եկեղեցւոյ պաշտամունքին առաւօտեան մասը, եւ մասնաւորապէս Ս. Պատարագը զբաղիչ է ժողովուրդին համար առ հասարակ, եւ այս պատճառաւ ալ մեծ կարեւորութիւն կը տրուի Ս. Պատարագի երգեցողութեան։

Սակայն նուազ կարեւոր եւ ոգեւորիչ չեն մեր եկեղեցւոյ շարականները, որոնք գիշերային եւ առաւօտեան պաշտամունքին զվարտութեամբ կը կազմեն։ Ցաւալի է որ շարականագիտութիւնը միշտ մասնաւորներուն առանձնաշնորհումը եղած է սկիզբէն ի վեր, այնպէս որ Ս. Պատարագի երգեր գիտցողներ առհասարակ չեն գիտեր շարական երգել։— Մեր Ս. Յակոբը բացառութիւն է այս կողմէն, որովհետեւ մեր տղար կ'երգեն ծայրէ ի ծայր, եւ լրման կ'երգեն ժամակարգի բոլոր մասերուն շարականները, երգերը, սողմունքները մեղեդիները, ստեղծելները, եւ այլն։

Մեզ կը թուի թէ շարականագիտութեան չընդհանրանալուն պատճառը երկու է. նախ վարպետներուն ժլատութիւնը. եւ երկրորդ՝ ծայնագրութեան արուեստին դժուարութիւնը։ Բայց եւրոպական խա-

գերու հայկականի պատշաճեցումն ի վեր դժուարութեան մեծ մասը հարթուած է. եւ արուեստին զարնուած ու աշուեստ իր աշակերտներուն սիրեցող, Լ. Չիլիկիրեանի պէս երաժիշտ ուսուցիչներու ջանքերով, երգեցող մակուար կրնան հօրաշով կարգաւ ամենէն դժուար շարականներն իսկ, Այնպէս որ Ներքի չէ այլ եւս Հայոց. եկեղեցւոյ երգեցողութեան սեւէ մասը լրել կամ լրուած համարել։

Այնթապի մայրենի եկեղեցւոյն Դարաց Դասը ցոյց տուաւ թէ որչափ ճիշդ են մեր դիտողութիւնները։ Այնթապի եկեղեցւոյն մէջ ալ մինչեւ կէս դար յառաջ, շարական մը երգել, սակայն մը ըսել մասնաւոր անձներու առանձնաշնորհումն էր, ըլլայ եկեղեցական, ըլլայ աշխարհական։ Եւ մենք կը յիշենք մեր մանկութեան օրերէն, Գևորգ Խալճէ, Պողոսաշ Խալճէ, Արօ Խալճէ, մանաւանդ Կարապետ Խալճէ, աղիմի և արծաթի գործերու դալճմեաք վարդաւ մը միանգամայն, որոնք մասով կը ցուցուէին իրենց շարականազէտներ, եւ եկեղեցին պէտք է խոստովանի թէ կը պայծառաւար աշունց բացարձակապէս անձնուէր ծառայութիւններով։ Բայց այսպէս բաւական չէր։ Աստուծոյ հետզհետէ կը բոլորէին իրենց մահկանացութեան շրջանը, եւ նոր սերունդ մը կը պատրաստուէր նորակազմ զարոյցներով եւ Այնթապի եկեղեցին պէտք ունէր շրջանորոշ Դարաց Դասու մը։

Պրն. Դասաւար Փիլիպեան, Շահէ վարդապետին պատուական հայրը, որ ինքնախթութեամբ տիրացած է եւրոպական ծայնագրութեան, իրեն երաժշտութեան ուսուցիչ Այնթապի բոլոր հայ դարեցներուն եւ միանգամայն իրենց զարապետ եկեղեցւոյն, կը յաջողի 1892ին, իր նախկին աշակերտներէն կազմել Դարաց Դաս մը, եւ կը մարզէ ու կը կրթէ զայն ծայնագրութեան մէջ. այնպէս որ թիւ ժամանակի ընթացքին՝ Այնթապի եկեղեցւոյն մէջ զրգիւրը կրնան կարգաւ երջանկայիշատակ Գևորգ Դ. Կաթողիկոսի կամբով ու խնամով ապագայում ծայնագրեալ շարականները, եւայլն, եւ այս կերպով նպաստել Այնթապի եկեղեցւոյն աստուածային պաշտամունքին բարեկարգութեան եւ ոգեւորութեան։

Այնթապի հայութիւնը սեղահան եղաւ 1915ին, մեծամասնութիւնը զեանգուեցաւ։ Հալէպի ասպնջական հողերուն վրայ, հեռուներէն շնչելով իրենց բնաշխարհին օդը եւ հոսոսելով անոր քաղցր յիշատակները, Դարթականութեան եւ զբաղման կեանքին թիւ մը վարժուել է ետքը, Այնթապի Ս. Աստուածածին միակ եկեղեցւոյն զարկները կ'որոշեն հրապարակային հանդէսով մը աւանխման իրենց դասին հաստատութեան 35 ամեակը։

Հանդէսը սեղի կ'ունենայ Հոկտ. 16 կիրակի կէսօրէն ետքը, առաջնորդարանի կից Մանկապարտէզի սրահին մէջ, նախապահութեամբ Կրիկիկոյ Տ. Տ. Սահակ Ս. Կաթողիկոսին բոլոր եկեղեցական դասը իր շուրջը։ Հալէպի առաջնորդ Գեր. Արտուազգ Ծ. Վրդապ. կը բանալ հանդէսը, բացալեկի խօսքերով իրարու կը յաջողեն արաստանութիւններ բանախօսութիւններ, շարականներ, խմբերգներ. մեներգներ։ Տաղանդաւոր երաժիշտ Յակոբ Նալպանտեան իր նուագախմբով կը խանդավառէ հանդէսը։ Արժ. Տ. Գարգին Քոյ. Պօղարեան, կ'ուրուա-

զձէ Դպրաց Դասուն կազմակերպութեան պատմութիւնը, իսկ Արք. Տ. Ներսէս Ազ. Քնյ. Թափուզեան զրաւոր ծառով մը կը քացատէր զպրութեան զերը սուրբ-զրական բմբռնումով եւ ըստ Հայց. եկեղեցւոյ, եւ Վեհ. Հայրապետ, խօսելով ամէնէն վերջը զպիւրնեբու կատարած պաշտօնին վրայ, կը գովէ Այնթապի Դպրաց Դասուն մատուցած ծառայութիւնը, կը քաջալերէ զայն ու կ'որհնէ եւ կը փակէ հանդէսը:

Դպրաց Դասը որոշած է այս 35 ամեակին հանդէսին առթիւ զոյացած եւ զոյանալիք զբաժան նուէրը յատկաւնել եկեղեցիին մը շինութեան Հաւաքի մէջ եւ այս մտքով զիմում պիտի լնէ Սյնթապի հայրենակիցներու եւ առհասարակ եկեղեցատէր Հայերու, որպէսզի զաղթականութեան պէտքին բա-

ւող շէնք մը ունենան եւ հոն կարող ըլլան շարունակել իրենց ծառայութիւնը:

ՍԻՌՆԻ սիւնակներուն մէջ համոյրով կ'արժանագրենք մասնաւոր նամակէ մը քաղուած այս տեղեկութիւնները, որոնք կապ ունին Այնթապի եկեղեցատէր հայութեան պատմութեան հետ, եւ պարտք կ'զգանք մեր համակրանքը յայտնել Դպրաց Դասուն, որ զաղթականի եւ տարագրի կեանքին մէջ իսկ կ'աշխատի ոգեւորելու եւ փառաւորելու աստուածային պաշտամունքը իր նուիրեալ ծառայութեամբ եւ զեղեցիք արուեստով, իրբեւ թանկագին նպատակ մը հաւատացեալներու հոգեւոր կեանքին շինութեան:

Բ. Ե.

ՀԱՒԱՏՔԻ ԵՒ ԿԱՐԳԻ ՀԱՄԱՇԽԱՐՀԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎԸ

Գումարուած 3-21 Օգոստ. 1927, ի Լոզան (Ջուիցեղիա)

[WORLD CONFERENCE ON FAITH & ORDER]

Բացման Պաշտամունքի Մայր Եկեղեցւոյ Լոզանի

Տեղեկագրեց՝ Ղեկն/Դ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ

Հաւատքի եւ Կարգի Համաշխարհային Ժողովը սկսաւ Օգոստոս 3 Չորեքշաբթի առաւօտ ժամը 10ին Լոզանի Մայր եկեղեցւոյ մէջ քացման պաշտամունքով մը: Պաշտամունքի ներկայ էին Ամերիկայի եւ Եւրոպայի զրեթէ բոլոր Բողոքական եկեղեցեաց, Արեւելեան Հին եկեղեցեաց ինչպէս եւ Հնդկաստանի, Չինաստանի եւ Ճաբոնի Նոր եկեղեցեաց պատգամաւորները բոլորն ալ իրենց եկեղեցական եւ ազգային տարազներով եւ իւրաքանչիւր պոտգամաւոր կը կրէր իր մեկնոցին լաւշամաքին վրայ իր աւուշը եւ հանգամանքը ընտրող բոլորածու սոխակ պիտակ մը:

Լոզանի Մայր եկեղեցիին Հովիւը Pasterur Gustave, որ մեծ համակիր մըն է Հայ Ազգին եւ եկեղեցւոյն, եւ որ Տաճարին մէջ լաւագոյն տեղը զբաղեցնում էր ինծ, քացումը կատարեց արտասանելով շատ գեղեցիկ ոգեկոյում մը եւ կարգադով նշանակալից բանի մը համարներ Ս. Գրքէն:

Հաբիւր երկու եկեղեցիներու ներկայացուցիչներ որոնք թուով 500 ի կը հասնէին, շատ յազիչ կերպով երգեցին յատկապէս Քրիստոնէական Համաժողովներու համար պատրաստուած Communio երգարանէն: Համաժողովին նախագահն եղող Քեր. Ծր. Charles Brent, Նիւ Եորքի (Արեւմտեան մասի) Եպիսկոպոսը, որ կը նախագահէր այն պաշտամունքին, արտասանեց աղօթք մը. յետոյ բոլորը յաւակայս տառասանեցին իրենց մայրենի լեզուաւ «Հաւատամքը: Շատ խորհրդաւոր պահ մըն էր այն: Ինքնամոխիւմի վայրկեանէ մը վերջ Պրէնթ եպս. արտասանեց քարգ մը՝ որ պերճախօս էջուած մըն էր միութեան իրեն ընտրան ունենալով Յովհ. Ժէ. 20-23 համարները:

Քարգը վերջաւայում կրկին Communio երգարանէն երգ մը երգուեցաւ, եւ ապա իւրաքանչիւր որ միաբերան իր մայրենի լեզուաւ Տէրունական Աղօթքը արտասանեց:

Սյս պաշտամունքը իրապէս եղաւ սուրբ եւ զինչ լոյս մը, նման առաւօտեան պայծառափայլ Արուսեակին՝ որ կարծես կը ցոլանէ Աստուածային սէրը:

Բացման Նիստը

Բան վայրկեան վերջ Համաշխարհային Ժողովի անդամներն հաւաքուած էին Aula du Palais de Rumineի ընդարձակ սրահին մէջ, այս պարագայի շատ մօտ է Մայր եկեղեցւոյ:

Արահին զպեւաղակին վրայ, ուր կը բազմէին Պրէնթ եպս. եւ Գործադիր Յանձնաժողովի ուշադրաւ անդամները, կը նշմարուէր Պետական Խորհրդականը Mr. Dubuis. Տեսուչ Հանրային Կրթութեան եւ Կրօնից, Պրէնթ եպս. խօսք տուաւ Կառավարական ներկայացուցչին: Mr. Dubuis բարձր գալուստ մաղթեց ժողովականաց յանուն Նահանգի Կառավարութեան եւ Լոզան քաղաքին եւ շնորհակալութիւն յայտնեց ընտրուած բնաւուն համար այդ քաղաքը Համաժողովին համար եւ եղբակցաց: «Որքան ալ ազնիւ ըլլան նպատակները զորս կը հետապնդէր, պիտի հանդիս յաւաքի զլլումն վէճերու խոչընդոտներու մեր ծանօթն վրայ եւ շատ ապահով չէ որ համառոտ առաջին առթիւ լուծելու տարրեր առաջադրուած խնդիրները եկեղեցւոյ Միութեան անակէտով, Նաեւ տուած ըլլալու համար մեր փիւսքանութեանց բանի մը բարեբաւարիկ խոտորումներ, պիտի հրաւիրէի մասնաւորա-

պէս Համաժողովդ գալու. վայելելու մեր գեղեցիկ լճակը իր հրճուալի կողմերով, ուր պիտի տեսնէք մեր երկրին քաղցրութիւնները: Ասիկա թելեւս պիտի ըլլայ մեզ համար արդար հանգիստ մը նոր ոգեւորութեամբ եւ արիութեամբ վերստին ծնունդեղելու ծեր պարտականութեան եւ կազմելու համար այն տիեզերական դաշինքը, որ միջազգային բարօրութեան տեսակէտով կենսական պէտք մը նկատուած է:

Գեր. Պրէնթ Եպս. ի զիմաց ժողովականաց շնորհակալութիւն յայտնեց Mr. Dubuis ի, որմէ ետք ժողովը յայտնեց միակ բբաւ հանգուէկայ Robert Gardiner ի մասին դրուատիք մը: Gardiner՝ Քրիստոնէական տնայն Համաժողովին յղացողներէն մին եղած է Գեր. Պրէնթ Եպս. ի հետ, որ տակաւն 3 ասորի տաւալ մնաւ էր, չկրնալով վայելի երկար տարիներու աշխատութեանց արդիւնքը: Եկեղեցւոյ Միութեան համար նուիրուող այս մեծանուն առաջնական յիշատակին համար միածնութեամբ բուէր-կուեցաւ իր ծննդավայրի Մայր Եկեղեցիին մէջ արծաթեայ տախտակ մը գծողով իր յուշարձան:

Համաժողովի առաջին նիւթն էր բաւ նբազրի «Միութեան Կոչք»: Գերմանացի Professeur Dr. Werner Elert, բացառեց թէ բրիտանաց ժողովրդաց ամենամեծ ջանքը պէտք է ըլլայ բրիտանական Միութիւնը իրականացնելը: Միացեալ Եկեղեցւոյ միջոցաւ է որ ոչ բրիտանաց աշխարհը հաստատի պիտի գայ եւ բոլոր մարդկային ընկերութիւնը պիտի մարքագործուի ընդդիմամասու ուժերէ եւ քաղութիւններէ: Ապա Պոլսոյ Տիեզերական Պատրիարքի ներկայացուցիչ Գեր. Գերմանոս մետրապոլիտն նշանակալից քանխօսութիւն մը կարդաց: Ան բուս. «Բաժանման երկար շրջանէ մը վերջ Արևելեան Օրթոքսոս Եկեղեցին քաղաքապետ կ'զգայ ինքզինքը միացած տեսնել Արևմտեան երիտասարդ Եկեղեցիներու հետ: Օրթոքսոս Եկեղեցին չէր կրնար անաբրբեր մնալ միութեան նուիրական շարժումն: Ան տակաւն կը մերժէ զաղափարը այնպիսի միութեան մը՝ որ նպատակ ունի ուրիշ Եկեղեցեաց ընկերութեանց՝ Մետրապոլիտը ի յայտ քերտալն այն ընդոռն կ'ուերը, որոնցմով կարելի է դիտութեամբ իրականացնել համաձայնութիւն մը: «Այդ ընդոռն կ'ուերը հաստատուած են առաջին ութ դարերու բրիտանականներէ՝ բուս, եւ աւելցուց. «Կատարեալ միութիւնը մէկ օրէն կարելի չէ որ ըլլայ»: ապա մաղթեց որ Լոզանի Համաժողովը բերէ շինութեան վէճ մը. Աստուծոյ օրհնութեամբ օժուն:

Յետոյ իրանտալի Արքեպիսկոպոսը Գեր. Արմակ չերմալին կոչ մը ըրաւ Եկեղեցեաց Միութեան. ան դրաւ այն սկզբունքները որով կարելի էր վարել Համաժողովի վիճարանութիւնը: «Երազ մը չէ այս Համաժողովը ըսաւ ան, եւ միութեան կոչը ինքն մեր Տիրոջ Յետախ կոչն է»:

Նոյն իմաստով եւ ու ոգով խօսեցաւ Professeur Eugene Choisy եւ ցոյց տուաւ թէ Եկեղեցեաց Միութիւնը որքան բազմալի դարձած է առէն կողմ, մասնաւորապէս հեթանոս երկիրներու մէջ ուր զանազան Առաքելութիւններ կ'աշխատին. պէտք է բուս ունենալ փաստութիւն եւ հաստատ Համաժողովի աշխատութեանց միութեան գործին մէջ:

Բոլոր արտասանուած ճառերէն վերջ կը կարդա-

ցուէր Թարգմանութիւններ. Եթէ քանիտը Անգլ. կարգար իր ճառը՝ կը Թարգմանուէր Գերմաներէնի եւ Ֆրանսերէնի, եւ փոխադարձաբար:

Սոյն նիստին մէջ Համաժողովը իր Դիւանին Փոխ Դատագրած անուանեց Dr. Alfred Garvie, Քարտուղար Dr. Ralph Brown եւ Dr. George Zabriskie Գանձապետ Գործադիր Յանձնաժողովի. ուրիշ անուանումներ ալ տեղի ունցան, ի մասնաւորի յիշատակելի է Miss Lucy Gardner ի անուանումը. իր պաշտօնական ժամանակաշափ Ծառացոյց, Աստուանք պէտք չէին խօսել աւելի քան 12 վայրկեան:

Ն Ի Ս Տ Ա.

4 Օգոստոս 1927, ԵՃ.

Այսօրուան նիստը իր ուսումնասիրութեան նիւթին համար նշանաբան ունէր սա խօսքը. «Եկեղեցւոյ Պատգամը Աշխարհի՝ Աւետարանն է»: Նախ խօսեցաւ Պերլինի Համալսարանի փրօֆէսորներէն եւ նոր կըստակարանի յանձնըն ընազրի ուսումնասիրութեանց մէջ մեծ ներդրակութիւն նկատուող Dr. Adolf Deismann. ան բուս. «Մարդկային ընկերութիւնը փոխակերպուող եւ կենսագործող արդիւնք Աւետարանն է. Եկեղեցին մարդկութեան բոլոր սուրբ անկանքներէն եւ յախտներէն զոտնալինելուն զոհացումը Աւետարանով միայն կրնայ գտնել. պաշտամունքներ, ծէսեր երկրորդական կը մնան եւ կը խափանեն նոյն խիշ րատ անգամ Աւետարանի լոյսը»: ան շեշտեց պէտքը եւ կարեւորութիւնը Աւետարանութեան (Evangelisation) եւ բուս. «Ան՝ տար մէջ կը կայանայ զիստար գործը բոլոր աշխարհի Եկեղեցեաց: Ինչ որ ալ ըլլան իրենց պաշտամունքներ, դատանութիւններ, Քրիստոսի Աւետարանը պէտք է հիմը կազմէ Քրիստոնէական հաստատիւն»:

Նոյն նիւթին վրայ խօսեցաւ նաեւ Rev. William Adams Brown, մէկը ամենածնունդու Ամերիկացի Աստուածաբաններէն եւ անգամ Նիւ-Եորքի Աստուածաբանական Ուսումնարանի Faculté ին: Ան ի մէջ այլոց բուս. «Չբուսականաբար զիստայ թէ Աւետարանը ինչ կը նշանակէ. այլ թէ Աւետարանին համար ինչ պէտք է ընենք կամ բրած ենք: Փոխանակ հաւատարմի, խորհուրդի, պաշտօնէութեան եւ Քրիստոսի անձին ընտրութեան քանոններով մէջ փնտռելու միացման կապը, Աւետարանը ընենք միացման կապը, որով միայն պիտի կարելի ըլլայ անհատական, ընկերական կեանքի մէջ փոփոխութիւններ քերել եւ գտած պիտի ըլլանք ընդարձակ եւ հաստատուն համաձայնութեան գտելու մարդկութեան համար: Եթէ պիտի յամառինք մեալ հին ուղղութեան մէջ. այդ պիտի նշանակէ թէ Աստուած տակաւին չէ խօսած մարդկութեան իր լաւագոյնը, այդ պիտի նշանակէր թէ Յիսուս տակաւին չէ կրցած իր գործութիւնը ի գործ դնել աշխարհը կերպափոխելու համար եւ թէ Աւետարանի պաշտօնէութիւնը միլիոնաւոր անօթի եւ ծարաւի սիրտերու վիճակէն կ'անդրադարձայ»:

Խօսեցաւ նաեւ Ամերիկեան, Գերմանական, Զինական, Ներդրական, եւ Բոլոնիական Եկեղեցեաց պատկանող Եկեղեցականներ եւ աստուածաբանական հեղինակներ, եւ ամէնքն ալ բացատրեցին թէ

Աւետարանէութիւնը պէտք չէ սահմանափակել միայն Քրիստոնէական աշխարհի մէջ, այլ պէտք է հեթանոս աշխարհը մասնակից ընել Աւետարանի շէնորհներուն եւ բարիքներուն: Դարձեալ շեշտեցին թէ հեթանոսութեան դարձը կրնայ իրականանալ Միացեալ Եկեղեցեաց ուժին ազդեցութեամբ: Եկեղեցեաց միութեան ուժը վարդապետական հարցերու մէջ համաձայնելով չէ կարելի իրականացնել. ոչդպիսի միութիւն մը աւագի վրայ հիմնուած շինութեան կը նմանի որ խախուտ է եւ շուտով կը քանդուի:

Ի վերջոյ Professeur Wilfred Monod մին Ֆրանսական Բողոքականութեան պետերէն. խիստ ծանօթ քարոզիչ Բարիդի Կալվինականաց Տաճարին, պարզեց թոյլը այն պատճառները որոնց հետեւանքով Աւետարանը մօտիւն մէջ մնացած է, եւ ըսաւ. «Արդ՝ կը հարցնեմ ձեզի, ո՞վ է պատճառը որ Աւետարանը ծածկուած է մարդկութենէն, դուք թեւեւ ըսէք. մեզրն է պատճառը. բայց ես պիտի ըսէի, պատճառը բուն իսկ եկեղեցիներն են: Եկեղեցիներու միմեանց դէմ անվստահութիւնը, միմեանց դէմ մրցակցութիւնը, միմեանց դէմ նողմը, ահա պատճառը որ Աւետարանը մնայ խափանուած մեզմէ: Ու կոչըրաւ թոյլը եկեղեցեաց որ Աւետարանը բարձր պահեն ի զօրծ դնելով անոր փրկարար թելադրութիւններն:

Ն Ի Ս Ո Ն.

5 Օգոստոս 1927, Ուր.

Այսօրուան նիստին մէջ նկատողութեան առնուելիք նիւթն էր. «Եկեղեցւոյն Բնութիւնը»: Յունատա-

նի Օրթոտոքս Եկեղեցւոյ պետը Իրիստոթոմոս Արքեպիսկոպոս չկարենալով ժողովի ներկայ ըլլալ, իր ներկայացուցիչն Dr. Hamilear Alivizatos, Աթէնքի Համալսարանին Ուսուցչապետը կարգաց Արքեպիսկոպոսին Տառը, որով ան կը քացատրէր թէ եկեղեցին մի. սուրբ. ընդհանրական եւ առաքելական է: Արքեպիսկոպոսին ուղերձէն վերջ Նիւ Եօրքի ժողովրդական Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչ Rev. Parkes Cadman կարգաց իր ուղերձը: Յիշեալը որ սիրուած հեղինակութիւն մըն է եւ միշտ ուկողիքներու հոծ բազմութիւն մը կ'ունենայ կ'ըսուի երբ ամէն անգամ որ խօսի, Համաժողովի մէջ ալ կրցաւ ամէնուն ուշադրութիւնը իրեն դարձնել իր աւելցնող պերճախօսութեամբ ու յստակ բացատրութիւններով: Ան ըսաւ. «Եկեղեցւոյ արարիչն Աստուած է. Դիուիք Յիսուս Քրիստոսն է եւ անոր կենդանարար աղբիւրը Ս. Հոգին է: Թէեւ մէկ Քրիստոս եւ մէկ եկեղեցի կը դաւանինք, բայց միշտ կարծեաց զանազանութիւններ գոյութիւն ունեցած է եկեղեցւոյ պատմութեան ընթացքին մէջ: Այս պարագան ըստ ոմանց կարծեաց հետեւանք է Ս. Հոգւոյն շնորհաց զանազան պարզելներուն, ըստ այլոց Շշմարտութեան բացատրութիւն եղանակի եւ ըստ այլոց մեղքի: Անո՛ր բուն իսկ տոյն պարագան քննելու համար է որ հոս հաւարուած ենք եւ պիտի աշխատինք բառաւոր այն պատճառները որ կ'արգիլեն իրականել Տիրոջ բազմանքը, որ ուրիշ բան չէր բայց եթէ «որ անոնք մի ըլլան»:

Նոյն խնաստով խօսեցան Նաեւ Գալիլայաց Սօֆիայի մետաքսգլիա Գեր. Սթէֆան Արքեպիսկոպոս, Մանչեսթրի Անկլիքան Եկեղեցւոյ Եպիսկոպոսը Rev. Temple, եւ այլք: (Շարունակելի)

ՆՇԻԱՐՔ ՆԱԽՆԵԱՑ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ս. Ե. ՓՐԵՄԻ Ա. ՍՈՐԻՒՈՑ

ՎԵՇՏԱՍԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾՔ ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՍԻԴԵԱՅ ՔԱՂԱՔԻՆ

Շար. ՍԻՈՆ ԹԻՒ 1116)

ՉՈՐՐՈՐԿ. ՎԱՍՆ ՆԻԿՈՍԻԴԵԱՅ: (1)

Մտցեն ի սուգ ապաշխարողք սիրելիք ապաշխարութեան, զի փակեալց դուռն ընդդէմ նորա բարկութիւն ի ժամ փրկութեան: Ոչ եմուտ ըստ սովորութեան յատեան առաջի դատաւորին, զի խորզով եւ մոխրով լուծեց զդատաւճիւն քաղաքաց: Խաւսող է յոյժ յատենի ապաշխարութիւն, առաջի դատաւորին բազում կաշառութեւ:

Բնծայիւք մտանէ եւ հանէ զփրկութիւն: Յանգալի է ամենեւին թագաւորն. յորժամ կացցէ առաջի մեծութեանն տորածեալ զխորզ իւր եւ ցանեալ մոխիր: Կորացուցեալ զգլուխ (2) իւր, եւ արտուած գոյն իւր: Ծունդք իւր կրկնեալ են յաղաթս, ձեռք իւր կապեալ են ի խնդրուածս: Չայն ողորմ ի բերանոյ իւրմէ. լալիւն ստէպ յաշաց իւրոց: Յորժամ տեսցէ զնա բարկութիւն մեծի, ժառթեամք մեծաւ յաղթէ՛ նմա: Սուր մերկ եթէ տեսանէ զնա, ի

(1) Վերնագիրը կարմրաղեղով գրեալ է ի լուսանցս գորգի Դ.

(2) 1 ի վերայ տողին եղեալ յուղղէն:

պատեհանս իւր մտանէ թաքի: Ոչ խիթա[յ] յողորմութենէ, զ[ոսո]խին⁽¹⁾ իւրոյ զբմիտս հաճէ: Աէր իւր էառ ողորմութիւն, պատարագ իւր, առ ստուգութիւն: Զի ժիւտ է եւ աղերսող, առ երկոսին խոնարհի: Աղերս իւր էառ շնորհան: Աղաւանք իւր առ ստուգութիւնն: Ապաշխարութիւն այսր դարու կեղծեալք է ամենեւին: Միշտ լինին ապաշխարողք: Միշտ լինին մեղաւորք: Ժամանակեան միտջ կոչեն զապաշխարութիւն փրկել ըզնոսա: Եւ մանուկ յորժամ տանջիցի, յոք համոզակեր ապաւինի, եւ իրրեւ լռէ խրատիչն իւր, արհամարհէ՝ զաւգնականն իւր: Նմանեցին ընտրողք մանկուոյ: Համեստքն, անհամից, ի բարկութեան կոչեն զաւգնականն, ի խաղաղութեան արհամարհեն զնա: Յորժամ տեսանեն թէ եկն բարկութիւն, ապաւինին յապաշխարութիւնն: Յորժամ տեսանեն կանգնեալ զգաւազանն, անարգեն զհանդերձս եւ զգնեո՞ւն քուրձս: Յորժամ տեսանեն խոնարհեալ զգաւազանն, մերկանան զքուրձս եւ զգնեո՞ւն զմեղս: Իմաստունք են եւ ամպարիշտք: Զն'ն տրկար քան զսատանայ: Իրրեւ հզարք են քան զչարն, պարտին ի նմանէ ի պատերազմի: Խըտղաւմն մերկ մտանէ զգաւազ զոյժ ազատութեան մերոյ: Եթէ սաստկանան փոքր մի կարիք, առաքինանա՞յ յոյժ ոյժ նորա: Իրրու չէ զգացեալ, ազատութիւն ցուցանէ, զի ոյժ նորա ծածկեալ է ի նմա: Բարկութիւն, բո՛վք լինին նմա: Քննէ զնա եթէ քանի, եւ զիա՛րդ է: Եթէ բարկութիւն է սաստիկ, սաստիկ է ոյժ իւր ի նմա: Եթէ բարկութիւն է մեղմով, սուկա՛ւ է ոյժ իւր ի նմա: Ի մէջ բարկութեան իրրեւ ի մարտի, կոխէ՛ անդ զկոխողս իւր: Հպարտութիւն խոնարհի ի բարկութեան, եւ ամբարտաւանութիւն զիջանի: Հոգ որ մաշեաց զբազումս, հոգ կարեաց մերժէ՛ զնա: Բորբոքումն ցանկութեան չիջանի, յանդգնութիւն ցանկութեան նուազի: Որովայն պահաւք յաղիխ՝ մարմին խորով զարդարի: Առ ինքն ապատութիւն զգեցեալ զէն ի նեղութեան: Որչափ ծոյն ի խաղաղութեան լինի, առաքինի ի բարկութեան: Զի բազում են առաքինութիւնք ազատութեան: Յորժամ

նեղեցի համառատաբար վարեցուք, եւ իրրեւ զյանցաւորս ճակեցուք: Ի բարկութեան որ զիպեցի, ցուցանէ հանգէ՛ս ազատութեան: Տա[յ] անդ գրաւական, մինչեւ ցուցցէ՛ զփորձ հանդիսին: Յորժամ պարտեցի գաւրութիւն իւր, կշտամբեալ լինի կամք իւր: Զի իրրեւ կարող է ժրանալ, ո՛չ կամի առաքինանալ: Եմուտ բարկութիւն ստուգութեանն, եւ կշտամբեաց զչարս յատենի: Թէ մեղաւորք են եւ իմաստունք, եւ ապաշխարողք են եւ կեղծաւորք են: Յորժամ զիմէ ի նոսա բարկութիւն, ապաւինին յապաշխարութիւն: Եւ յորժամ զառնայ երթալ բարկութիւն, դառնա՛ն նոքա յանաւրինել: Արարին իւրեանց ապաշխարութիւն, յա՛րկ ժամկենի⁽¹⁾ ամբողջի: Կոչեաց բարկութիւն զապաշխարութիւն մեր, տո՛ւն ապաւինի կեղծաւորութեան: Բայց նախատինք ապաշխարութեան, զովե՛ստ են նմա զեղեցիկ: Զի ի պարսաւանս իւր երեւեցաւ, քանի առաքինի՛ է զովեստ իւր: Զի եթէ կե[ղ]ծաւորն ապաշխարողաց⁽²⁾ կարէ լինել յարկ ամբողջի, ճշմարտն արդեւք դարձեալ, քանի՛ եւս լիցի ապաւինութիւն: Աղաւեաց խնդրեաց բարկութիւն, զի համարձակեցէ՛ նմա դատաւորն: Զի իրրու չիցէ զգաստ ապաշխարութիւն, ապականեցէ՛ զքաղաքն յանկարծակի: Կասկածէր յուժոյ նորա, զի զիտէ՛ր զինչ է ժտութիւն նորա: Զի թէ գայ խորզողածն,⁽³⁾ ի պանտե՛նըս⁽⁴⁾ իւր մտանէ սուսերն: Եւ ինքն բստուգութիւնն արար պատիւ ապաշխարութեանն, զի ո՛չ յայտնեաց ապաշխարութեանն իրրեւ ելանէր յապականել: Ի պատիւ ապաշխարութեան արար զայս ստուգութիւնն, զի մի՛ եկեցէ վրէժ եւ անարգեցէ՛ բարձրացեալն զըտառապեալն: Ընթանայր ապաշխարութիւն խնդրուածաւք առ ստուգութիւնն, եւ առնէր կա՛լ ստուգութիւնն ի մէջ միասու եւ ապականութեան: Թէ անարգէր զապաշխարութիւնն, լինէր թշնամա՛նք ապաշխարութեան, եւ եթէ ընդունէր զխնդրուածս նորա, մնա՛ս

(1) Յօրինակին ոսխ եղծեալ:

(1) Նոր ինչ բառ. ժամկեան—ժամականեան:
(2) Յօրինակին նախ գրեալ՝ ապաշխարաց, յոյր վերայ նոյն ինքն գրին զնէ՛ ող:

(3) Ի բառգիրս նշանակի միայն՝ խորզողած կամ խորզողեաց:

(4) Յարդ ծառք էր միայն՝ պանտեան,

լինէր ծուլութեան մերում: Դարձաւ արար ստուգութիւնն ի պատիւ ապաշխարութեանն, զի ճուցցէ եթէ կարէ՝ բռնութիւն նորա դարձուցանել զբարկութիւն աղաղակաւ: Զի անկու կէս քաղաքին, եւ ճշեաց կէսն ի վերայ կիսոյն: Ապաշխարութիւն աղաղակեաց յանկարծ, եւ հատաւ քարկութիւն յանկարծ: Երկուս փորձս ետ մեզ քաջութիւնն եւ սրտաբեկութիւնն: Զերկայնմտութիւնն եւ գտազնաւ եմոյժ եզ ի միջի: Յերկարել բարկութեանն յոյս է, թէ զա՛յ տեղի ապաշխարութեանն: Եւ ի շտապին յուսահատութիւն, թէ չի՞ք տեղի ստանալ զյոյս: Առնի տեղի ի մէջ բարկութեան, զի առաքինեացի՝ ապաշխարութիւն: Առնին հարուածք յանկարծակի, զի մի՞ խորամանկեացի ծուլութիւն: Բարկութիւն մեղմով, առնէ՝ զապաշխարութիւն ապաւէն մեղ: Շտապ հատանէ՝ զապաւինութիւն, որ զյուսոյն կախէ եւ երթայ ընդ բարկութեանն: Եւ զկնի բարկութեան, արժան է լինել ապաշխարող: Եղիցուք արթնոնք եւ պատարաստք, զի է բարկութիւն որ յանկարծ գերփէ: Ապականեաց զգաւառս յանկարծակի, եւ ո՛չ մնաց տալուխարութեան: Կործանեաց եւ զքաղաքս վաղվադակի, եւ ո՛չ մնաց խորզոյ եւ մոխրոյ: Քանգեաց զտունս բնակչաւք հանգերծ, եւ ո՛չ մնաց պահոց նոցա: Կործանեաց զսրահս բարկութիւն, եւ ո՛չ անսաց եւ մնաց տիոց: Զարգար զոր եղիտ անդ, վարեաց զնա իրբեւ զպատրաստ: Զկեղծաւորսն⁽²⁾ զերփեաց յանկարծ, որ ա՛կն ունէր ապաշխարութեան: Որոյ պաշար⁽³⁾ իւր ընդ իւր էր, մեծա՛ւ յուսով երթայր: Եւ որ կախեալ էր զյուսոյ, հատաւ յոյս իւր յանկարծակի: Ել շարժումն եւ քակեաց զպարիսպս, եւ ո՛չ մնաց աղաւթից: Քակեաց եւ ընկէց զյարկս, եւ ո՛չ մնաց խնդրուածոց: Ամենագիտին եւեթ վայելէ զիտել զամենայն ինչ, հաստատեալք եւ ստեղծեալք, եւ արարեալք, չափով ընկալան զգիտութիւն: Աստուած զիտակ ամենայնի, զրկեաց իւրք զգիտութիւն մեր: Գիտութիւն որ բարի է ամենեւին, իւրք իւրք մնասակաւ է: Ոչ օք

զիտէ զաւր մահուան իւրոյ, եւ եթէ զիտէր մնասեալ լինէր: Որոյ կարճ էին կեանք իւր, մաշէ՛ր: Եւ որոյ յերկար էին, յուղանայր: Ի՛նչ քիւր մնաս տալին ի կանուխ զիտութեանն: Կամ ի քուն առնէր զմեղ ծուլութիւն, կամ խափանէ՛ր արտմութիւն: Այս զիտութիւն, արդարոյն մնասէ՛ր ի պատեւազմին: Խիստ էր նմա կրել զժանրութիւն, յորժամ հայէր յերկար ժամանակս: Միթարութիւն եղեւ արդարոյն, զի ոչ զիտէ զչափ ամաց իւրոց: Իրբեւ կարծէ եթէ սակաւ կեա[լ], ընդ երկաւր ընթանայ եւ ոչ վաստակի: Վնաս լինէր եւ յանգուզն ժպրհին, եթէ զիտէր զաւրհաս իւր երբէ՛թէ զիտէր թէ երկայն է, ամպարըտէ՛ր: Եւ եթէ զիտէր եթ[է]⁽¹⁾ կարճ է, արտնջէ՛ր: Վնաս մեծ էր մարդոյ եթէ զիտէր զթիւ աւուրց իւրոց: Զբաղում աւուրս իւր խափանէր, ի կատարումն աւուրց իւրոց ընթանայր: Անգիտութիւն իրբեւ զառաջատա ծածկեաց ի մէջ զաւրհաս մեր: Ոչ զիտէ զաւր մահուան իւրոյ, զի եղիցի պնդակա՛զմ հանապազ: Եւ եթէ զիտէր ալր տանուէր յորժամ գալ գող գողանալ, զամենայն ժամանակս ննջէր եւ յայնմ ժամու արթնոն լինէր: Եթէ զիտէր յուղացեալ էր: Բայց զի ոչ զիտէ, պնդակա՛զմ է: Այնու զի ոչ զիտէ զժամն, առնի արթնոն յամենայն ժամ:

(Ծառուցակի)

Հասարակեաց
Ֆ. Յ. Մ.

(¹) Վերկալալ գրեալ եր:

ՎՐԷՊԷ ՏՄԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Ի ցախընթաց հասածս Ողբոցս Ս. Եփրեմի
եջ 314 ի վերնագրին՝ Նիկոմիդիոյ ուղղելի
է՝ Նիկոմիդեայ
» » սիւն. բ. տող 9-10 ընթեռնյի է՝
ասեմ
» 315 » ա. » 7 ի վերուստ ընթ.
Ասացուածոյ
» » » » 9 ի վերուստ զգնի
բառիս ունեի հարկ է զնել ստորակէտ
» 315 ս. բ. տ. 5 ի ներքուստ փխկ.
պատ ընթեռնյի է՝ պատանս, եւ
» 346 ի վերնագրին՝ Նիկոմիդիոյ ուղղելի
է՝ Նիկոմիդեայ
» 347 բ. տ. 20-21 ի վերուստ ասանկե-
ցուցանե իրբեւ մի բառ զրելի է
» 349 ա. տ. ի վերուստ 25 զրնդ իւր սրծս
ուղղելի է՝ ընդ իւր գործս
» » » ի ծանօթութեան (⁵) ընթեռնյի
է՝ ի յաւանցս

(¹) Նախ գրեալ՝ զկեմաւորսն իսկ զյաւելեալ
ի ներքոյ տողին յուղղչին:

(²) ար յետոյ ի վերայ տողին յաւելեալ:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Ա.

ՊԱՏՐԻԱՐԿԱԿԱՆ ԳԻՒՄՆԻ
Վ. ԵՐԱԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆԸ

Պաղեստինի Մեծն իրիտանիոյ զրօշին ներքեւ մտնելէն ի վեր, ի միջի այլոց, Երուսաղէմի Հայ Պատրիարքութեան յարաբերական գործերն ալ պաշտօնաւորեցան Եւրոպական կառավարութեան մը կերպերուն։

Արդի կառավարութեան պաշտօնական լեզուներն են՝ Անգլիերէն, Արաբիերէն և Եբրայեւրէն։ Մեր Պատրիարքարանը Անգլիերէնով կը յարաբերի կառավարութեան հետ։ Այս տարուան ընթացքին, շնորհիւ Դիւանապետ Տիար Կարապետ Յ. Նուրեանի ջանքերուն, Պատրիարքական Դիւանը կազմակերպուեցաւ նոր պէտքերու համաձայն։ Ամէնէն յառաջ՝ զիւանստունը փոխադրուեցաւ աւելի լայն տեղ մը։— Կատրիարքարանի ճեմելիքին արեւելեան թիւին բոլոր սենեակները, միջնորմներու բարձրամասի և միջնադուռներով ընդարձակ սրահի մը վերածուեցան և հոն փոխադրուեցաւ Դիւանը։ Դիւանին Հայերէնի բաժնին քարտուղարութիւնը կը վարէ Տիար Աշոտ Նշանեան և Արժանազրութեան բաժինը՝ Տիար Յակոբճան Եղուկեան։ Անգլիերէնի բաժինը Դիւանապետին ձեռքն է, օգնական ունենալով իրեն Տիար Կ. Հինգլեանը։ Իսկ բռնաբարձի նորութիւն ըլլալով ստեղծուեցաւ՝ Սուրբ Տեղեաց Դիւան մը, ուր կը զսասաւորուին Ս. Տեղեցու պատկանող բոլոր հին և նոր հրատարակութիւններ, ինչպէս նաև կառավարական և դատական վաւերագիրներ, իրենց քննադիրներով և անգլիերէն թարգմանութիւններով։

Տիար Կարապետ Նուրեան ահաջին և շատ զննատեսի աշխատանք մը կատարեց անգլիերէնի թարգմանելով այս բոլոր վաւերագիրները, որոնք մեծ կարևորութիւն ունին Հայոց միջին դեցական իրաւունքները պաշտպանելու և պահպանելու համար։ Սուրբ Տեղեցու մէջ կատարուած աշխատութեան մասին զապօր մը տալու համար կ'արժէ յիշատակել թէ Վարկութեան կողմէն դատին վերաբերեալ վաւերագիրներու անգլիերէն թարգմանութիւնք միայն կը կազմեն 900 երեսնոց պարութայ մը։

Ս. Տեղեաց Դիւանին, զիւանապետ-օգնէն, կարգուեցաւ Բըշնը՝ Ներսէս Սրկզ. Տէր-Ներսէսեան, որ սկսած է ուսումնասիրել այս բաժինին գործերը Դիւանապետի հովողութեան ներքեւ։

Ս. Աթոռի Տնօրէն Ժողովը Նիւթական պէտք եղած միջոցները հայթայեց և զիւրացուց Տիար Նուրեանին ձեռնարկը և Հայոց Պատրիարքարանը օժտեց արդիական Դիւանով մը։

Պատրիարքական Դիւանի վերակազմութեան զուգընթաց, Եւլմտից Տեսչութեան հետ միացուեցաւ Կալուսեաց Տեսչութիւնը, որուն գլուխը կը գտնուի Գեր. Մատթէոս Եպս. Գալղզեան, զանձապետ ունենալով Հօգ. Տ. Զաւէն Վրդ. Վարժեալը, որ յաջորդեց Հօգ. Տ. Եփրեմ Վրդ.

Պէղիբճեանի, և հաշուակալ՝ Բըշնը՝ Անդրանիկ Սրկզ. Պրիդիլիանը։ Եւլմտից Տեսչութիւնը ունեցաւ նաեւ իրաւագիտական - Խորհրդական բաժին մը, կազմուած Մայրապետ Բիւս փաստաբաններէն, Ֆայիզ Պէշ Հաստատ և Մր. Բիշարտորն։

Բ.

ՆՈՅՆՄԵՐԻ 11

Մեծ պատերազմի Զինադադարին օրն է Նոյեմբերի 11ը, և Պաղեստինի մէջ պաշտօնական արարողութեամբ մը կը կատարուի ան։ Նոյեմբ. 11ի առաւել զրօշ կը պարզեն բոլոր պաշտօնական հաստատութիւնները ժամը 10-ին Անգլիական Զինուորական Գերեզմանոցի մէջ, Պաղեստինի Բարձր Գումարին և կառավարութեան քաղաքային զինուորական պաշտօնատարներուն, ինչպէս նաև խուռն բազմութեան մը ներկայութեամբ կը կատարուի հոգեհանգստեան պաշտօն և ծաղկեպսակներ կը դրուին այն մահաբանին շուրջ, որ կը կոթողի հիշդ գերեզմանոցին մէջտեղը՝ հրապակին վրայ։ Իսկ ժամը 11-ին ինչպիսիք կը գոռայ և բոլոր Ժողովուրդը՝ երկու վայրկեան կը թողուի զարմն և զրադուռ և կը խոնարհի պատերազմի մէջ ինկողներու յիշատակին առջև, և Եւլմտից կեղեցիներու մէջ կը կատարուի հոգեհանգստեաց պաշտօններ։

Այս տարի ալ յիշատակուեցաւ Նոյեմբ. 11ը, և Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր կողմէն Տնօրէն Ժողովի Ատենապետ Մեթոք Սրբազան, զիւանապետ Տիար Կ. Նուրեանի հետ ներկայ գտնուեցաւ Զինուորական Գերեզմանոցի պաշտօնական արարողութեան և ծաղկեպսակ մը դրաւ մահաբանին վրայ։ Արարողութիւնէն ետքը Բարձր Գումար Լօրտ Բլումբը, մասնաւոր պատիւ մը բրաւ Ս. Պատրիարք Հօր ներկայացուցին՝ թօթուելով անոր ձեռքը։ Որովհետև Հայոց Պատրիարքութիւնն է որ միայն ամէն տարի կանոնաւորապէս կը մասնակցի այս արարողութեան։ Իսկ ժամը 11-ին Ս. Յակոբայ Տաճարին մէջ Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր նախագահութեամբ կատարուեցաւ հոգեհանգրտեան պաշտօնը, երկու վայրկեանի խորհրդաւոր լուծութիւնէ ետքը, բոլոր Միաբանութեան և Ժառանգաւորաց մասնակցութեամբ և ներկայութեամբ Ժողովուրդին։

Գ.

Ս. ՀՐԵՏԱԿԱՊԵՏԱՅ ՎԱՆՔԻՆ ԶԱՆԳԱԿԸ

Բնիկ Երուսաղէմացի և երկաթագործութեան վարպետ Տիար Նիկողայոս Գէորգեան՝ Ս. Հրեշտակապետաց Վանքին նուիրեց գեղեցիկ զանգակ մը, զոր ինքն ընկել տուաւ Գերմանիայէն և իր ձեռքովը գետեղեց զանգակատան մէջ, վերցնելով հինը որ շատ միջակ բան մըն էր։

Ս. Հրեշտակապետաց տօնին առթիւ (Նոյեմ. 19 Շր.) հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ եկեղեցատէր Նուիրատուն Ննիցեղալներու յիշատակին, և Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրն ալ Օրհնութեան կոնդակով մը իր զոհունակութիւնը յայտնեց Գէորգեանի իր մշտադուր ընծայարեութեան համար։

Մ Ի Ո Ն

ՀԱՅ ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹՅՈՒՆ ԵՐՈՒՍԱԳԵՄԻ ՀԱՅ ՊԱՏՐԱՐՈՒԹՅԱՆ

Խմբագրատեղև

ԲԱԲԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԿԻԼԵՍԵՐԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

Ա. ՏԱՐԻ — 1927

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

ԵՐՈՒՍԱԳԵՄ

Ս Ի Ո Ն

Ց Ա Ն Կ Ն Ի Ի Թ Ո Ց

1927 ՏԱՐԻՈՑ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Բ. Ե. Հայերէնի երեանեան ուղղագրութիւնը՝ 171-174:

Ե. Ե. Դ. Բառազնանկան Դիտողութիւն մը, Ար-
սեւան, Աւարճ՝ 12-14. — Խոնակեր, Խոնակերակ՝
47-48. — Մագիստրոսի ասիմէլ բայը՝ 340-49.
— Մանգակունեայ ձառերուն մէկ նոր Ձեռա-
գիրը՝ 308-309, 343-346, 372-73. — Ուղղագրու-
թեան Հարցը (Դրախտական) Ի. Գ. Քարտաշ-
եանի գրքոյկին վրայ):

ԳԱՌՆԻԿ ՖԵՏԻԼԵԱՆ, Վարք Մաշթոցի, ուղղեալ եւ
լուսարանեալ՝ 146-150, 175-178, 214-218,
301-305:

— Եփրեմ Խորի կամ Խուրի՝ 252-53:

Մ. Թ. ԹԻՐԵԱՒԵԱՆ, Պաշտօն — Պաշտօն՝ 281-282:

Ն. ԱՂԲԱԼԵԱՆ, Բանասիրական Մանրութ. Ս.
Գրքի Թարգմանութեան մասին՝ 90-91. Պաշ-
տօն պաշտել՝ 126-128. — Ուրմարտորոս, Գոր-
գի, Բանան, Դաւիթ, Տարբան, Տարօն (Ա)՝
376-378:

ԲԱՆԱՍԵՂԵԱԿԱՆ

ԱՐԱՆԱՆԻ, Արդընի Բարձրահայեաց Մենաստա-
նը՝ 305:

ԱՐՄԷՆ ԵՐԿԱԹ, Աղօթերգ՝ 26, Ռիստ՝ 46, Խոր-
հուրդ՝ 108, Սուր՝ 203:

{ Ե. Ե. Դ. } Սկարանոսի Տաղանագիրը, Արցունք
և Մարգարիտ (Թրգմ.)՝ 336. — Ռ՛ւր ապրիմ
(Թրգմ.)՝ 376:

Թ. Ե. Դ. Մոսկէս (Թրգմ.)՝ 101-103, « Ի վեր զօր-
արս » 184, Սփինքը (Թրգմ.)՝ 267:

ԳԱՐԵԳՐԵ ԵԳԻՍԿՈՐՈՍ ՏՐԱՊԵՉՈՆԻ, 24նորս Մար-
թէնի Աւանդալէպը (Թրգմ.)՝ 139:

ԼԵԻՈՆ ԷՍԱՃԱՆԵԱՆ, Եթէ կիներ չ'արտասուէր՝ 333:

ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ, (Թրգմ.)՝ Արձակուրդի օրեր-
Դիւերային Ժամեր 88:

Մ. ՏԱՄԱՏԵԱՆ, Մահուան առջեւ, Անտառի մը
խորը մեկուսի (Թրգմ.)՝ 221-222:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԱՍԿՈՒԻ, Պատարագը (Թրգմ. Նե-

սալ)՝ 46, Մուրացիկ Տղան՝ 88, Երեք Ողկոյզ-
ները՝ 138, Իմաստութիւն՝ 181:

ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿ. ՏԷՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ, Լուսանք և Ա-
ղօթք (Թրգմ.)՝ 306-307:

ՇԱՀԻ Ծ. ՎԱՐԴԱՊԵՏ, Հրաժարում (Թրգմ.)՝ 298.
— Տերեւթափ Թագը (Թրգմ.)՝ 362:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ, Ի գիշերի՝ 26:

ՎԱՀԱՆ ՄԱԼԷՉԵԱՆ, Կէս-գիշերին՝ 134:

ԲԱՐՈՅԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԱՏՐՈՒՇԱՆ, Անարգ Զարգանքը՝ 56-58:

Դ. Մ., Պզտիկ Բաներ և Մեծ Բաներ՝ 112-113. —
Մեծնալու Փափաքը և Պզտիկնալու Փափաքը՝
169-171:

Մ. Ե. Ն., Լոյսի Կաթիլները (պատմութեամբ)՝
271-275:

ԳԻՏԱԿԱՆ

ՆՈՐԱՅՐ ՍՐԿ. ՊՕՂԱՐԵԱՆ Նոր Լոյս մը Աստուա-
ծաշնչական Զրնգեղիկն վրայ՝ 185-187:

ԳՐԱԿԱՆ

Ե. Ե. Դ. Թրգմ. Համարթիւնէ — Ոսկրատի Մահը՝
17-19, 43-45, 268-270, 299-301, 334-36,
363-365:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱՋ, Մզկիթի մը Պատմութիւնը՝ 58-60:

ՕՐՄԱՆԵԱՆ, Ռուսահայ Կայուածներու Դրաւու-
մը, Ազգապատումէն՝ 225-239:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆՔ

ՍԻՐՆԻ Հատարարումը, Կային՝ 2-5. — Հայ և Հա-
յացի Տօներու ամիսը՝ 33-37. — « Եկեղեցական

Միութիւն» 36-39. — Մեծպաշտօնի կրօնականութիւնը՝ 65-68. — Զատիկին Պատգամը՝ 98-100. — Հայց. եկեղեցւոյ Դերքը Քրիստոնէական լիզանուելի եկեղեցւոյ մէջ՝ 129-131. — Առաքելականութիւն Հայց. եկեղեցւոյ՝ 161-165, 325-330. — Կրօնական մեծ շարժում մը՝ 193-198. — Պետութիւն և եկեղեցի՝ 257-260, 289-292, 321-324, 353-358.

ԿԻՆԿԻՈՅ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՆԵՐԸ

ՐԱՐՔԻՆ ԵՊԻՍԿՈՓՈՍ, լիզանուելի ակնարկ մը՝ 121-126, Ա. Գրիգոր Մառարեկեան՝ 154-158, Բ. Կարապետ Եւդոկայի՝ 240-244.

ԿՐՈՆԱԿԱՆՔ

Բ. Ե. Դասեր Աւետարանէն, Կոչը՝ 6-9. — Կոչէն Խաբը՝ 69-71. — Աղօթքը՝ 132-134. — Անբրա Մամոնան՝ 261-262. — Երանելի է մահաւանդ տալն քան առնուն՝ 293-294. — Փառաւորեալ Դէմքեր՝ 358-362. — Վարդապետ և Աստուածածին (Տօնական)՝ 198-201.

ԹՈՐԳՈՒՄ ԵՊՍ. ԴՈՒՆԱՆԱՆ, Ա. Խաչատրեանութիւն, Բ. Ողջմտութիւն՝ Գործունէութեան մէջ, Դ. Բուն Բարին Դ. Կորստածները՝ 331-33.

ՂԵՒՈՆԴ ԵՊՍ. ԴՈՒՆԱՆ, Պարզ Քարոյներ, Երկրաշարժ, բայց ո՛չ արտաշարժ՝ 20-22, Մի՛ շընար՝ 106-109, Հեղինքը՝ 201.

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՊԱՊԻՆԻ «Հաւատարմի ցոյքեր ու խոսքեր» 27-28, 51, 76, 81.

ՆԵՐՍԷՍ ՔԼԵՑ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ, «Դուք էք լոյս աշխարհի» (Թրգմ.)՝ 171, Հոգեւոր զեղազիր մը (Թրգմ.)՝ 307.

ՆՈՐԱՅՐ ՍԱՐԿԱԽԱՎ, Աղօթք և Այլազնորութիւն՝ 250-51.

ՄԱՏՆԱԽՈՍԱԿԱՆ

ԱՆԴՐԱՆԻԿ, Ազաւ վաճառականին կտակը կամ Յաւորոս Ազաւ, Գրեց՝ Միհր. Նաճարեան՝ 188.

Ա. ԿԼԵՃԵԱՆ, «Կրօնարարայական և Ընկերային Շողակաթումներ» — Հեղինակ՝ Գարեգին Եպս. Տրապիզոնի՝ 1-1.

ՐԱՐՔԻՆ ԵՊԻՍԿՈՓՈՍ. 1. — ՆԱՐԵԿ, Աղօթամատենան Ս. Գրիգոր Նարեկացւոյ. Արդի հայերէնի վերածնեց Թորգոմ Եպիսկոպոս. 2. — ՆԱՐԵԿ Ողբերգութիւն Ս. Գրիգոր Նարեկացիի. աշխարհարարի վերածնեց Գարեգին Եպիսկոպոս Տրապիզոնի՝ 114-117. Ամենասուրբ Երթորդութիւն և Հայութիւն, Գրեց՝ Բ. Ա. Կէօզիւպէտիւքեան՝ 244-245. ՄԻՆԱՍ 2ԵՐԱՅ, Իր Կեանքը և Գործը. Գրեց՝ Արշակ Աւոյսանեան, — ՄԻՆԱՍ 2ԵՐԱՅ. Արեւելեան

Վիպակներ. Աւա. Արտաշէս Յովհաննէսեանէ՝ 310-11, Կրօնական Գրականութիւն, ԱԽԵՏԱՐԱՆԻ ՃԱՄԲԻՆ՝ Թորգոմ Եպիսկոպոսի, ՊԱՐՁՔԱՐԱՋՆԵՐ, Ղեւոնդ Եպիսկոպոսի՝ 374-75. — ՏԱԹԵԻ՝ 375-76.

Գ. Մ. Բարդուղէմէ Քերթեաճներ փոք. Կ. Յ. Պէշկէօթիւքեանի՝ 150-151.

ԼԵՒՈՆ ԶԻԼԻԿԻՐԵԱՆ, Զայնագրեալ Մանկական և Դպրոցական Նոր Երգարան. Ալի. Գէորգ Մ. Գասպեան՝ 188.

ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ, Դպրոցատիրաց Տեղեկագիրը՝ 188-189.

ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿ. ՏԵՐ-ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ՝ Սասուն Սաւետար Սինգէ՝ 152.

Ն. Ս. Պ. Հոգեվերլուծում, Տքթ. Գ. Ամասեան՝ 187.

ՄԱՏՆԱԿՐԱԿԱՆ

ՕՇԱԿԱՆ, Մովսէս Կազանկայուացի՝ 278-280.

ՆՇԻԱՐՔ ՆԱԽԵԱՍ ՄԱՏՆԱԿՐՈՒԹԵԱՆ

Բ. Ե. Վերանէս Քերթոյ՝ 22.

Ե. Ե. Դ. Վերանէսի Քերթոյի Յաղագս Պատկերամարտից՝ 23-25, 61-63. — Երազդէս Կլուսեաներ Սիրաշայ Դերբին հին թարգմանութեան՝ 246-250.

ՅՐԷՏԷՐԻՔ Ե. ՄՈՒՐԱՏ, Ս. Երեմի Ասորոյ Վերանան Աստուածք վառն Նիկոմիդեայ քաղաքին՝ 314-316, 346-49, 381-383.

ՊԱՂԵՏԻՆԱԿՐԱԿԱՆ

Մ. Ե. Ն. Խորաշէլի Զուրերը՝ 48-51, 76-81, Հնագիտական Պեղումներ՝ 60. — Որթատուկը և Գիշին Ս. Գրոց մէջ՝ 366-368.

ՊԱՏՄԱԿԱՆՔ

ՄԿՐՏԻՉ ԵՊՍ. ԱՂԱՆՆՈՒՆԻ, Տեառնեղոր շայ վանքը Յովսէփատի Զուրի մէջ՝ 14-16. — Երեսէս Կրակցի՝ 52-55. — Երեսաղէմի Տարագիր Եպիսկոպոսը՝ 82-84. — Հայոց Ս. Աստուածածնի վանքը Բեթղէմի ճանապարհին վրայ՝ 109-112. — Սիրնի վրայ Հայոց Ս. Ստեփանոսի վանքը՝ 140-144. — Էլ Պրիւն Գիւղի Հայոց եկեղեցին Երեսաղէմի ճանապարհին վրայ՝ 176-182. — Այնքարիմ Գիւղի Հայոց վանքը ու եկեղեցին՝ 207-211, 283-287. — Քերէթի Հայ Դաղուիք և անոր եկեղեցին՝ 295-298. — Հովառնոցի եկեղեցին՝ 337-340. — Հայ Միարանուսեան մը ծագումը Մար Սարայի վանքին մէջ (Ա.)՝ 369-372.

ՍՈՒՆԻ ԼՈՒՍԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

[Բ. Ե.], 1.— Լուսնոս մը կրնայ ֆանայ ձեռնադրուիլ: 2.— Եթէ ձեռնադրուած է արգէն՝ կրնայ քահանայադործել՝ 152-153: 3.— Շարահաններ, Մաշտոց՝ 223-224, Մեծպահոց մէջ Հոգեհանգիստ, — Հայր Գթած՝ 311-312:

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

Դպրոցական Արգիւնքը, — Սըր Ռոնալտ Սթոր-սի հրաժեշտը, — Ազգապատում՝ 30-32: Ս. Աթոռիա Տօնը երուսաղէմ և Կ. Պոլիս, — Ս. Պատրիարքին Հիւանդութիւնը, — Ծնունդի Տօնը Բեթղէմի մէջ՝ ԸՀ: Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր ապաքինումը՝ 96: Զեռնադրութիւնը՝ 128: Ս. Պատրիարք Հօր ապաքինումը, — Հայ Ռախտաւորները, — Ատորոց տնտեսական թանգարանը՝ 160: Ս. Պատրիարք Հօր ապաքինումը, — Տեսչական Փոփոխութիւններ, — Հայ Գայի Հայ Դպրոցին Կազմակերպութիւնը, — Հանգիստ Տ. Աթոռիա Վրդ. Աւանդանի՝ 191-192: Ս. Պատրիարք Հայրը Իր Աթոռին վրայ, — Տեսչական Փոփոխում, — Ծնունդաւորական Հեռագիր, — Հանգիստ Տ. Սիմէոն Ե. Վ. Թեմանի, — ՍՈՒՐ ՏԵՂԵԱՅ ԽՆԴԻՐ՝ 253-256: Թարգմանչաց Տօնը, — Ժառանգաւորաց Վարժարան, — Ռախտաւորական Այցիւր, — (Կենսագրութիւն) Տ. Սիմէոն Ե. Վ. Թեմանի՝ 286-88: Ս. Պատրիարք Հայրը Պաղեստինի Բարձր Գոմէթիին մօտ, — Ս. Յակոբի Մատենադարանը՝ 318-20: Ծնունդաւորական Հեռագիր, — Բարերարներուն Յիշատակը, Մեկնանքի Դասարաններու րացումը, — Հոգեհանգիստին Պաշտօն Զօրավար Անդրանիկի Մահուան Քառասունընդամեայ առթիւ, — Ամեն. Ս. Պատրիարք Հօր Անուն և Դահլիճութեան Տօնախմբութիւնը — Պաղեստինի Երկրաշարժէն ետքը՝ Նոր Դպրոց, — Պաղեստինի Նոր Դրամները՝ 349-352: — Պատրիարքարանի Դիւանի վեբակազմութիւնը, — Նոյեմբերի 11, — Սր. Հրեշտակապետ Վանքին Զանգակը՝ 384:

ԱԶԳԻՍ ՎԵՆ. ՀԱՅՐԱՊԵՏԻՆ Կիւսնդուքիւնը և ապաքինումը՝ 316-17:

ԱՐԵԱԿ ԱԼՊՅԱՆՏԵԱՆ, Լուսարանութիւն մը, Ռ՝Ղ և Georges Meeklaime և Jacob de Savigny՝ 84-87: Բ. Ե. Բիւզանդ Բէլեան, Զօրավար Անդրանիկ՝ 312-13: Եկեղեցական Երգեցողութիւնը և Այնթապի Դպրոց Դասուն 35ամակը՝ 378-79: Բարձրագոյն Քննադատութիւն՝ 189-91:

ԴԷՈՐԳ Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ, Կարեւոր հարց մը Ամբիկայի Հանրային Դատարարական Կամար՝ 91-94:

ԵՂԵՆԷ (Պատմագիր) Երուսաղէմ՝ 16: ԵՂԵՆԷ ԱՐԲԵՍՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ, Գ. Ե. Պատրիարքական Պաշտօնագիր՝ 1. Ծնունդակալիք՝ 97: ԵՐՈՒԱՆԴ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ, Տանձիկի Տէր Սարգիսը՝ 89-90: Դարանաղեաց Դաւաոր՝ 211-14 և 341-43: ԹՈՐԳՈՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ, Բեթամարիտի Սայլը՝ 9-12 և 72-76: Արեւմտեան Պատգամը՝ 135-38: Եսաթիի Հարցումը՝ 204-207: Հայ Եկեղեցւոյ Հայեացքը Եկեղեցիներու Միութեան խնդրոյնը՝ կատարմը՝ 39-42:

Լոգանի Կրօնական Համալսարանական Ժողովը և Հայց. Եկեղեցին (Դր. Խորհուրդին Հրահանգը)՝ 282-83:

ԽԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԱԿ և ՍՈՒՆ՝ 144-56:

Կարեւոր Ազգ՝ 96:

ԿԻԼԻՍԻՈՅ Ս. Կաթողիկոսին Նամակը՝ 76-79:

Հ. ԵՐԱՄԵԱՆ, Խրիմեանի Պատգամները Եկեղեցական Բարեկարգութեան շուրջ և Իր Հայեացքները Հայկական խնդրոյ մասին՝ 182-83:

ՀԱՅՐ Զ. Թ. ՊՐԻՃՄԷՆ և ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿ. Տէր-ՆԵՐՍԷԱՆ, Անկիլլայի Եկեղեցի — Պաշտամունքի Բարեփոխութեան խնդիրը՝ 118-19:

ՀԱՅՐ Հ. ՊԷՐՈՒՐԷՆ և ՆԵՐՍԷՍ ՍՐԿ. Տէր-ՆԵՐՍԷԱՆ (Ա.)՝ Քէլհամի Աստուածարանական Դպրոցը Անգղիոյ մէջ՝ 251-52:

Հանելուկ մը՝ 280:

ՀԵԱՌՅԶ (Բ. Ե.), Զատիկական Հաւելիքը՝ 104-106: ԴԵԻՐՈՂ ԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ, Հաւատքի և Կարգի Համալսարանային Ժողովը (Տեղեկագիր)՝ 379-81:

Ե. ԹՕՓՃԵԱՆ, Թուշեր Արմաշի Զեռնագրերէն՝ 218-20:

ՊԱՂԵՍՏԻՆԻ Երկրաշարժը և Լուսեղէն Մարմինը՝ 284-86:

Ս. Տէր Մ. ԴԻՐԴՈՐԵԱՆ, Հայց. Եկեղեցւոյ Պահոց Աւուրք՝ 153-54:

[Տ. ՍԱԽԱՎԱՆ] 1866-ի Սոմնի Յայտարարութենէն Քաղաւած մը՝ 28-30:

ՕՐՄԱՆԵԱՆԻ Կարձիքը 1866-1877-ի Սոմնի մասին՝ Ը3-Ը4:

ՍԻՈՆ,ԻՆ ՆՈՒԻՐԱՏՈՒՆԵՐԸ

Գարրիել Տէր Գարրիէլեան՝ Ֆրէզնոյէն, «Արաքսո կրթամիտաց Միութեան, Գոսթանցա:»
 Բրոֆ. Ն. Ազնոյցին Բարիդ, Տ. Տէսթէանէ Նիւ-Եորք, Ազգ. Մանկապարտէզին Ետֆա:
 Պապական Էկոն՝ Գանատայէն, Տ. Գարրիէլ Քհնյ. Խաչատուրեանին Նիւ-Ճըրզի, Գ. Պալթայեանէ Նիւ-Եորք, Ազգ. Մանկապարտէզին Էտֆա:
 Պաթաճեան Վահանին, Չարգա. Որբեբա Ընդհանուր Միութեան, Չալի. և

ՍՏԱՑԱԾ ԵՆՔ

47. Հ. ՀԱՄԲԱՐՉՈՒՄԵԱՆ. Երկերի ժողովածու. Հասար Առաջին Բանաստեղծութիւններ. Միկարեան say. Վիեննա 1927, 8° էջ 184. Գին՝ Դոլար 1.

48. Exposition du Groupement d'Artistes Arméniens "ANI", Galeries Georges Petit, 8, Rue de Sèze-Paris, du 20 Octobre au 5 Novembre 1927. Imp. MASSIS, 208 B^e Rue Lafayette, Paris

49. ԹՂԿԱՏԻՆՅԻՆ ԵՒ ԻՐ ԳՈՐԾԵՐԸ. Քրոնիկներ, նորավէպեր, գեղի նամակներ, քերութներ, Քասեղութիւններ, — Յառաջաբան՝ Ա. Զօպանեանի — նրասարկուած նախանշանութեամբ Քչիսիկեցի Սաներու Միութեան, Պոստոն, 1927. պատկերազարդ, 8° էջ 4Ա.+608. լաքակազմ.

50. ԹԵՂԳԻԿ. Ամէնուն Տարեցոյցը 1928 Տարւոյ. 8° էջ Գին երկու soլար.

51. ՊՈՒԼԿԱՐԱՀԱՅՈՒՆ ՕՐԱՅՈՅՑԸ. 1928 ճանանչ տարւոյն. է. Տարի. պատրաստեց Դանիէլ Յ. Ռազկրարեան, Սոփիա (Պուլկարիա) էջ 35.

ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՒՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԵՆ

ԽՈՐՀՐԴԱՏԵՏՐ

ՍՐԲԱԶԱՆ ՊԱՏԱՐԱԳԻ

ԸՍՏ ԱՐԱՐՈՂՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԶՈՐՐՈՐԴ ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Խրատներն ու առաջին գլխագիրները կարմրով

Գին՝ 20 ԵԳ. ԴԱՆ. կամ ՄԷԿ ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ՏՈՒԱՐ

Խորհրդատեարի սոյն նրասարակութեան մասնաւոր խնամք տարած է Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայրը:

ԼԻԱԿԱՏԱՐ

ՅՈՒՑԱԿ ԳԻՐՔԵՐՈՒ

ՄԻՔՈՅ ԵԱԿՈՒԹԵԱՆՑ ՏՊԱՐԱՆԻՆ

1833-1927

ՕՐԱՅՈՅՑ

1928 Նանանչ Թուին Քրիստոսի
 (Ըստ Հին Տոմարի)

Հանդերձ Յաւելուածով

Գին 2 դր.

